
DRUGI PREDLOG

JOSIP VIDMAR

Prvi dnevi letošnjega leta so prinesli slovenski javnosti neznamen, a vendarle pozornosti vreden dogodek ali morda celo dva dogodka. Na dan po sv. Treh kraljih se je v „Jutru“ pojavila izjava „Zveze naprednih jugoslovenskih starešin v Ljubljani“ o naši univerzi. Dan kasneje pa je uredništvo „Jutra“ k izjavi priobčilo nekak komentar ali nekako razmišljanje „Ljubljanska univerza in naša inteligenca“ (8. I. 1932.), ki naj bi pojasnilo mnenje uredništva in s tem najbrže tudi stališče vodstva bivše demokratske stranke o tej stvari. Obe izjavi imata nekaj razveseljivega tudi za slovenske in neorganizirane svobodoumne akademske starešine, med katere se šteje tudi pisec tega članka. Razveseljivo dejstvo v izjavi starešin je zagovor in odločna vnema za slovensko univerzo. „Jutrov“ komentar pa nas je ljubo presenetil s priznanjem, da „je treba v razmerah, kjer obstoji toliko različnih nazorov in pojmov o stvareh, ki so še v razvoju, postaviti točno in jasno formulacijo“ in da „potrebujemo nekak kánon naših kulturno-političnih nazorov“. To priznanje nam je drago zaradi tega, ker smo prav v predalih tega lista namestu uvidevnosti in strpnosti v zelo malo razjasnjem vprašanju slovenske kulture in narodnosti doslej vedno srečavali samo neko namišljeno in samodrško nezmotljivost.

Obe izjavi pa vsebujeta prav glede vprašanja o pravem razmerju med slovenstvom in jugoslovanstvom neko mišljenje, ki je danes med Slovenci povod za veliko ločitev duhov. Izjava starešin govori o „zblíževanju in spajanju vseh delov prebivalstva naše domovine“, „Jutro“ pa to mesto poudarja in obširno komentira, seveda popolnoma v svoji stari tako imenovani „integralni jugoslovenski“ smeri, dasi hkratu priznava, da je treba „zakonik našega mišljenja in verovanja o najosnovnejših pojmih javnega življenja“ šele ustvariti. Da si olajšam stališče, smatram „Jutrovo“ tolmačenje za nekak predlog, v kakšno smer naj bi se okrenil bodoči zakonik ali kánon našega izobraženstva, in bom sku-

šal v naslednjem s kritiko prvega predloga in tudi z utemeljitvijo svoje miselnosti staviti svoj predlog, ki ga imenujem drugega in ki ga naslavljam nevidni vsenarodni zbornici, zlasti pa izobraženstvu, kakor „Jutro“ svojega.

Zadnji smoter „Jutrove“ miselnosti, ki je razvidna iz navedenega članka in še iz marsikaterega drugega, je enotna in enojezična Jugoslavija. V tem me potrjujejo mesta, kakršno je naslednje v imenovanem članku: „Mogoči so sicer nazori, da je treba proces zbliževanja in stapljanja pospešiti z umetnimi ukrepi; tako se n. pr. diskusija o spojitvi slovenskega in srbskohrvaškega književnega jezika vleče kakor rdeča nit od ilirizma tja do znane ankete goriške „Vede“ in do posameznih povojnih glasov.“ Ta miselnost more biti ali naravna, to se pravi iz narave stvari izvirajoča, ali pa je privzeta po analogiji po znanih zgodovinskih primerih. Moja domneva je, da je privzeta, in sicer po primeri Nemčije in Italije. Ali ideologi, ki so si tolmačili tuje zgodovinsko dejstvo, niso vpoštevali tega, da so se Italijani kakor tudi Nemci dolga desetletja prej smatrali za narodno in kulturno enoto, čeprav so bili razdeljeni v več držav. Zavest skupnosti sega pri obeh narodih vsaj do časov Napoleona I. Ali Italijani so pisali enoten jezik in so brali iste knjige od Danteja, kakor je med Nemci eksistirala duhovna in nujna kulturna skupnost vsaj od Lutra, ki jim je tudi dokončno ustvaril skupen pismeni jezik.

Slovenci pišemo svoj jezik od leta 1551. in že v uvodu v prvi del Novega testamenta je Trubar poudaril svojstvenost slovenskega jezika nasproti sosednemu hrvaškemu, ko je govoril o skrbi za razumljivost svojega pisanja takole: „Und von deßwegen sey er schlecht bey der bürgerlicher Windischer Sprach, und wie mans auf der Rastschitz redet, da er geboren sey, blieben, und ungewöhnliche und Crobatische Wörter darein nicht mengen und auch neue nicht mögen erdichten.“

Ali domneva o vplivu italijanskega in nemškega zgleda na miselnost naših ideologov je še vedno samo domneva; zato jo je treba podpreti še z druge strani. Ali morda vendarle ne izvira ta miselnost iz globljih naravnih zakonitosti? — Življenjska in kulturna volja narodov se spontansko in skrivnostno osredotočuje v njihovih največjih duhovnih in kulturnih predstavnikih. Kaj izpovedujejo slovenski možje o življenjskem in kulturnem hotenju Slovencev? Res je, da se vleče od ilirizma pa do „Vede“ po naši zgodovini rdeča nit debat za Slovenstvo in proti njemu, na katero se sklicuje „Jutrov“ članek. Toda oglejmo si tudi obe razpravljajoči plati v zgodovinski zaporednosti in na slovenski strani bomo videli imena, kakršna so Prešeren, Levstik, Cankar, na protislo-

venski pa: Vraz, Pajk, Vošnjak in Ilešič. Ali ni že s to ugotovitvijo pojasnjeno, kaj zahteva narava stvari, kaj je naravni vzgon kulturnih moči, ki črpajo svojo hrano iz slovenstva?

Toda oglejmo si stvar še od druge strani. Slovenci smo nastali, kakor so nastali vsi drugi narodi. V posebnih zgodovinskih in političnih in kar je še važnejše, v posebnih geografskih in klimatskih prilikah smo morali po naselitvi zaživeti novo, svoje življenje, drugačno nego naši jugovzhodni sosedi. To novo in posebno življenje je zahtevalo in razvijalo v nas posebne življenjske sposobnosti in nesposobnosti, posebne duševne lastnosti, s čimer je pripravljalo v nas tudi osnove in pogoje za posebno in izrazito svojsko kulturo. Da so bile te moči velike in usodne, nam postane jasno, če pomislimo, da so tudi Hrvati živeli v docela drugačnih zgodovinskih razmerah nego Srbi in da njihovo življenje navzlic temu ni privedlo do tega, da bi vzniknil med njimi poseben jezik, kakor je nastal v Slovencih. Zaman tu ugovor, ki se včasih čuje, da so to diferenciacijo izsilile tuje in sovražne moči. Če bi bile imele sovražne moči kako zavestno oblast nad našo prvobitnostjo, si odgovarjam na to trditev, bi nas bile kratkomalo raznarodile in pretvorile v Nemce ali v kar si že bodi.

Postavljeni smo v zgodovino in ustvarile so nas moči, kakršnim je pač dano ustvarjati narode. Ustvarila nas je usoda in naša dolžnost ni, ugibati, ali so nas spočele dobre ali zle sile in ali naj živimo ali ne. Naša dolžnost je, sprejeti usodo, ki nas je obudila iz nebitja, in dovršiti svojo nalogo in namen. In kaj je naša naloga? Izčrpati tiste usodno ustvarjene posebnosti, ki jih je izoblikovalo v nas trinajst sto let življenja na tem koščku sveta, na katerem smo do zadnjega prebivali, prepuščeni sami sebi. Izčrpati jih in izkoristiti za zavedno izgraditev svoje kulture, ki jo moremo ustvariti samo mi in ki jo zato tudi moramo ustvariti. To je dolžnost nasproti tisočletnemu trpljenju, ki ga imamo za sabo, dolžnost nasproti naravi in nasproti usodi. Ena izmed bistvenih naših posebnosti je tudi jezik, ki je nastal med nami. Ta jezik je tudi edino sredstvo, s katerim se naša svojskost lahko do kraja adekvatno izrazi. Zato nam je več nego drag. Nenadomestljiv nam je.

To je prvi razlog, ki veže slovenskega prosvetljenega izobraženca na jezik in na slovenstvo in ki me potrjuje v mnenju, da je „Jutrova“ miselnost le nekritična analogija. Če se odtod vrnem k priporočanju „stapljanja“ in „spajanja“ ter — bližnje ali daljne — eliminacije slovenskega jezika in ž njim tudi slovenstva, se moram vprašati: Zakaj, čemu in iz kakšnih razlogov pa je tedaj potrebno in koristno, da bi se Slovenci stopili s Hrvati in Srbi in da bi opustili po usodi jim dano

svojstvenost? Videli smo, kako so se temu protivili naši najgenijalnejši možje, sami čutimo, da nam narava in usoda velita drugače; zakaj tedaj vendarle in navzlic vsem razlogom?

Skušam si odgovoriti na to vprašanje in ne najdem drugega odgovora nego tegale: Zaživeli smo v novi jugoslovanski državi. Slovensko govorečega prebivalstva je v nji dober milijon. Ostalo govori in piše do maledga vse srbskohrvaško. Življenje ljubi preprostost in enotnost, državno življenje bi bilo lažje in preprostejše, če bi pisala vsa država en jezik. — Ali če pregledam pojme, kakor preprostost, lahkota itd., vidim, da zadevajo kvečjemu administrativno udobnost in uradno priročnost in da se niti od daleč ne nanašajo na tako važne in visoke kategorije človeškega življenja, na kakršne se opira volja do zvestobe slovenstvu. Žrtvovanje slovenstva ne bi v državnem oziru pomenilo nič bistvenega. Jugoslavija ne bi postala zaradi te težke žrtve ne trdnejša v notranjosti ne močnejša na zunaj, kajti notranjo trdnost daje vsaki narodno še tako pisano sestavljeni državi samo zavest državljanov, da žive zadovoljno in svobodno, zunanjo moč pa njihova volja, za vsako ceno ohraniti državno tvorbo, ki izpolnjuje njihove potrebe in jim daje vse elementarne pravice.

Nasprotno, preverjen sem, da bi naša resignacija državi prej škodila nego koristila. Kajti kakor ne bi Jugoslavija kot sila s tem ničesar pridobila, tako je nedvomno, da bi v drugem smislu prav gotovo izgubila na moči. Sila ni edina moč, ki določa usodo držav. Taka moč je tudi kultura. In nobenega dvoma ni, da bi kulturna proizvodnja enojezične Jugoslavije nikakor niti od daleč ne mogla opraviti dela, ki ga danes vrše trije kulturni centri v državi. Za Slovenijo, ki bi v tem primeru postala periferna provinca, je to več kot gotovo. Naravna uredba narodov v svojem bistvu nima globljega smisla nego stopnjevati kulturno aktivnost v človeštvu. Če bi bil svet en hlev in ena čreda, bi se kulturno razvijal neizmerno počasneje nego se je razčlenjen v manjše narodne organizme, katerih vsakega ogreva in hrani posebno srce. Prav tako je tudi s kulturno šibko Jugoslavijo. Podoben primer pa nudita tudi Italija in Nemčija, ki sta danes mnogo manj produktivni nego sta bili v časih razcepljenosti na veliko število avtonomnih gospodarskih in kulturnih organizmov. Vendar je treba ta dva primera italijanske renesanse in nemškega življenja na prelomu 18. in 19. stoletja prestaviti v današnji čas, ki iz gospodarskih razlogov ustvarja velike in vedno večje kolektive. Ali ti kolektivi naj bodo zaradi tega tudi samo gospodarski in organizatorni. Za kulturno prospevanje pa je tudi danes, kakor je bila vedno, zaključnost majhnih edinic najugodnejši pogoj. Nedvomno je, da bomo

Slovenci kot Slovenci ustvarili mnogo več in pomembnejšega, nego bi bilo tisto, kar bi kot provinca večje kulturne mase mogli prispevati k popolnoma enotni jugoslovanski kulturi v jeziku, ki bi si ga mogli resnično osvojiti šele v zelo zelo dolgem razdobju. To je drugi razlog, ki ga imam za slovenstvo.

V zvezi s tem argumentom je naposled ta, ki ga nameravam še navesti na tem mestu. Ta morda bolj pojasnjuje prejšnjega in ne prinaša nove dokazilne snovi. Vendar menim, da ni odveč, če ga izrečem. Zveza starešin in „Jutro“ se oba izjavljata za univerzo. Toda vprašujem se: kaj nam daje upravičenost, da smemo imeti in čuvati svojo univerzo? Ali ne samo dejstvo, da smo kot Slovenci v kulturnem smislu avtonomna individualnost, ki ima potrebo in dolžnost izživljati se v vseh smereh kulturnega udejstvovanja? Popolnoma isto vprašanje velja tudi za gledališče, za konservatorij in še za kako kulturno ustanovo, ki jih imamo vse samo zaradi tega, ker smo se priznali in ker se priznavamo k svoji kulturni individualnosti. Ideal, ki ga propagira „Jutro“ kot pravo jugoslovanstvo in ki se meni zdi vse prej nego to, vsebuje veliko nevarnost za vse te ustanove. Kajti, čim si ga zamislim doseženega, jim je vsem izpodrezana edina življenjska upravičenost, Ljubljana postane gluha provinca in obmejno mestece, ki bo životarilo brez univerze in brez drugih kulturnih zavodov. Dočim pa danes kipji in vre v nji veselo in brsteče kulturno življenje, skromno sicer, toda naše in tako, da ne bo v nečast kulturnemu delu vse Jugoslavije. Še v času, ko smo bili navezani popolnoma samo nase, je to središče izžarevalo dela, ki so bila lepo in spoštljivo sprejeta tudi na svetovnem trgu.

Kdor noče enega, je dolžan hoteti drugo in mora svoje hotenje izpovedati z vso odkritostjo. Iz tega razloga odklanjam v „Jutrovem“ predlogu za bodoči kulturno-politični kánon iz starešinske izjave povzeto „spajanje“, za katerim se skriva ideal, ki ni ideal ne za Jugoslavijo ne za kulturo ne za slovenstvo. Sprejemam pa enotno državljansko zavezo, ki pri količkaj srečni ureditvi države ne bo mogla ne Srbu ne Hrvatcu ne Slovincu kaliti druge zaveze, zaveze o pripadnosti k eni izmed treh bližnjih, a vendarle samoraslih in neodvisnih kulturnih individualnosti.

Vernost slovenstvu kot kulturni samobitnosti za zdaj in za bodočnost, zvestoba jugoslovanski državi kot garanciji za nemoteno svobodno življenje in volja za pravi odnos do Srbov in Hrvatov, ki ne ponižuje ne sebe ne drugega, to je moj predlog za bodoči zakonik našega javnega mišljenja, ki ga zoperstavljam „Jutrovemu“.

POPOTNA ELEGIJA

MARIJAN FUCHS

V nočeh, ko nam je veter vonj daljav prinašal, stali smo pri oknih kot ujetniki molčeči in brezupno sanjali o sreči, da sred polja mogli bi nad zapuščenostjo src svojih zaihteti. V snu noči bi se utišali. — Blazneli smo v praznoto svojih sob, strmeli v nič, poti premišljevali žalostne, ki naših čakajo stopinj.

Solnca še ni za nas, tvojih pogledov nam luč še nikdar ni tajno svetila. Razjasniti čuda poslednjega teme mrtve ne moremo. Vsak dan se nova boleost porodi v nas, nova skrivnost razodene v samoti. Le v sanjah o tebi — rožah duš naših — je bolne utehe edina sladkost.

Iščemo te. Razodeni nam svoje obličje neznano. Pot je pred nami zavita v molčanje. Ne vemo rešiti vednih iskanj se brezupnih. Šotore si iz hrepenenj smo stkali na gorah, ki bol jih je zemlje v nebo se vijoč porodila. Peti ne moremo, jočemo predse od težkih čakanj.

Pne se tišina grozeča iz večnosti preko nas v večnost. — Kdaj nas odčaral bo glas tvoje pesmi? — smo tiho molili. Šli smo na pot, da bi žejne oči napojili z lepoto večnega vrta, kjer tvoji služabniki pojejo speve v žalostni sreči omamljenih src, ki v samoti goré.

Ali je veter od doma zavel, da smo čuli v njem daljni jok poln grenkobe? Za nami kdo toži? — Umril je veter. Ni več drhtenja zvezd, čakamo tvojo, ki vziti nam mora. Lahno s prosojno odeti smo mesečino, — vedno nate misleč se bojimo oditi naprej v nepovratnost.

Glej, kot brezdomci smo — klic je skrivnosten izvabil nas v žgoče nemire. Minevajo dnevi nam v prošnjah po tebi. V nemih večerih od mrkih molčanj krvavimo in duše mro na križpotjih življenja kot plamen brez luči.

NAŠI DNEVI

I

Prazen je čas, ki je prišel med nas in ni dal nam ničesar.
Rana cvetè neizlečna nam v dušah, ljubezni še ni v njih.
Molka prevzelo nas je veličastje, besed zanj ne vemo.
Smo kakor brezna, ki hranijo v sebi večno skrivnost.

S čim bo izpolnjeno naše življenje? Bo kdaj se zganila
v trdi negibnosti speča praznosta? — Jutránjega néba
prišla mehkoča še ni, da odprla bi srca zakleta.
Teža besed nerojenih boli bolj kot misel na dneve,
sredi vprašanj nerazrešnih zgubljene.

II

Svetišča so prazna, a naša so srca prepolna češčenja.
Neslišno sneži na nas mrtvega časa bridkost, ki nam trga
iz strtih duš prošnje po kruhu rešenja.

Vse naše moči so razbile se v blaznih uporih pred hladnim
življenjem. Kot tujci potujemo skozi vsakdanjost, čakanja
v očeh le gorijo. In gledamo vase, da tajnost hotenja
bi se nam odstrla; gradimo svetove, da v njih pozabili
bi vse bolečine, ki hodijo z nami po trudnih poteh.

V negibnih nočeh mesečine odsevi nas dramijo, v rožo
brez vonja samota vzcvetè in do jutra strmimo v tihoto
osamljenih ulic, ki morajo prazne čakati hitenja
korakov prezgodnjih. — Bo v njih razodel se nam ritem
življenja, ki v kri vzvalovano vse pesmi iskane bo vlil?

Zdaj sanj ni več, trdo bijó ob nas kriki raztrgani dnevov
hitečih. Kako je vse daleč od duše, ki pije grenkobo
molčanj iz studencev samote. O, vse so se slutnje lepote
pogreznile v mrzla spoznanja! Le v urah, ki tonejo v grozo
prepadov brezdanjih, brstenje skrivnostnih rož čutimo v sebi.

Prišli bodo spevi, ki bodo razbičali srca v plamene,
nenehno goreče v viharju razgibanih sil, prebolelih
bolestno strmenje v čas. Spevi bridkosti iskanja in tihih
brezdomcev, ki sredi potí izgubljenih stojimo
in pojemo težke elegične pesmi.

OPOMBE K SLOVENSKI LIKOVNO UMETNOSTNI KRITIKI

FRANCE KRALJ

Devetnajsto stoletje evropske likovne umetnosti, „stoletje odmiranja, injiciranja s ponovitvijo vseh naturalistično materialističnih zgodovinskih stilov“.

Devetnajsto stoletje slovenske likovne umetnosti, „stoletje baroka, biedermeierja, zopet baroka, romantičnega biedermeierja“.

Impresionizem!

Odmik!

Drugo desetletje dvajsetega stoletja!

Prelom!

Stadij reakcije, ki negira muzealnost, negira obstoječe. Stadij konkretnosti. Dognanosti nasproti nova gesla, novi programi, novi elementi. Materialistične vrednote zamenja z duhovnimi. Idejni svoj delovni krog prenese na primitivnega človeka — tudi črpa iz primitivnosti. Zahod pod geslom kubizma, jug futurizma, sever ekspresionizma.

*

Pri nas. — Skoraj istočasni nosilci prelomnih novodobnih likovno umetnostnih elementov: Jakac ekspresionizma v grafiki; Kralja ekspresionizma, futurizma, kubizma v sliki, kipu, grafiki, porabni umetnosti, poleg misticizma; Pilon ekspresionizma, kubizma v sliki in grafiki.

*

Nova pojmovanja, novi programi vsebujejo nove nepoznanosti. Likovni umetnik dela ustvarja, nekdo naj dela servira. Umetnik, drevo, rodita sad drugemu, da ga zaužije. Oni drugi ga more uživati resnično zdravo, lahko tudi bolj ali manj pokvarjeno. Zlasti velja to za kaotičnost ob prelomih. Slovenska likovna starodobna umetnost še ni bila docela preživeta. Vsa slovenska likovno umetnostna kritika ji je še impresarila. Slovenski novodobni likovni umetnik je trgal in bruhal iz sebe dela. Tolmačenje je izpadlo. Drugod je bil likovni kritik obenem ljubitelj ter zbiratelj svojih zasebnih zbirk. Uveljavljanje nove umetnosti mu je bil nagon, obenem v njegov gmotni dobrobit, vsled vedno bolj rastoče vrednosti njegove zbirke. Program si je osvojil najširšo veljavo, uživatelj svež užitek, časovna potreba svoj izraz. Slovenska likovna umetnostna kritika se je razvojno zadržala, se odvezala svoje, po na-

ravni lastnosti dane ji dolžnosti, po izjavi najuglednejšega svojega zastopnika vsaj za petdeset let.

Danes, po preteku trinajstih let evropske in slovenske novodobne umetnosti, nimamo svoje kritike, kritike, katera bi nazorno tolmačila ustvarjena novodobna dela, nimamo pedagoške likovno umetnostne literature, nimamo najosnovnejše precizirane sistematike novodobnega stila.

Likovna umetnost ni glasba ali literatura. Likovna umetnost je po svoji sestavi do neke zelo visoke meje možna točne ocenitve svoje umetnostne vrednote. Zakaj tedaj trinajstletna tema —? Zato, ker slovenska umetnostna kritika v svoji meščansko naturalistično materialistični eri želi centralizacijo na skrajni minimum. Brani svoj piedestal. Kolektivno uživanje in presojanje ji ni ljubo —.

*

Tolmačenje umetnine po kritiki ne ovrže docela vrednote, niti ji vrednote docela ne pridobi. Umetnina je v stalni variaciji med časovno in trajnostno vrednoto. Umetnina je umetnina tudi v časovno drugačnem obeležju. In vendar —. Kdo novodobnih ni na vrednosti dela, n. pr. Michelangela, danes prikrajšan v primeri z nekom iz dobe baroka ali celo morda iz visoke renesance? Zahteve vsake dobe so drugačne. Negacije, opuščanje, nova dodajanja. S tolmačenjem takratnih časovnih potreb in takratne stopnje umetnostnega razvoja se vrednota dela Michelangelovega zvišuje, povodom razuma, duha se obuja čut srca. Brez variacije in časovnostnih vrednot bi bilo konec ustvarjanja. Umetnostne popolnosti v smislu definicije ni. Zato je potrebno tolmačenje.

Tolmačenje je po časovnostnih lastnostih različno. Tolmačenje je potrebno do neke meje za kakó, kaj in za zakaj. Posebno v dobah ob prelomu in takoj nato. Zapletenost in nerazumljivost umetnine do neke meje še ni negacija kvalitete. Kajti s časovnostno pravilnim tolmačenjem svojih časovnih elementov, ki jih delo vsebuje, se lahko izkaže kot prava umetnina. Tolmačenje je posebno nujno v dobah še ne splošno uveljavljenih, novih umetnostnih vrednot, v dobah neke še prejšnjedobne, določno normirane likovno umetnostne izobrazbe polinteligenta. Za prirodnega človeka je novodobna umetnost zelo jasno razumljiva. Brez tolmača pa bo starodobna ekstremna umetnina R. Jakopiča za umetnostno starodobno inteligenco, polinteligenco in primitivca nerazumljiva. Tu so pretežno časovne vrednote nad trajnostnimi. Nerazumljiva so v isti meri za novodobnika neka najekstremnejša dela Franceta Kralja. Tu gre pri drugem za reakcijski odziv prvega. Če je

trdil starodobni primitivec, da so R. Jakopiča kosci goreče grmade, je podan dokaz, da je potrebno in do neke meje dopustno tolmačenje časovnih vrednot — kajti, kako bi sicer moglo viseti tako delo v galeriji, najvišjem forumu slovenske likovne stvaritve?

*

Tistokratna slovenska umetnostna, materialistično naturalistična generacija se je opredelila točno in pravilno, da se tu ne dá navezati nikak stik starodobnega rodu na novodobnega. Ker „... ne dodaja slovenski umetnosti ničesar bistvenega...“ Ji pa takoj brezpogojno prizna obstojno vrednost, rekoč: „... vendar bi pa nekatera dela neradi pogrešali.“ (S. Sternen o delih Franceta Kralja na razstavi leta 1921. Vesna 1921.)

*

Posebno ponesrečeno poglavje slovenske likovno umetnostne kritike tvorijo predhodniki, ali tudi imenovani prehodniki, iz stare v novo dobo. Tu se dogaja akt spočetja pozneje, za rojstvom...

*

Druga nepravilnost je subjektivnost slovenske likovno umetnostne kritike.

Subjektivnega značaja je naslednja ocena dr. F. Steleta ob razstavi češke nove umetnosti v Ljubljani v „Slovincu“: „... najsi je v delih mladih čeških umetnikov tehnične rutine več, je v delih naših mladih umetnosti več.“ Kako? Kaj? Zakaj? Uglednost take izjave odvisi docela od osebnega ugleda avtorja, je brez pravega, oziroma trajnega vpliva, ker ne bazira na logičnih, za vsakogar razumljivih definicijah vsaj poglobitvinih zahtev. Dasi postavljena z dobrim namenom, utegne morda vplivati tudi kvarno. Saj prepušča popolno avtoriteto in enako vplivno veljavnost subjektivni kritiki časopisnega reporterja. Je brez stvarne kontrole, kritika neodgovorna nobeni kritiki, docela v smislu navedene centralizacije.

Kritik, sestavi nam ključ do razumevanja in uživanja časovne umetnine — to ti bodi za enkrat življenjski ideal —, da nam boš odpiral dostop do svetišča umetnin, vzgajal nastopajoči umetnostni naraščaj v narodnostni tipizaciji miljeja in objekta, dvigal, kar je vredno —.

*

Bistvene temeljne razlike novodobnih elementov od starodobne umetnostne, časovno nazaj usmerjenostne umetnosti so celo za primitivca na prvi pogled vidne. Za primerjavo naj služita izdelka dveh

avtorjev, ki se pri enaki znanstveni podlagi, enakem motivu in enakem talentu skušata približati pri svojem delu čim najbližji bližini fotografije, z namenom, obdržati še svojo individualnost. Izdelka bosta povsem različna, celo nasprotujoča si. V novodobnem ustvarjanju ne gre več za lepoto v platoničnem smislu. Lepota je tu v organizmu, v medsebojnem odnosu, v ritmični harmoniji mas, linij ali barv. Pojem perspektive se v novem rodu preobrazi. Druga dimenzija sugerira tretjo in ta se odbija v četrto. Gledalec ni več samostojen subjekt. Gledalec je osrednji objekt v obsegu pozorišča umetnikove stvaritve. Lepa proporcija motiva, oblike telesa ali obraza, lepa barvitost v smislu starodobnosti za vrednost novodobne kvalitete ni bistvena, je pa tudi ne izključuje, le indiferencira.

*

Slovanska izvorna značilnost je mistika. Slovanski rod je bil v svoji zgodovinski usodi pod neprestanim tujim, germanskim in mongolskim robstvom. Ta fizični značaj podložitva, obrambe in zaprtosti vase je izoblikoval svoj posebni lik in obliko. Bolesna poteza, ki je vodila v nadrealno odrešilnost religije. Ta sakralni značaj, vsebujoč predstavo zemlje in neba, se najočitneje kaže v likovni melodični liniji in melodični ritmiki. Vsaka prava in čista umetnost ustvarja iz naroda. Mistika je v novejšem času globoko vplivno posegla tudi med nemško in posebej še dunajsko likovno umetnost. Po prvem pregledu bi se intenzivnost mistike v slovanstvu razvrstila stopnjema: v rusko, slovensko, poljsko, bolgarsko, srbsko, češko ter hrvatsko. Slovenski novodobni umetnosti je mistika bistvena sestavina.

*

Umetnikovo genialnost razločuje od umetnikove univerzalnosti umetnostna kvaliteta. Starodobna umetnostna kvaliteta je platonizem, čuvstvo, vibracija; novodobna umetnost zveza čuvstva in razuma, puls. Kvaliteta — harmonična zveza novodobnih elementov, v obsegu mejà prehoda iz čutnega v razumsko. Starodobna meja med umetnino in ornamentom je zelo široka, novodobna, med umetnino in dekoracijo zelo ozka, in le močan kritični talent in le resnično zmožen, racionalističen ustvarjajoči temperament jo more ovladovati takó, kot to zahteva novodobna suverenost ustvarjanja.

*

Genialnost likovnega umetnika odvisi poleg prirodne nadarjenosti od združitve narodnostnega in miljejnega tipa, tistočasovnih splošnih

umetnostnih elementov, ob zadostni tehnični izvežbanosti in razpoloženju v enem in istem umotvoru. Tej genialnosti pripada Jakopič, zato je videc preloma — konca starodobnosti in začetka novodobne umetnostne epohe. Stilska sistematika pa bi mu odrekla splošno enotnost trojnega slovenskega miljejnega in osebnostnega: kraškega, dolenskega in gorenjskega tipa in mu priznala le meščansko alpski slovensko gorenjski tip.

*

Pilonova trditev o Jakopiču v „Kritiki“ leta 1925. pod naslovom Ljubljanske marginalije, da se je Jakopiču „... omeščala hrbtenica...“, je videti docela subjektivna in prosta. Toda umetnost nima nič skupnega s pieteto do umetnika. Vendar je Pilonova oznaka zelo točna, ker je bila mišljena v smislu razvojno možnostne prehodnosti umetnikovega produkta iz starodobnosti v novodobnost, zaradi njegove opredelitve v materialistično-naturalistično, časovnostno elementarno oznako in sistem, vezan v nazaj.

*

Označba Plečnikovega regulačnega in objektnega tipa po Francetu Kralju v Slovenskem Narodu leta 1931. v članku o premestitvi Prešernovega spomenika je izpadla kot zasebno, osebno mnenje. Kot taka bo tudi ostala, dokler nimamo stilske sistematike enotnega slovenskega miljejnega in osebnostnega tipa poleg sistematike časovnih elementov. Plečnikov kánon se giblje pretežno v uporabljanju trikota. Ne trikota v quattrocenteskem smislu, marveč perspektivnega trikota z upognjenimi stranicami. Trikota, čigar višinski dimenziji že nista več istovetni niti s slovenskim alpskim tipom. To je že potenciranost v nemško, germansko umetnostno izraznost. Razčlenjena istinitost tega kánona je logična v oblikah Križank, Tivolija, Glasbene Matice, Frančiškanskega in Trnovskega mostu, šišenskega zvonika itd. Sistematika bi nam nazorno podala sestavo starodobnih, nazaj usmerjenostnih klasičnih in gotških elementov. Zveza teh elementov pa stvari lirično dekorativno linijo. Plastična liričnost je helenistični, francosko-romanski element. Linija ni arhitekturni element, kakor tudi zmes klasike in gotike ni splošno slovenski in ne sodobni tip. Seveda pa danes to, kar F. Kralj negira, lahko neki Y pozitivira. Možni sta dve razjasnitvi: Prva po sistematski delitvi in primerjavi starodobnih od novodobnih elementov ob upoštevanju trojnega, oziroma enotnega slovenskega tipa. Druga, prepustitev veljave avtoritetnemu patenstvu. Drugi način je danes pri nas sicer še veljaven, je pa nepravilen, nečasoven, nesodoben.

*

Od osebne vplivnosti zavisi slednjič vrednost konstatacije kiparja Pirnata zoper avtorstvo Dolinarja glede plagijatstva Meštovića (Jutro, 1931.). Kljub bistvenim končnim zaključkom primanjkuje dokazov logičnih, razumljivih pogojnih etap. Zaključek je šele posledica njih temeljnosti! V tej konstataciji bi bila neizogibno potrebna, poleg časovne, narodnostne in splošne definicije, še nova osnovna delitev umetnosti od praktične porabne umetnosti, t. j. plastičnosti od gliptičnosti. Po tej slédi bi bile ugotovitve znanstveno nesporne. Tu imamo opraviti s starodobnim, materialistično naturalističnim, nazaj usmerjenostnim in obenem v enem in istem delu z reproduktivnim poprijemanjem in prisvajanjem za vnaprej usmerjenostno umetnost nebistvenimi, odvišnimi, praktičnimi oblikami. Oblikami, pri katerih je definicija nesporno docela jasna. Oblikami, katerim za pomnoževanje in reprodukcijo avtor ni nujno potreben. To je umetnost nižje stopnje, umetnostna obrt. Ta sumarična neorientirana mešanica ustvarja disharmonijo.

*

Slabe posledice brezkritičnosti že kaže naš umetnostni naraščaj. Brez doumevanja samega sebe, brez zavednega poznanja slovenskega miljejnega in narodnostnega tipa, brez poznanja elementov slovenske starodobne in zlasti novodobne umetnosti se je do malih izjem docela pohrvatil. Časovno opredeljeno sodi v novodobno, vendar časovno zaostalo, v čas pred nastopom naših donositeljev novodobnih elementov. Analogno najnovejši hrvatski umetnosti, ki si šele utira pot do novodobnih elementov. Obenem s časovnostnim razvojem najnovejše hrvatske umetnosti vsebuje pa tudi hrvatski narodnostni tip tedaj nekaj, kar je za slovensko umetnost inkontaktno.

*

V vseh navedenih primerih slovenska likovna umetnostna kritika ni reagirala. Potemtakem je ali je ni —, ali pa nima cenilne zmožnosti, kar je zopet toliko, kot da je ni. Ali pa sploh zanika slovensko novodobno umetnost? Cenilno zmožnost si je v trinajstletnem razdobju novodobne umetnostne tvornosti, ki jo obdaja, lahko že prisvojila. Novodobna umetnost si je časovno in narodnostno priznanje pred tujimi narodi tudi že pridobila. Razlog za tako zadržanje kritike leži v tem, kar sem navedel v začetku: v varovanju le samo lastnega prestiža; zaradi tega navaja umetnost v dekadenco. Ker je umetnost ena najvišjih in najidealnejših bitnosti človekovih, zavaja ta dekadenco v dekadenco vsega —.

UGANKA

LOUIS ADAMIČ

I

Pred leti sem imel majhno knjigarno v Los Angelesu. Nekega večera, tik preden smo zaprli trgovino, se je ustavil pred vrati voz in vstopil je tujec. Drugih kupcev ni bilo; v trgovini je bilo le nekaj stalnih odjemalcev, in njih pozornost se je prav tako kot moja in mojega pomočnika takoj obrnila k došlecu. Ta se je ustavil sredi trgovine, se nekaj časa oziral in potem stopil k predalom, ki so bili označeni z besedo „Tehnika“, kakor da točno ve, kaj hoče in kje bo dobil.

Njegova postava je vzbujala pozornost: bil je dobrih šest čevljev visok, raven kakor steber in je tehtal kakih sto devetdeset funtov. Bil je krepke rasti s širokimi prsi in rameni, s silnimi rokami in nogami ter se je gibal s prožno lahkoto. Videti je bil kot da je koncem tridesetih let, čeprav sem pozneje zvedel, da jih ima blizu petdeset. Oblečen je bil, kakor da je pravkar stopil iz moške modne reklame — s palico, rokavicami, gamašami in vsem potrebnim.

Ni trajalo niti pol minute, da je izbral dve knjigi, eno o izdelovanju kotenine, drugo o zobozdravništvu v starih časih. Nato je stopil k predalu za časopise ter si izbral zabaven list. Dal mi je velik bankovec in počakal, da sem zavil knjige in izmenjal denar ter med tem potrkaval s palico ob tla; potem je šel k vozu in se odpeljal.

Na mojo zahvalo in prošnjo, naj se še oglasi, je odvrnil: „Že dobro; bom.“ Njegov glas je bil poln in zvoneč, da mi je donel v ušesih še dolgo potem, ko je tujec odšel. Prišlo mi je na misel, da bi mogel prekričati vsakogar, ki sem ga kdaj slišal, če bi le hotel.

Tudi njegov obraz mi je ostal v spominu. Nikakor ni bil lep, pa tudi grd ni bil — velik, podolgovat obraz, gladko obrit in zelo moški. Na prvi pogled je bil videti v primeri s kakim filmskim šejkom precej brezizrazen, če si ga pa točneje pogledal, je kazal neko odločno harmonijo in krepak značaj.

Imel je izrazit, upognjen nos, široko, nekoliko navzgor obrnjeno brado in velika usta s trdnimi, srednje debelimi ustnicami. Pogled njegovih zelenkastomodrih oči je bil daljen in brezoseben, le kadar je govoril, ga je oživil izpačen, nenaraven humor. Široko čelo se je visoko dvigalo nad rahlim lokom temnih obrvi. Velika, nekoliko pokvečena uhlja sta pod krajcem klobuka štrlela od glave kot dve zlomljeni pahljači in glavno po njiju zaslugi je dobil njegov obraz grotesken in iz-

pačen izraz, posebno če je kdo, kot jaz pozneje, opazil, da se mu levi uhelj premika ob vsakem zlogu, ki ga izreče. Lasje so začeli ob sencah siveti.

Videti je bil kot osebnost, vzvišena nad slabo literaturo, in težko si je bilo razlagati, zakaj bi se tak človek zanimal za zgodovino zobozdravništva ali izdelovanje kotenine. Mislil sem si, da je nemara kupil knjigi, da bi ju komu za šalo podaril.

Kmalu potem, ko smo zjutraj odprli trgovino, se je ustavil pred njo taksi in vstopil je naš kupec od prejšnjega večera s knjigama in časopisom, ki jih je bil kupil, pod pazduho. Vprašal me je, ali bi mi jih mogel zopet prodati za, recimo, eno tretjino cene, ki jo je plačal zanje. Pristal sem in mu izročil denar. Rekel je „hvala!“ — in odšel.

Pet mesecev je prihajal vsak dan dvakrat, zjutraj in zvečer, razen ob nedeljah in praznikih, ko je bila trgovina zaprta. Kupoval je le praktične priročnike, učne knjige in tehnične razprave, katerih smo imeli preko tisoč na predalih in še več v kletih: knjige o zobozdravstvu, kotenini, strojih, gozdarstvu, zmrzovanju, izsuševanju močvirij, nama-kanju, o kamenih in rudninah, kako se love biseri, o rastlinstvu in živalstvu v Sierrah, o gojenju alfalfe in o kačah v Mojave-u. Nekoč je kupil nekaj starih učbenikov za korespondenco, ne vem več, o katerih predmetih; in če nam je zmanjkalo časopisov z detektivskimi povestmi, je navadno vzel kak cowboyski roman ali povest o strahovih ali potopis; vse to je obdržal čez noč in zjutraj vrnil.

Vsi smo ugibali o njem. Zlepili smo par vogalov v knjigah in časopisih, ki jih je izbral, in zjutraj jih je vračal ločene, kar je menda dokazovalo, da jih je bral ali vsaj pregledal. Videti je bilo, da je bogat; vedno je nosil s seboj zvitek visokih bankovcev in od časa do časa je imel popolnoma novo obleko.

Imeli smo le en ključ k tej tajni — da je kupoval in menda čital le manj vredne časopise in suhoparne tehnične knjige — a najsi je bilo to značilno, ni nobenemu izmed nas uspelo, da bi na tej podlagi sestavil kako pametno teorijo. Eden mojih nastavljenecv ga je smatral kratkotalo za premetenega sleparja, drugi ga je imenoval „Uganko“. Spodbujali smo drug drugega, da bi kdo poskusil začeti razgovor z njim. A bili smo preveč plašni, mogoče bi moral reči, da nam je zbujal preveč spoštovanja, da bi si upali napraviti opazko ali kaj vprašati, kar ni spadalo k poslu. Tudi se mi je zdelo, da bi nemara prenehal s svojimi obiski v naši trgovini, če bi poskusili priti v osebne stike z njim. In ker

ga je vedno pred vrati čakal taksi, se je zmerom zdelo, da se mu zelo mudi. Časih je bila zvečer kaka ženska v taksiju, očitno boljše vrste demimondka — vsakokrat druga.

Sčasoma so se naši kupci začeli udeleževati naših ugibanj o tujcu. Nekateri so prihajali redno vsak večer, le da bi ga videli. Časih je bila trgovina natlačena kot ob razprodaji. Sčasoma me je to spravljal celo v zadrego. Pozorno so si ga ogledovali in dasi se on ni brigal zanje, sem vedel, da se zaveda njihovega zanimanja zase. Časih je po dovršeni kupčiji še postal trenutek, dva — se oziral in potrkal s palico ob tla, kakor da se skuša nečesa spomniti, in se spakoval, kot da ne ve za ljudi okoli sebe; vsi smo čakali, kaj bo; tedaj pa se je nenadno na svoj elegantni način priklonil meni ali tistemu, ki je pač bil za mizo, in odšel.

II

Eden naših kupcev je bil čokat, majhen žid s smešno, jajčasto glavo, resnim, dobrodušnim obrazom, velikimi mehкими očmi, izbočenim trebuhom in velikimi ploščatimi nogami, ki jih je pri hoji obračal navzven kakor stara krava. Pisal se je gospod Blumberg in je bil lastnik trgovine s kovčegi in usnjenimi izdelki nekaj ulic stran od moje knjigarne. Kot večina židov v vseh življenjskih položajih je bil nenasitno vedeželjen in prihajal je sempatja ter kupoval knjige, ki smo jih priporočali. Časih se je tudi ustavil in govoril z menoj ali s kom izmed nastavlencev.

Mesec dni potem, ko se je izredni tujec prvič pokazal, sem opazil, da prihaja Blumberg vsak večer okrog pol devete ure. Postavil se je v kot, kjer ga ni bilo videti, a je on mogel opazovati vsakogar, ki je vstopil v trgovino, in tam je čakal do tri četrt na deveto, ko je čudni tujec navadno prišel. Kmalu se je bolj zanimal za „Uganko“ nego kdorkoli drugi.

Nekega večera je čakal, da smo začeli zapirati in me potem vprašal, ali sem že večerjal. Ko sem rekel, da ne, me je povabil s seboj. „Rad bi govoril z vami o tem človeku,“ je dodal šepetaje. „Uganka“ je prišel, kupil svoje knjige in odšel pred par minutami.

„Kupuje namreč tudi pri meni,“ je začel Blumberg, ko sva sedela v bližnji kavarni. „Približno pred mesecem dni je prišel prvič v mojo trgovino, kupil lep kovčeg za obleko, mi dal svojo karto — imenuje se Chauncey Gordon — in mi naročil, naj ga oddam v njegovem stanovanju v ‚Marcu Polu‘, onem elegantnem novem stanovanjskem hotelu, ki so ga lani odprli. Med njegovim prihodom in odhodom so minule komaj tri minute. To je najkrajši čas, ki sem ga kdaj potreboval, da sem kaj prodal.

„Mož se mi je zdel nekoliko čuden, pa saj je polno čudnih ljudi v Los Angelesu. In če kdo kupi lep velik kovčeg, je povrhu zelo verjetno, da se odpravlja na potovanje. Zato sem čez nekaj dni nehal premišlje-
vati o njem.

„Nekega jutra pa se je približno ob istem času kot prvič znova prikazal in rekel, da mu je oni kovčeg, ki ga je bil kupil, nekoliko premajhen. Vprašal je, ali bi mi bilo neprijetno, da bi ga vzel nazaj za, recimo, eno tretjino prodajne cene. Njegova čudna vrnitev in miganje levega ušesa, ki sem ga pravkar opazil, sta me nekoliko zmešala in preden sem prav premislil, sem pristal. Rekel je še, da se vrne prihodnji dan ob četrta na enajst in si izbere večji kovčeg.

„Kovčeg, ki ga je moj sluga prinesel nazaj, je bil toliko kot nov. Prav rad bi ga bil vzel nazaj za polno ceno in premišljal sem, ali mu ne bi ponudil več, nego eno tretjino, a končno sem se odločil, da naj bo, kakor sam hoče.

„Prihodnji dan je prišel točno ob četrta na enajst. V dveh minutah je izbral nov kovčeg, plačal razliko, naročil, kje naj ga oddamo, in odšel.

„Še nikdar nisem imel takega kupca. Moja žena pravi, da nekaj z njim ni v redu, in mislim, da ima prav. Da na kratko povem — doslej je menjal kovčege šestkrat. Tisti, ki ga je pravkar kupil, je vedno ali premajhen ali prevelik, preširok ali preozek, ali mu ključavnice niso po godu. Odkupim mu ga spet za eno tretjino in drugo jutro kupi novega.

„Pri tem ne smete misliti, da ni zadovoljen z mojimi uslugami; ne, vedno je popolnoma stvaren, le časih se zdi, da ga zabava, da nikakor ne more najti ravno pravega kovčega. Nemara ste opazili ta čudni, spačeni humor v njegovem pogledu.

„Zadnje čase sva se bliže seznanila. Sam ne vem, zakaj me ta človek zanima bolj kot kdorkoli drugi. Po tretji menjavi kovčegov sem zbral toliko poguma, da sem začel pogovor z njim. Govorila sva o kovčegih. Več ve o njih kot jaz. Potem sem ga peljal v sobico, ki jo imam zadaj za trgovino in kjer imam nekaj svojih knjig. Če je v trgovini mir, sedim tam zadaj in čitam ali klepetam s kakim prijateljem ali trgovcem, če pride kdo mimo.

„Mislil sem, da se bo Gordon nemara zanimal za moje knjige in da bom mogoče na ta način kaj zvedel o njem in njegovih nazorih — a to je nemogoče. Nikoli ne pogleda mojih knjig. In ni ga mogoče spraviti v kak osebni razgovor, ali v pogovor o kaki splošni, abstraktni ideji ali o bodočnosti družbe ali o velikih moralnih in gospodarskih vprašanjih. Rad, celo zelo rad govori z menoj, ali izogiblje se vsemu, kar je

ali kar bi moglo postati intimno, abstraktno, mistično, nenavadno ali sporno. Govori o solidnih stvareh, o nespornih dejstvih.

„Včeraj sem omenil nekaj, kar sem čital o socialnih smernicah v Sovjetski Rusiji in takoj je mimogrede omenil majhen modelček stare jadrnice, ki stoji na vrhu moje knjižnice in potem je tri ure neprenehoma govoril o jadrnicah, medtem ko je moja žena stregla kupcem v trgovini.

„Zvečer sem v vaši knjigarni vzel knjigo o jadrnicah v roke in sem videl, da Gordon ve, kaj govori. Pozna trupe in jadra vseh ladij tja do Feničanov in rabi pravilne mornarske izraze za njihove razne dele. Razlagal mi je, kako so podnebne, trgovske in druge razmere vplivale na severne ladjedelce, da so gradili drugačne ladje kot Sredozemci. Mislim, da hodi okrog in pobira tako znanje ali pa čita o teh stvareh v knjigah, ki jih kupuje pri vas.

„In oni teden, ko sem ga spet nekaj vprašal, o čemer ni hotel govoriti, je nenadno opazil mojega kitajskega psa in začel dveurno predavanje o psih. Videti je, da pozna posebnosti vsake pasme in kako se ravna z bolnimi psi ter kako se rešijo bolh, uši in klopoti.

„Zadnjih par dni sem hodil za njim, kadarkoli sem mogel oditi od posla, in porabil celo premoženje za taksije, a ničesar ne morem najti, kar bi razložilo njegovo čudno početje. Ima še celo vrsto drugih trgovin, v katerih je stalen odjemalec, na primer krojača v West Seventhu, brivca v Hopeu, galanterijsko trgovino v Wilshireu, blizu tam, kjer stanuje, različne tvrdke z avtomobili v Figueroi in druge, v katere hodi skoraj dnevno prav tako kot v vašo knjigarno ali mojo trgovino. Ves dan hodi od enega kraja do drugega, zapravlja denar in ubija čas.“

(Dalje prihodnjič.)

TOMAŽ CARLYLE

E. S P E K T O R S K I J

Minilo je petdeset let, odkar je umrl Carlyle, in sto let, kar so založniki odklonili njegov rokopis z naslovom Sartor Resartus. Oba ta dva datuma sta ostala neopažena. Vendar pa je bil Carlyle eden najznačilnejših mislecev XIX. stoletja, ne samo praeceptor Angliae, kakor ga imenuje profesor Edvard Engel, temveč po Tindalovi izjavi človek, ki se je posvetil človeštvu. Taine je imel svoje razloge, ko je zapisal: „Če vprašate Angleža, katere mislece ima Anglija, bo v prvi vrsti imenoval Carlylea.“ V resnici, Angleška je imela v XIX. stoletju tri filozofe:

Milla, Spencerja in Carlylea. Toda samo Carlyle je izpovedal take stvari, ki se nikdar ne pozabijo.

Mill zavzema častno mesto v zgodovini znanstvene metodologije in socialnega liberalizma. In bilo je dokaj ljudi, ki so ga imeli za preroka, ker se jim je dozdevalo, da se z njegovo filozofijo izčrpno rešujejo vsi dvomi. To pa pomeni potem, da se prava vprašanja končujejo tam, kjer se v bistvu šele pričenjajo. Mill, ki si je po Taineovem izrazu odsekal peruti, da bi si očvrstil noge, je tešil svojo metafizično žejo s kultom dejstva, koristi in svobode. Ni pa v zadostni meri vpošteval tega, da po izjavi Royer-Collarda ni nič bolj nesmiselnega od dejstva kot takega, niti tega, da korist ni edino, kar je potrebno, niti končno tega, da je s svobodo vezan tudi neki človeški poklic. Taki filozofiji so delale Carlyleove ideje samo zmedo in naravnost simboličnega pomena je, da je Millova kuharica uničila prvi rokopis Carlyleove knjige o francoski revoluciji s tem, da je podkurila z njim peč za potice. Kolikor se Mill ni zadovoljeval z lahkimi odgovori na težka vprašanja, je sam priznal, da so bila ravno Carlyleova dela „eden tistih kanalov, po katerih so prodirali vtisi, ki so razširili njegov preveč ozki credo“. V svoji Avtobiografiji piše Mill: „Carlyle je pred mano opazil vse polno stvari, do katerih sem prišel tudi jaz šepaje s svojimi dokazi, če sem obrnil nanje svojo pozornost. Bilo pa je očitvidno, da je on mogel videti veliko stvari, do katerih jaz nisem prišel celó, ako bi bil opozorjen nanje.“ In resnično — da vzamemo samo en primer —, oba sta preživela burni pokret chartizma. Dočim pa je pri Millu izzvalo to gibanje samo misel o potrebi izpopolnitve tehnike družabnega življenja s pomočjo pridobitnega liberalizma, sorazmernega zastopstva in razširitve ženskih pravic, se je Carlyle odzval na isti pokret z ognjevito knjigo, v kateri stavlja to „trpko nezadovoljstvo, ki je postalo divje in blazno“, v zvezo s „prvim in poslednjim članom vere, alfo in omego vseh človeških ver: nobena nepravilnost se ne sme nadejati, da bi vladala na tem svetu“. Nad tehniko družabnega življenja je stavil njegovo etiko. Smatral je za brezuspešne vse reforme razen moralnih. Proti kultu dejstva je postavljial „véliko nespornost“, kateri je ime Bog. Končno je smatral utilitarizem za pojmovanje, ki pristuje samo svinjam.

Spencer je zasmehoval „absurdne dogmate“ Carlyleove ter vstal proti Lewesu, ki ga je smatral za pesnika brez muzike in preroka. Podvomil je v njegovo ljubezen do resnice. In smatral je, da se ne sme nazivati filozof. Če pa se sub specie aeternitatis vzporede ideje obeh pisateljev, postane očitno, da Carlyle ni manj doprinesel pravi filozofski sintezi nego Spencer s svojo „sintetično filozofijo“.

Spencer je sprejel ono načelo evolucije, ki je jako pripravno, da se orientiramo o tisti strani stvarnosti, ki je spremenljiva in relativna. To načelo vsebuje celotno pojmovanje sveta, ki človeka lahko močno navduši, kot so to delali mnogoštevilni pristaši evolucionizma. Jack London slika v nekem svojem romanu oni malone religiozni zanos, ki je prevzel nekega samouka delavca, ko se je seznanil z evolucionizmom. Toda Spencer je, žal, pojmoval veliki metafizični princip evolucije na neki biološki način in je s tem popolnoma pokvaril njegov filozofski značaj. Formulo evolucije je zvedel na mehanično diferenciacijo in integracijo, formulo življenja — na prilagajanje notranjih procesov k zunanjim, formulo družbe — k organizmu, ki nalikuje živali, formulo vere — k agnosticizmu, t. j. odklanjanju problematike. Tudi se ni vedno točno orientiral o težnjah svojega časa: po eni strani je doslutil „bodoče suženjstvo“ individua v državi, po drugi strani pa je v svojem sociološkem „prospektu“ vnaprej pripovedoval, da bo industrijski tip družbe popolnoma uničil vojaški tip, z drugimi besedami, niti najmanj ni opazil nastajajoče vojaške industrije in dotične družabne ureditve. Medtem pa se mnoge Carlyleove vizije čitajo danes kot uresničena proroštva. Na primer: „Angleška bo poginila, čim bo izgubila možnost prodajati volno za groš ceneje nego drugi narodi. Če tekstilno proizvodnjanje doživi pretres, bo poldrug milijon nezaposlenih živel na stroške družabne dobrodelnosti.“

Carlyle je veliko globlje nego Mill in Spencer prodril v smisel življenja. To se vidi zlasti potem, če se odstrani vrsta nesporazumov, ki so jih vzbudile njegove ideje. Živel je neki advokat po imenu Carlyle, ki se je izdajal za našega filozofa in imel namestu njega na banketih govore njemu na čast. Da tudi mi ne bi pravega Carlylea sprejeli za takega lažnivega, moramo polagati več važnosti na njegova lastna dela kot pa na njih običajna tolmačenja.

Tako se Carlyle na primer pogosto smatra za propovednika individualizma. A to ni točno. Če pomeni individualizem pojmovanje vsakega človeka kot enega izmed poedincev, katerih vsota na avtomatski način tvori družbo, potem se temu odločno protivi Carlyleovo pojmovanje družabnega ideala kot delavne hierarhije. Če je individualizem v smislu izjave Alfreda Musseta želja, da se pije iz svoje lastne, pa četudi majhne čaše, okrenivši se i od etosa i od kozmosa, potem se Carlyle spet protivi temu, ker odklanja misel, da bi nazival družbo „prenapolnjene opremljene sobe, v katerih vsakdo brez vsakršnega ozira na svoje sosede po-grabi vse, kar more, in vpije: moje!“

Često zbližujejo Carlylea z Nietzschejem. Toda med Carlyleovim herojem in Nietzschejevim nadčlovekom ni podobnosti. Nadčlovek stoji na drugi strani dobrega in zlega, heroj — na tej. Nadčlovek sune onega, ki pade, heroj ga dvigne. Nadčlovek izziva trpljenje pri drugih, heroj sam trpi. Nadčlovek je egoist, heroj altruist.

Dočim se je Mill opajal z nekimi francoskimi teorijami, je bil Carlyle zanesen z nekimi nemškimi idejami. Pa to niti najmanj ne znači, da bi se njegov pomen omejeval samo na propagando nemškega idealizma. Še večja zabloda bi bila gledati v njem branilca političnih in ekonomskih zahtev imperialistične Nemčije. Zaman se nemški pristaši zrelišča, da gre sila pred pravico in da je sila istovetna z nasiljem, pozivajo na njegovo zbližavanje moči (might) in prava (right), ker mu niti na misel ni hodilo, da bi gledal v Bismarcku svojega junaka. Po francosko-pruski vojni je bil Carlyle odlikovan s pruskim redom pour le merite. Toda simpatije, ki jih je v teku te vojne izrazil za Nemce, se niso nanašale na bojaželjno in izzivalno Nemčijo, temveč na tisto, kot se je sam izrazil, „plemenito, strpno, globoko, pobožno in solidno“ Nemčijo, torej idealistično Nemčijo iz začetka XIX. stoletja, ki tedaj že ni več obstajala. In popolnoma po nepotrebnem se je v svetovni vojni pošiljala v nemške strelske jarke zbirka Carlyleovih misli, natisnjena v dve sto tisoč izvodih, z naslovom *Arbeiten und nicht verzweifeln* in s predgovorom, v katerem se slavi Carlyle kot pristaš priklopitve (Anschluss) Angležev k nemški kulturi. Ko se je Carlyle v svoji mladosti v taki meri navdušil za Nemčijo, da je po lastni izjavi opazil v nji novo nebo in novo zemljo, se je njegov zanos nanašal samo na nemški idealizem. V neki meri ga je pritezala pri nemških romantikih njih ironija, ki jo je Fr. Schlegel definiral kot zavest brezkrajnega kaosa, idealizacija srednjega veka in njihov plastični jezik. Toda oni so proslavljali nered, medtem ko je bil on puritanec. Oni so cenili v religiji estetiko, on etiko.

Najbolj se je navduševal Carlyle za Schillerja in Goetheja. Napisal je življenjepis Schillerjev, ki ga slika kot junaka in „pesnika pravice“. Prevajal je Goetheja, si dopisoval z njim in ga prosil celó, da bi ga priporočil neki škotski univerzi, na kateri se je izpraznila filozofska stolica. Pri Goetheju je Carlylea pritezala njegova težnja, brez vsakršnih diskurzivnih kategorij intuitivno in neposredno prodreti v prirodo samo (Ins Innre der Natur), njegovo resno pojmovanje življenja (ernst ist das Leben) in njegov ideal harmoničnega življenja, ki pa ga je Carlyle vendarle predrugačil na svoj način, ker je v znanem Goethejevem izreku *Im Ganzen, Guten, Schönen resolut zu leben* zmerom zamenjaval besedo *Schönen* z besedo *Wahren*. Carlyle je pričakoval, da bo na svojo vroča

vprašanja dobil od Goetheja tudi vroče odgovore. No, v tem se je prilično razočaral. Leta 1828. je pisal o njem: „Kakšen človek je to? Vsak dan je zame bolj nerazumljiv. Eno njegovo pismo spominja na proročanstvo, drugo pa je samo brbljanje. Je-li on večji kot človek, ali pa je nasprotno v svoji starosti postal manjši od drugih ljudi?“ Po pravici povedano je Goethejeva smrt prekinila Carlyleove zveze z nemško kulturo. Leta 1834. je pisal Eckermannu: „V zadnjem času nisem imel skoraj nikakih stikov z nemško književnostjo. Edine knjige, s katerimi sem imel posla, so Heine, Börne in njim podobne brez vsakršne vrednosti.“ Na ta način se je Schillerjev življenjepisec in Goethejev prevajalec oproščal nemških vplivov. Res je junak njegove knjige Sartor Resartus nemški profesor. Toda kolikor se sploh more njegova vodilna misel, filozofija oblačila namreč, imenovati izposojena, se njen prototip ne nahaja pri nemških romantikih, marveč pri angleškem pisatelju Swiftu (*Tale of a tub*). Carlyle se je še enkrat vrnil k Nemčiji, ko je pisal zgodovino Friedricha II. Ta vladar je pritegnil njegovo pozornost: prvič, ker je bil kralj, kar predpostavlja po njegovem pojmovanju junaka, drugič, ker se mu je videl skoraj edina močna osebnost sredi slabotnega XVIII. stoletja. A Carlyle se je razočaral tudi v Friedrichu, ki ga je celo imenoval môro, ter v njegovih sodelavcih: tožil je, da je „zaman pritiskal na svoje prsi nečiste stvore, namreč pruske topoglavce, v nadi, da bo slišal tajne njihovoga srca“.

Carlyle torej ni bil niti individualist niti Nietzschejev nasprotnik niti somišljenik Nemcev. Tudi ni bil pristaš „blagonaklonjenega despotizma“ (benevolent despotism), kot nas prepričuje najnovejša ameriška „Enciklopedija socialnih ved“. Pa kaj je potem bil? Ni lahko z eno besedo odrediti njegovega bistva. Tako vidi n. pr. Taine v njem istočasno „angleškega Micheleta“ ter „do dna duše Germana“. Isti Taine pa ga je kljub temu posrečeno karakteriziral kot „puritanca, ki skozi vidi“.

Carlyle je bil puritanec. Kakor je razvidno že iz etimologije te besede, je puritanec človek, ki stremi po čistosti. To čistost je razumeti v moralnem smislu. Zaradi tega išče puritanec istinitosti, resnice. On pripada njim, ki so lačni in žejni resnice. A ker o teh ni rečeno, da se nasičujejo, marveč samo, da bodo nasičeni, zato pravi puritanec nikoli ni in ne sme biti moralno sit, ker se tedaj rodi tisto hinavstvo, ki se imenuje na Angleškem *cant* in ki ga je tako lepo izrogal Schiller: Wenn sich das Laster erbricht, setzt sich die Tugend zu Tisch. Če se vzame puritanec v takem širokem smislu, potem to ni samo krajeven ali časoven pojav, marveč občečloveški tip. V tem smislu sta bila puritanca tudi Rousseau, kolikor se je odločil, posvetiti svoje življenje resnici, *vitam impendere vero*, in

Tolstoj, kolikor se ni pomiril s stvarnostjo, ker v nji ni resnice. Prav taka je bila tudi težnja angleških puritancev. O puritanskih bojih je pisal Carlyle: „To je borba med tistimi, ki se drže resnice, in onimi, ki se zadovoljujejo z videzom. Mnogim se dozdeva, da so bili puritanci rušitelji spoštovanih oblik, medtem ko so prav za prav bili samo rušitelji lažnih oblik“. „Angleška ima svoj Habeas Corpus, svobodno narodno zastopstvo, priznanje svobode vseh ljudi. Ima pa tudi ljudi, ki so osnovali svoje življenje na resnici in pravičnosti. In to je v neki meri zasluga puritancev.“

Eden takih puritancev je bil tudi Carlyle; zanj so bile pglavitne tri vrline: resničnost, poštenost in pravičnost. „Brat moj, ne bodi slepar! Bolje je, da umreš!“ „Resnica! Naj se vse zruši name, ker hodim za njo; ne maram dopustiti laži, pa če bi bil ves Mohamedov raj cena za odpadništvo!“ Poštenost je imela svojo odločilno besedo, ko je moral Carlyle rešiti vprašanje, ali naj vstopi v duhovski stan. „Odšel sem v svojo sobo in zaklenil vrata. In tedaj so me z vseh strani obkolile pošasti iz temnih breznoy večnega pogubljenja — dvom, strah, nejevera, kes, zasmeh.“ Po strogi preizkušnji svoje vesti je priznal, da ni usposobljen za vzvišeni svečeniški poklic. Naposled je smatral Carlyle, kakor Platon, za osnovno vrlino pravičnost: „Tovariš, če bi drevela za tabo vsa woolwichska artiljerija, hoteč te prisiliti, da podpiraš nepravičnega človeka, jaz bi ti svetoval, da se ustaviš, povešiš svoje žezlo in rečeš: v božjem imenu, ne!“

A Carlyle je bil puritanec, ki skozi vidi. To se pravi, da se ni odvrčal od stvarnosti, da bi se osredotočil samo na tem, kar mora biti. Ni pozabljal ontologije zaradi deontologije. Imel je močno zanimanje za stvarnost. Tudi ni postavljaj med sabo in stvarnostjo nikake spretne logične ali pa gnoseološke pregraje. Ni sedel za plotom, kot se je izrazil za Kanta ruski pesnik Blok. Ni jemal pojava za onega, ki ga javlja. Ni se zadovoljeval s pokrivali, ki nas ovirajo, da ne vidimo pravega bistva. Kakor Flaubert, ki je namenoma prepotoval Seino z ladjo, da bi ne bilo netočnosti v njegovem opisu poti junaka „Sentimentalne vzgoje“, je Carlyle osebno posetil bojišča bitk Friedricha II. in podal tako točno njihovo sliko, da je bila njegova knjiga v nemških vojaških šolah sprejeta kot pomožen učbenik. Prav tako je naslikal francosko revolucijo tako, kakor da se je bil sam udeležil in hrabil njene junake: „Danton, bodi srčen!“ Za njegovo duhovno oko so bili prozorni vsi zastori, vsa simbolična in materialna pokrivala. Še več, prodiral je s svojim pogledom celo skozi to, kar je transcendentno in, kot bi se videlo, po svojem bistvu nedosežno, tako da se je nudil vtis, da zanj sploh ni skrivnosti in da je nekako mistično zvezan z večnostjo samo.

Ljudje takega kova se brezmejno dvigajo ne samo nad maso, katere duh je preobremenjen z vsakdanjimi skrbmi, marveč tudi nad onimi znanstveniki in celo filozofi, ki ne prodró preko površne fenomenologije vseмира. Beseda takih ljudi je slóvo navdahnjenja, ki razvema ljudska srca. V dobi, ko so bili skepticizem, naturalizem in utilitarizem v svojem polnem razmahu, je spregovoril Carlyle z jezikom proroka. Grmel je: „Pozabili smo Boga. Šarlatan je postal Bog. Noč je legla na svet in bo še dolgo trajala. Mi tavamo sredi ruševin. Solnce in zvezde kakor da so se pomračile, po zemlji pa se vlečeta dva privida, licemerstvo in brezboštvo.“ In njegove ognjevite besede so budile zanimanje za tri probleme, ki imajo velik pomen za razumevanje življenjskega smisla in človeških dolžnosti. To so bili problemi oblačila, delavne hierarhije in heroizma.

Oblačilo človeka ne brani samo pred mrazom in slabim vremenom, temveč izvršuje še neko estetsko, etično in celo metafizično funkcijo. Pokriva nagoto kakor fizično tako tudi moralno in kot je pripomnil Joubert, *l'homme et les dieux sont cent fois plus beaux le corps vêtú*. Človeka odeva v dejansko ali pa samo namišljeno dostojanstvo. Tako je na primer pri Rimljanih toga odlikovala odraslega državljana: *vestis virum reddit*, je objasnil Quintillian. Na Francoskem je obstajala *noblesse de robe*. In srednjeveška investitura, dobesedno: oblačenje, se je spet pojavila v moderni, zlasti francoski pravni terminologiji. Pri tem ni bistveno to, da se človek oblači v materialno oblačilo, temveč okolnost, da dobi neko dostojanstvo, ki mu prej ni pripadalo. V tem smislu se lahko reče, da sestojita vsa družabna filozofija in zgodovina v spremembi investiture in tako rekoč devestiture. Tako označuje na primer pojem osebe (*lice*, *persona*) tudi etimološko in socialno neko masko, obraz, ki se je nadel na človeka in ki dodaja njegovemu fizičnemu in psihičnemu bistvu še neka nova socialno-etična svojstva. Prirodna enakost ljudi, kolikor obstoji, se zamenjuje s hierarhično neenakostjo ali pa se nasprotno prirodna neenakost ljudi, ki takisto obstoji, pokriva z enostavno obleko socialne enakosti. Ko so filozofi XVII. in XVIII. stoletja proglasili enakost vseh ljudi, je to pomenilo, da so slekli s človeka njegove fevdalne plašče. Toda niso ga pustili brez obleke, kakor je to zahteval sen o prirodnem človeku, *l'homme de la nature*, temveč so ga oblekli v nošo „človeka in meščana“, ki je kot neka uniforma skrivala vse prirodne človeške razlike. Demokracija je iztrgala krone in vladarske plašče monarhije in je ustvarila ono bajko o golem kralju, znano vsakemu otroku, ki se mu čitajo Andersenove pravljice. Demokracija sama pa se je takoj odela v nalašč zanjo skrojeno obleko, ki jo je zdaj prav tako začela slačiti, in to se zove kriza

demokracije. Ker „ni ničesar jačjega od uniforme“, kot je pripomnil v Dostojevskega „Besih“ Peter Verhovenskij, zato je tako opasen socialni nudizem pri ljudeh, ki so opasani z nekim dostojanstvom. Zaradi tega je v Italiji prepovedana Mussolinijeva slika v kopalnem kostumu. Še nevarneje pa je sleči z dostojanstvenika njegovo duhovno oblačilo, ker pade potem na nivô samo človeka, ki mu nič človeškega ni tuje. „Mislili smo, da je paša res paša, pa je čisto navaden človek“, slove neki turški pregovor. „Heroj, saj to je samó človek“, je razočarano pripomnil Lamar-tine. In v taki konstataciji leži resnica. A to je samo tako zvana gola resnica brez onega, kar je Puškin nazval „slepilo, ki nas dviguje“.

Pojem obleke dobiva metafizičen smisel, ako se celo telo, ki se po-kaže, če se s človeka sname njegovo z roko skrojeno oblačilo, smatra po svojem ustroju samo za zaveso ali lupino, ki zakriva njegovega duha. V tem smislu je učil sveti Gregor Nysski, da Bog človeku po njegovem padcu ni dal oblačila od živalske kože, marveč telo, smrtno haljo, pod katero se skriva njegovo dejansko bistvo. Da bi prišli do pravega člo-veka, je zategadelj treba odstraniti pregrajo vseh, ne samo socialnih, temveč tudi telesnih, vobče materialnih pregrinjaj.

Če se prenese končno ta metafizični motiv na vse vsemirje, potem dobimo misel o tem, da je preko vsega sveta vrženo neko pregrinjalo, ki skriva pred nami njegovo bistvo. Cela vrsta mislecev in pesnikov se je bavila s takim pojmovanjem, zlasti ruski pesnik Tjutčev.

Ako vzamemo vprašanje obleke na ta način v polnem obsegu, potem sega preko človeške ničemurnosti in se spremeni v oni problem o pravi istini, s katerim se bavijo i vera i filozofija i znanost. Tega niso raz-umeli oni angleški založniki, ki jim je pred sto leti ponudil Carlyle svoj rokopis, napisan „sredi planinske samote“, ki jih je šokiral že s svojim naslovom: Sartor Resartus, prešiti krojač. Vendar pa je to ena tistih knjig, ki nikdar ne umro, ker so pisane za večnost. V imenu profesorja vede „o stvareh sploh“ v neobstoječem mestu Weissnichtwo s tujim in celo nedostojnim priimkom Diogena Teufelsdröckha postavlja Carlyle z izredno prodirnostjo in resničnostjo vprašanje o resnici za razliko od navideznosti v polnem obsegu, ki objemlje hkrati beraške cape, dan-dyjev frak, svečeniško sutano, kraljevski porfir, netočnost človeških besed, da je ob tej priliki še Rivarol pripomnil „la parole est le vêtement de la pensée“ in Tjutčev „izrečena misel je laž“, laž celó človeških misli, prevaro čutov, obenem pa oni pravi duhovni temelj vsega, kar obstoji in kar mora biti, s čimer ima poleg vseh naravnih, izumljenih in nad-naravnih pregraj stik človek, ki je lačen in žejen resnice.

Carlyleova filozofija obleke je realizem. Pa to ni tisti realizem, ki jemlje videz pojava za pravo stvarnost. Niti ni to oni realizem, ki zamenjuje stvarnost s samovoljnimi in spretnimi shemami racionalizma in naturalizma. To je oni pronikavi realizem, ki intuitivno prodira v globine stvarnosti in vidi ne samo gibanje in premikanje fenomenologije, marveč tudi stabilizacijo ontologije. Tak realizem se doseže, če se podró tri prepone ali, kakor bi rekel Bacon, idoli: izmišljene kategorije tradicionalne gnoseologije, dogme mehničnega pojmovanja sveta in formalizem družabnih konvencij.

Carlyle smatra, da se pravo bistvo sveta ne krije z njegovimi zunanjimi pojavi. Še manj pa se krije z logičnimi predali, v katere „kužki znanosti“ razvrstujejo fenomenologijo stvarnosti. „Ali se more znanost razvijati v majhni podzemski delavnici samó logike, kamor jedva prodira luč skozi majhno luknjo ali v kateri brli zakajena leščerba?“ „Kaj so vsi vaši aksiomi in kategorije in sistemi in aforizmi? Besede, besede! Iz besed se spretno zidajo visoki zračni gradovi. Besede se medsebojno vežejo z malto logike. Pa se vendar nobena znanost ne bo naselila v tem gradu.“ O priliki Descartesovega cogito ergo sum vprašuje Carlyle: „Klavrni cogitator! Pred kratkim me še ni bilo. Odkod? Kako? Zaradi česa?“

Od vseh kategorij smatra Carlyle, da so te, s katerimi se bavi mehanično pojmovanje sveta, najmanj primerne za adekvatno razumevanje stvarnosti. On ne veruje v stroj vesoljstva (world-machine), ne veruje, da bo, kot misli Jean Paul, nekoč „postal svet mehanizem, eter plin, Bog sila in bodoče življenje grob“. Veruje, da je „človek še človek“, ki je rojen na nebu in ni suženj okoliščin in nujnosti, marveč njih zmagoviti nadvladatelj, mesija prirode. Toda, pripominja otožno Carlyle, prav ta človek je izgubil vero v to, kar je nevidno, in hlapčuje mehanizmu: „Zdaj ga hujše od vsake môre duši genij mehanizma, ki je malone iztresel iz njega dušo. Na nebu in na zemlji ne more videti ničesar razen mehanizma; ničesar drugega se ne boji, ničesar drugega ne upa.“ „Znak našega časa je, da to ni herojski, pobožen, filozofski ali moralen čas, temveč mašinski. Imamo vzgojevalne, celo verske stroje. In nikjer se vera v mehanizem ne očituje tako jasno kot v politiki.“

Še en idol je, ki brani pojmovati bistvo stvari. To je socialna mitologija. To so one konvencije, ona oblačila, v katera oblačimo sebe in druge ljudi. „Človek — pravi Carlyle — je po prirodi golo bitje, vendar pa je zmerom oblečen.“ Obleka mu sporoča dostojanstvo. S pomočjo krojača se organiziramo iz nagega stanja in razdeljenosti v države s kraljevskimi plašči, svetimi haljami in avtoritetami. Zato je socialna

filozofija filozofija obleke. Ne duh zakonov, kakor je mislil Montesquieu, temveč duh oblačila izraža pravo bistvo družbe. In s polno pravico pravijo Angleži, da je človek oblečen z avtoriteto, z lepoto, s prokletstvom itd.

A kaj bi se zgodilo, če bi iznenada padla vsa oblačila? „Potem stoje vojvode, grandi, škofi, generali, celo maziljena veličanstva goli.“ Še zanimivejša bi bila slika, če bi mogli gledati ljudi tudi skozi njih telesa. Tedaj bi bili mnogi ljudje na uglednih položajih videti samó kot obešalniki za obleko. „Srečen je oni, ki more prodreti s pogledom v človeka samega in opaziti nemara v kakem vlastodržcu bolj ali manj nesmiselno pripravo za varjenje hrane, v zadnjem kotlarju pa neizpovedano veliko tajno.“

Ali sledi iz tega, da je Carlyleov ideal popolnoma razgaljena družba? Še malo ne! Potem sploh ne bi obstajala družba, to „čudo čud“. Družba ne sloni na anarhiji, marveč na hierarhiji. Hierarhija pa ni mogoča brez avtoritete, investiture, simbolike. Družba ne sloni na politični ali ekonomski nadmoči, temveč izhaja obratno ta nadmoč od nje. Posebno čudovito je dejstvo simbolov. Tako na primer „vidite dva individua, enega oblečenega v odlično rdečo suknó, drugega v posvaljkano plavo. Rdeči reče plavemu: ti moraš biti obešen in seciran. Plavi to s trepetom začuje in — čudo prečudno! — otožno gre k vešalom. Kaj je to? Rdeči nima fizične moči nad plavim. Pa vendar, kakor rečeno, tako storjeno: izgovorjena beseda razgiblje vse roke.“ „Vzrok za to je dvojen: prvič, človek je duh in z nevidnimi vezmi spojen z vsemi ljudmi; drugič ima na sebi oblačilo, ki je viden simbol te okoliščine.“

Zatorej žive ljudje sredi simbolov, v katere verujejo. Zato postanejo včasih krpe sveti emblemi. In stvari, ki imajo same po sebi nično vrednost, dobivajo vzvišen smisel in dvigajo ljudi na višine heroizma. „Kraljevsko žezlo je samo kos pozlačenega lesa. A če bi mu mogel vrniti njegovo božansko silo, bi te priznal za pravega maga.“ „Pet sto vojakov se je dalo razsekati zaradi kosa blaga, ki so ga nazivali svojo zastavo in za katero na trgu ne bi dobili več nego tri groše.“ „Ali se ni ves madžarski narod vzburil kakor ocean, ko mu je cesar Jožef odvzel železno krono, stvar, ki se po svoji velikosti in tržni ceni ni bogvekaj odlikovala od navadne podkve?“ „Kaj je na primer bilo v škornju, podkovanem z žebli, ki so ga v dobi kmečkih puntov nosili kot zastavo? Ali pa v vreči, okoli katere so se nizozemski plemiči, ki so se ponašali z imenom capini (gueux), junaško zbrali in premagali samega kralja Filipa?“ Stvar je ta, da je „skozi vse te simbole pronicalo nekaj od božanske ideje“. „V simbolu leži istočasno tajna in revelacija.“

Če je pomen simbola in obleke tak, potem je naloga prave družabne filozofije ta, da se najprej prodre skozenj v pravo človeško naravo in pravi poklic, drugič pa, da se vsi ljudje primerno oblečejo, tako da bo družba nehala biti nekaka maskerada.

Pa kaj je človek? „Za navadno logiko je to dvonogo bitje, vsejedec, oblečen v hlače. Za čisti razum je to duša, duh, božanski pojav.“ Po Carlyleovem globokem prepričanju stremi tako bitje naravno in neogibno po resnici in pravici. Nobeni dejanski odnošaji sil, nobena politična vladavina, nobeni uspehi v življenju ne morejo zadovoljiti ljudi, če se ruši pravica.

Pa kaj zahteva ta? Kako odgovoriti na „vprašanje vseh vprašanj“? Človek mora vršiti svoj pravi poklic. Ta obstoji v dejstvomvanju, v delu. Ne misel, kot so menili nemški idealisti, temveč dejstvomvanje tvori pravi človeški poklic. „Ni tvoja stvar, da spoznaš samega sebe; stvor si, ki se ne dá spoznati.“ „Ugotovi, kaj moraš delati in delaj kakor Herkul.“ Človek, to je bitje, ki vlada nad instrumenti, ti pa so namenjeni delu. Zato je pravi človekov poklic delo. V tem je njegovo življenje, njegov blagoslov, njegova molitev. Zato se „poslednji evangelij na tem svetu glasi: spoznaj svoje delo in opravljaj ga“. „Nikar ne bodi več kaos. Tvoji! Na kakršnokoli delo naleti tvoja roka, opravljaj ga iz vseh svojih moči.“ Kdor more delati, ta je rojen kralj, vitez, vojak. Delavčeve roke so žezlo našega planeta. In Carlyle slavi pesništvo dela. „Delo, prostrano kakor zemlja, ima svoj vrh na nebu. Znoj čela in še več, vse do znoja možgan in srca — tu so vsi računi Keplerjevi, razmišljanja Newtonova, vse znanosti, vsi poemi, vsa junaška dela, vse muke, ne izvzemši niti onega trpljenja krvavega znoja, ki so ga vsi ljudje priznali za božanskega.“ S pomočjo evangelija dela gradimo veličastno katedralo, hram onega namreč, ki se ne da izmeriti. „Njegova streha je rimska cesta, njegova tla — zeleni mozaik zemlje in morja, njegov oltar — zvezdni prestol večnosti. Njegovi psalmi so junaška dela in iskreni jezik srca. Njegovi kori so vetrovi, ocean ter globoki glasovi usode in zgodovine.“

„Veliki zakon kulture slove: naj vsakdo postane to, za kar je usposobljen.“ Ni takega dela, ki bi bilo sramotno ali ponižujoče. Vsakdo, kdor dela, zasluži spoštovanje, zakaj jelen je prav tako kakor slon dober in lep. „Eno samo strašno bitje je in to je brezdelnež in lenuh.“ Na ta način preraja Carlyle stari Platonov ideal, po katerem mora vsak človek „opravljati svoje delo“, in ga združuje s Fourierovim idealom radostnega in privlačnega dela. Pri tem jemlje delo v širšem pomenu, ki obsega fizično in duševno delavnost. „Dva človeka spoštujem in nobenega tret-

jega. Prvič, delavca, ki neumorno osvaja zemljo in dela iz nje človeško last. Brat zapostavljeni moj! Zaradi nas se je upogibal tvoj hrbet, zaradi nas so izkrivljeni tvoji udi in prsti. Ti si bil naš rekrut, na katerega je padel žreb, ti si bil pohabljen v naših bitkah. Tudi v tebi je božja podoba, a ni ji bilo dano, da bi se razvila. Toda delaj, delaj. Ti opravljaš svojo dolžnost, najsi pride iz tega karkoli. Še drugega človeka spoštujem in tega še bolj: onega, čigar delo je namenjeno temu, kar je neobhodno duhovno. Če ubog in ponižen človek dela, da bi imeli hrane, ali ni obratno dolžnost velikih in slavnih ljudi delati zanj, da bi imel luč, upravo, svobodo, nesmrtnost? Obadva na vseh njunih stopnjah spoštujem; vse ostalo je smet in prah, ki naj ga veter razveje, kamor hoče.“ Samo taki ljudje so junaki, heroji dela.

Če je človekov normalni poklic delo, potem je nezaposlenost ena največjih družabnih bed. V knjigi o chartizmu daje Carlyle „najtočnejšo sliko človeka, ki bi rad delal, pa ne najde posla“. Druga nesreča je, da sedanja organizacija fizičnega dela preprečuje možnost ustvaritve človekovega duševnega poklica: „ne objokujem siromakov zavoljo njihovega dela, ker morajo pač vsi delati ali krasti. Žalostno je, da ugaša svetilka njegove duše, da ne prodre vanjo niti žarek nebeškega ali pa vsaj zemskega znanja in da tvorita sredi sirove teme njegovo edino družbo dve pošasti, strah in nezadovoljstvo“. In to je usodno za celotno družbo, zakaj „ne sme se pozabljati, da bodo ti milijoni, zapuščeni v kaotični temi, prodirali iz nje po lastnem nagibu in da lahko napravijo iz sveta kup razvalin“. Z mrkim humorjem in srditim realizmom, ki visoko prekaša znano Labruyèreovo sliko francoskih seljakov, slika Carlyle „britansko sekto siromakov“. Vsi se hranijo s koreninami. Razen tega se dobe tudi ihtiofagi, ki se prehranjajo s slaniki. Poglavitna njih hrana je koren, ki se imenuje krompir. Za pijačo in vse svoje obrede uporabljajo tekoč ogenj, ki se zove whisky. Tej sliki še povečava njen vtis to, da se ji stavi nasproti druga „sekta“, namreč dandy, ki živi razkošno brez dela in brez skrbi, razen ene same, da je kroj njegove obleke brezhiben. Vzajemni odnos teh dveh sekt niti malo ne miruje. Obedve delujeta kot dva električna stroja, ki gibljeta družabni mehanizem. Ena privablja pozitivno strujo denarja, druga pa negativno strujo gladu. Od njunega obojestranskega stika vidite zdaj iskro in tresk. Toda počakajte malo. „Lahko pride čas, ko bo pritisk otroškega prsta izzval spoj in potem — kaj bo potem?“

Carlyleov ideal je torej družba, v kateri vsi pošteno delajo po svojih sposobnostih in v kateri se ne zanemarjajo duhovne dobrine niti tedaj, če se proizvajajo materialne vrednote. To ni nikakšne vrste demo-

kracija — ne meščanska z individualističnim liberalizmom niti politična z narodno suverenostjo niti končno socialna z diktaturo delavskega razreda. Niti ni to anarhija. To je hierarhija, aristokracija. Toda to zopet ni aristokracija privilegijev, marveč aristokracija dela in zanosa, kajti, kakor pravi Carlyle, so plemiči oni, „ki hrabro trpe za druge“ in „vsaka blagorodna krona je trnjev venec“. V taki aristokraciji delajo vsi, a vodi elita. On meni, da je potrebno, da so voditelji najnespornejša vseh človeških pravic. Njegovo bistvo je v tem, da bi pametni vodili nevedne. Na ta ali oni način se mora svet brezpogojno upravljati. Človeški prirodi je v vseh dobah lastno, da spoštuje in ljubi svoje najboljše in da ne pozna meja v njih spoštovanju. „Zato je prošnja vseh človeških src: dajte mi voditelja, poštenega voditelja, ne pa brezvestnega namišljenega voditelja!“

Skladno s tem dobiva filozofija zgodovine pri Carlyleu smisel spremembe dob z voditelji in dob brez voditeljev ali z nepravimi voditelji. Samo prva doba tvori pravo zgodovino. To je herojska zgodovina, zgodovina kot življenjepis velikih ljudi. Prave zgodovine ne tvori mehanična priroda, ker „je ta svet poleg vseh naših znanosti vendarle čudo“, niti brezimna socialna množica, prav tako pa tudi ne pustolovci in častihlepneži, temveč heroji. Vico je delil zgodovino na božansko, herojsko in človeško dobo. Carlyle pa je posvetil svoj slikarski talent herojskim dobam. Toda po njegovem pojmovanju je tudi v herojski zgodovini nekaj božanskega, ker prišteva med heroje tudi skandinavsko božanstvo Odina in proglašja za največjega heroja „Onega, ki ga tu ne imenujemo“. Po Carlyleovem pojmovanju heroj ni Nietzschejev nadčlovek, niti oni v stilu ruskega sociologa N. K. Mihajlovskega, t. j. revolucionar, ki oprt na množico stremi po tem, da bi ustvaril politično utopijo. Njegov heroj je duhovni voditelj. To je „ognjeni steber na poti človeštva“, „vir luči“, bogonavdahnjeno bitje, s čigar delom „se ustvarjajo ideali in se dvigajo iz zapletenega kaosa stvarnosti“. Po vsem tem je pravi heroj ali božanstvo ali prerok ali pesnik, ta vestnik božanske lepote, katere muzika odmeva v njegovih kiticah, ali svečenik, ta „duhovni kapetan naroda“, ali književnik, ki odkriva „apokalipso prirode“, ali naposled kralj, „načelnik nad ljudmi“, „edini naslov, v katerem se z gotovostjo odkrivajo sledovi večnosti“. Po Carlyleovi etimologiji izhaja angleška beseda king od can-ning, kar pomeni able-man, človeka, ki more. Vsak pravi heroj je pošten, ljubi resnico in pravico in trpi, ker je njegovo življenje žrtev in je „blagorodnost od pamtiveka obstajala v pogumnem trpljenju za druge, ne pa v lenem siljenju drugih, da trpe zaradi nas.“ In prav taki heroji so človeštvu tako potrebni, da si jih iz-

misli, ako jih ni. Tako so na primer v XVIII. stoletju nejeverni Francozi pričeli verovati v svojega Voltairea. „Ves Pariz je postal svetišče tega heroja, pa najsi je božanstvo imelo preobilo črt kake opice.“

Bridko pa onim dobam, katerim nedostatek pravih junakov nadomeščajo lažni heroji. Potem se gode take „historije“ kakor ona, ki se je odigrala na Francoskem koncem XVIII. stoletja. Slovito Carlyleovo knjigo o onih dogodkih imenujemo navadno „Zgodovina francoske revolucije“. Vendar pa slove njen naslov „The french Revolution, a history“, kar pomeni „francoska revolucija, historija“, historija v smislu škandala. Toda Carlyle ne izsmehuje tega škandala kakor Taine. On tudi njega uvršča v svoje pojmovanje zgodovine kot široko biblijo, v kateri se odkriva Bog. V njem se zrcali tragizem vsake zgodovine. Tudi herojska zgodovina ni brez tragizma že zaradi tega, ker velik človek, najsi je že po narodi neprijatelj zmede in prirodno ljubitelj reda, vendarle neizogibno prinaša zmedo. In najsi mrzi anarhijo, se ta vendar opleta ob vsak njegov korak. Kljub temu se mu posreči, prebroditi duhovni in socialni nered. Mnogo huje je, kadar se povzpno na površje lažni heroji, kakor je bilo to v dobi francoske revolucije. Tedaj je bila to nemočna, „uničujoča vnema sansculottizma“. Šlo je tedaj za večni problem pravičnosti. In pred grozno sodbo zgodovine je bil „kriv vsak malopridnež, ki je, pretvarjajoč se, ko da opravlja svoj posel, samo žrl, zanemarjajoč svoj poklic — vseeno ali v svojstvu kralja ali čistilca čevljev, vsak na svoj način, od časov Karla Velikega in še prej“. Ker se „krivica povračuje z bogatimi in strašno bogatimi obrestmi“ in ker po „letih gnilega zastoja, točneje smrti, neizogibno slede leta težkih prevratov in groznega povračila“, zato je čisto naravno tedaj „skočil čas iz tira“. Družbi, ki se je našla v „atmosfera transcendentizma in norosti“, so bili potrebni pravica in heroji. Namestu tega pa je anarhija zamenjala hierarhijo. Sansculotti so slekli pregrinjala s starega režima, usmrtili na kvadratnem ešafotu potomca 60 kraljev, samí pa so bili brez moči, da bi oblekli novo družbo v nova odela. V svojem revolucijskem zanosu so se sami slekli in pokazali vsem svojo slabost in ničnost. Genialni častihlepnež Napoleon, ki je dolgo gledal proces uničevanja, pa se naposled ni mogel več vzdržati in je, da bi prenehala anarhija, izkoristil pot, ki je odprta talentom. Strelí njegovih topov so napravili iz revolucije nekaj bivšega. Toda ta lažni heroj je pretiral sposobnost ljudi, da se varajo (dupability). Ni razumel, da revolucije ni izzval glad, temveč zavest neznosne laži. Po njenem zaključku je ostalo pogorišče laži. Ostalo je nepotešenih vseh pet čutov in še šesti povrhu, namreč nenasitna praznota. Ostanki repub-

like nezadovoljstva si zaman prizadevajo, da bi se spravili v red. Anarhija ni ponehala.

Nasprotno, ta se po Carlyleovem pojmovanju širi po vsej Evropi. Podaljšuje jo liberalizem, ki ravnodušno motri samovoljno blagostanje enih in brezizhodno nezadovoljstvo drugih in vodi vse pravice k nemu načelu: „ne ukradi in ne bodi ukraden“. Podaljšuje jo amerikanizem, katerega formula je „anarhija plus constable“. Podaljšuje jo industrijska Anglija, ki se je spremenila v močvirje s strupenimi izparami. Podaljšuje jo demokracija.

Istočasno s Tocquevillom je zabeležil Carlyle novi in neodvratni pojav evropskega življenja, namreč demokracijo: „K demokraciji in samo k demokraciji zdaj vobče teži tek stvari.“ Toda v čem je njeno bistvo? „Demokracija pomeni, da so ljudje obupali nad tem, da bi našli heroje, ki bi jim vodili upravo, in se mirne duše privajajo v to, da jih ni.“ Pred njenimi volilnimi škatlami sta enaka Krist in Judež. Nasprotno, Juda oholo gleda Kristu v obraz, rožljajoč v hlačnem žepu s svojimi tridesetimi srebrniki. Demokracija teži po „samoupravi mase preko mase“. Toda „njena končna posledica je ničla“.

Na ta način so vse duhovne in socialne težnje moderne Evrope vzbujale v Carlyleu vtis, da obstoji silno resna kriza. „Kakor dež padajo z vseh strani krpe in odpadki starih simbolov.“ „Sredi divjih valov kaosa bruhnejo v svinčenem ozračju iznenada revolucije.“ S takim mračnim predčuvstvovanjem sredi, kot se je videlo, mirnega in varnega življenja civiliziranih narodov, je pred petdesetimi leti, že za svojega življenja v neki meri zasmehovan, v neki meri pozabljen šel v grob mračni starec, čigar obraz je spominjal na Michelangela in ki je bil globoko uverjen, da je „priroda božanska, pravica nesmrtna in da bo svet vedno imel svoje heroje“.

PRVI DVOMI

T O N E S E L I Š K A R

(Osma poglavje iz romana „Nasedli brod.“*)

Poročni dan je kar hitro minul. Gostijo so napravili v spodnji sobi, ki je bila okrašena z bršljanom, klavir so postavili v sosednjo sobo, da so lahko raztegnili mizo na obe plati, več pa ni bilo treba, ker so bili le Justinovi starši, živinozdravnik iz trga, nekaj sorodnikov ter učitelj Hrast Martin, sošolec in tovariš obeh sester iz mladih let. Njegov oče

* Roman izide v tekočem letu med rednimi izdanji Tiskovne zadruge v zbirki Slovenski pisatelji, na katere opozarjamo svoje čitatelje. (Op. ur.)

je bil dolgo let Dolinarjev žagar. Sprva so mislili povabiti tudi župana in notarja, toda bila sta si v laseh, pa niso klicali ne enega ne drugega.

Nič posebnega ni bilo, da bi bilo vredno zapisati v knjigo te povesti, ah, vse to je poteklo mirno, sprva nekoliko pretiho, pa se je po kosilu le oživel, ko so spili že dokaj vina. Z napitnicami je pričel živinozdravnik in je končal Dolinar, še pred polnočjo so se gostje razšli, samo Marta je še ostala pri očetu, ker je imela nekaj dni dopusta.

V najkrajšem času so na hitro roko preuredili v hiši prvo nadstropje, pobelili kuhinjo in dve sobi, kupili v Celju novo spalnico, za eno sobo pa je bilo doma dovolj starega, močnega pohištva, zavese ji je darovala Marta, popravili so peči, tako da je bilo stanovanje kar udobno za prvo silo, ko pa se uredita in uživita, bosta pa lahko mislila še na kaj drugega, saj se ne mudi, da bi morala koj vse imeti.

Zima je že pojenjala in te prve mesece sta živela sama zase, nikamor nista hodila, uživala sta vso to novo stran življenja in sta bila srečna. Justin se je opajal ob ugodju zakonstva, ko je vendar vse tako lepo urejeno: vležeš se v mehko belo posteljo, zjutraj dobiš kavo na nočno omarico, da se še malo poleniš pod toplo odejo, v umivalniku je topla voda, na brisači je uvezeno „Dobro jutro“, hlače so očiščene in zlikane, prestopiš se nekajkrat po kuhinji, nad mizo je bel prtč, na katerem se bere

Največja sreča za moža
je žena, ki dobro kuhat' zna —

potem se pomeniš z ženo in ugotovita, da bi bila danes namesto juhe gobova omaka s kruhovimi cmoki, za večerjo reberca s kislim zeljem, trgovino je že fant pomedel, obrisal prah, ti pa samo stopiš za prodajno mizo, naspan, svež, sit ter si poiščeš v škatli mehko cigareto in jo z naslado pokadiš, napaseš si oči od stropa do tal po vseh stenah, vržeš pogled na železne obešalnike, kjer vise močni rjavi čevlji iz teletine, jermenje in biči, klopčiči vrvi, verige za živino pa zopet boksasti šolni za ženske, močni škornji za gozdarje in voznike, bičevniki, vozne svetilke in kuhinjska posoda, lepo modro emajlirana, ter črni lonci za kmečke peči, na lesenem stojalu vise lepo v trikotne prepognjene rute, šerpe, rumene z majhnimi rožastimi vzorčki, nedeljske svilene z velikimi temnimi arabeskami, glej, zadaj ob oknu pa stoje vreče: živinska sol, otrobi, galica, vinski kamen in veliki leseni predali, v katerih je moka, od dvojne nularice pa do krušne zmesi, nad temi pa predalčki kakor v apoteki: čaj, cimet, poper, stolčena paprika, kafra, kolofonija, škrob, modrilo, boraks, v pocinjeni posodi je petrolej, olje, v steklenih oma-

ricah čokolada in bonboni, toaletno milo, zgoraj je naložena cikorija, vsa desna stran pa je založena z blagom; le-tu je poceni roba za hribovce in drago sukno za tržane.

To je paša za oči. To je njegovo kraljestvo, za katero živi. Z roko seže v vrečo, v kateri je riž, dene na dlan nekaj zrnov in jih ogleduje proti luči; glazura je lepa, prav nič se ne loči od onega prve vrste. Ga zatorej pretrese v prvega in tako profitira takoj nekaj kron, ne da bi mu bilo treba zavijati rokave. Na tehtnico položi pod papir, ki pokriva dno obeh medenih skodelic, nekaj zrn, to je malenkost, ki slučajno pade v tehtnico, če pa stokrat stehtaš, je takoj dobiček, ki ti ga stranka prepuusti, ne da bi se upala dvomiti v tvojo poštenost.

Kmalu po poroki ga je zopet obiskal oče. Z Ano sta se razumela, prav rada ga je imela, z njim se je lahko pogovarjala o marsičem, popravil je kakšno malenkost v kuhinji, no, prišel pa je radi denarja. Ni, da bi takoj vsega vrnil, ampak vsaj nekaj, ker se bo hči možila in to mnogo stane.

Justin je obljubil do prihodnjega meseca, pa je bil že siten, ko je slišal to nevšečno stvar. Oh, to se tako težko naredi. Sposodiš si, porabiš in ko vračaš, se ti zdi, kakor da bi metal proč. No, oče je bil previden in ni besedice črhnil o tem Ani, Justin ne mara, da bi vedela za take posle, ko se ženska pač ne razume na vse stvari!

Ana je šivala in pletla perilce. Bila je noseča in ta preobrat v njenem telesu ji je dal živo misliti.

Ko so minuli dnevi žarkega ljubezenskega razkošja, se je počasi le zavedela, da je omožena. Da, približno tako si je predstavljala. Medeni tedni so bili in so prešli, vse one nežne ljubeznivosti, ki sta si jih drug drugemu izkazovala, so pojenjavale, nekatere so se pretvorile v navade, druge v razvade, videla je, da ne teče življenje tako kakor je pisano v knjigah, ah, kaj še, le kje so taki ljudje, ki so popisani v romanih! Ali so namišljeni, mogoče žive samo v skromnih željah piscev, ki hočejo ustvariti iz vsakdanjosti naslikan svet, življenje pa obdati z romantiko večne, neoskrunjene ljubezni, junaštva in zvestobe —?

Včasih zgoraj v sobi razglablja o tem. Tedaj odloži delo poleg sebe in misli. Nikdar ni bila tako razdvojena, da bi se razkričala ali raztogotila. Človek bi mislil, da je v nji vse urejeno, za vedno ustaljeno in položeno na skalo, ki se ne dá več premakniti. Nikdar se ni z nobenim človekom sporekla na glas, kakor to delajo ljudje, ki se puste zavojevati od jeze, nikdar ni vrgla iz sebe grde, grobe besede, od sile, z neko neverjetno močjo se je znala pred tujimi ljudmi zatajevati, tudi v trenutkih najhujših duševnih konfliktov je obdržala mirno lice, da, celo

smejala se je, če je bilo treba, ali pa se je izgovarjala z boleznijo, če je le kdo opazil, da se ji ne dá govoriti. Mogoče je bil v tem vzrok, da se je pogosto vdajala sama sebi in se gledala in da jo je včasih pograbila silna melanholija, ki jo je dušila in razdvajala ter jo zapeljevala v misli, s katerimi bi se ne smela družiti. Potem se je izjokala, se vrgla zopet v delo in si s kolonjsko vodo natrla obraz, da ne bi Justin opazil vnetih oči. Drugekrati se je skušala upreti takim neutolažljivim uram, da se je vlegla v posteljo, zatisnila ušesa in se skrila pod odejo. Pogostokrat je tako zaspala, če pa le ni mogla drugače, je pričela pisati Marti pismo, ki je bilo v takih dneh dolgo več strani.

Ne more se reči, da bi bila slaba gospodinja, kako neki, ko pa je vse sama kuhala, pospravljala, le za težja dela je najela kakšno žensko, ki so se ji kar ponujale, ker je bila zelo radodarna in je vedno dala več, kakor so zahtevale. Šivala je sama, stroj ji je kupil Justin na obroke, z ročnimi deli pa se ni dosti ukvarjala, ker so jo pričele oči skeleti, če je delala z drobnimi nitmi.

Po prvih mesecih njunega zakona, ko se ji je telo umirilo in se je vsa izžarela v ljubavnim omamah strasti, se je naenkrat zavedela, da ima moža. Vsi ti meseci so bili kratki, vsak dan sta oba z neugnano nestrpnostjo pričakovala novih dognanj in razodetij, zgodilo se je, da je prišel Justin iz trgovine v kuhinjo, samo da jo vidi in da se poigra z njenimi lici, ona pa ga je skozi okno klicala, le toliko, da spregovori z njim nekoliko nežnih besed.

No, tisto spoznanje, da je kar naenkrat nekega lepega dne vsega konec. Ne, o koncu se ne more govoriti, le tako bi se reklo, da se je tistega dne porodil pričetek vračanja v resničnost. Oh, spoznanje pa je vedno začetek konca, spoznanje trka na razum, srce pa omahne v otožnost, dokler ga zopet novi, veliki pretresljaji ne zdramijo v nov, mogočen plamen.

Kako se le more kaj takšnega zgoditi —?

Človek bi nikoli ne verjel, da je vse to življenje sestavljeno iz samih malenkosti. Iz kapric in navad, vzgoje in tradicije, vere in nevere, naziranja in nebrižnosti — kar pa je skupaj le nekaj, kar nas oblikuje, kuje, križa in ubija. Bog pomagaj, je vzdihnila neko jutro, ko je predramljena sedela v postelji poleg Justina, ki je še trdno spal tik zraven na svoji postelji, kako so mu pričeli izpadati lasje! Saj bo kmalu plešast!

Gledala ga je. Njegov obraz se je v teh mesecih odebilil. Ustnice so se mu v kratkih presledkih tresle, kadar je dihnil. Iz nosa mu je rasla velika grda kocina. Roke, ki jih je imel nad odejo, so se včasih

sunkovito zganile. Ko se je v spanju prevalil na hrbet, je pričel smrčati. Usta je imel tedaj odprta in je bil takole z zaprtimi očmi zelo spačen.

Za hipec ga je zamrzela.

Dopovedovala si je potem ves dan, da je to le slučaj, da je vsak človek v spanju drugačen, saj ga že noč in negibnost spremeni in da to pač ne more in ne sme biti vzrok tega hudobnega, grdega občutja, ki je danes šinilo vanjo. Zvečer je bila z njim zelo ljubezniva in je hotela popraviti krivico, ki mu jo je v mislih storila.

— Saj ga ljubim, moram ga ljubiti! si je prigovarjala.

Ko je pisala sestri, ji je zatrjevala, da si nikoli ni mislila, da bo tako srečna z Justinom, ki da ga neizmerno ljubi. Veš, je pisala, moram ga ljubiti, hočem se mu pokoriti in ga bom skušala oboževati.

Nad pismom pa je jokala. Ko so se spodaj črke od solz zalile, je pripisala:

— Jočem od sreče!

Telo se je umirilo, duša pa je zapadla dvomu.

Zvečer bi včasih rada govorila z Justinom. Ah, ne o samih vsakdanjih stvareh, o kuhi in trgovskih poslih, o čem drugem, oh, kaj se ne dá govoriti o knjigah, glasbi, ljubezni, zagonetnih dogodkih —? Justin pa se ni maral ukvarjati z nobeno mislijo, ki bi imela nekje svoj globlji izvor.

Čitala je v časopisu, da je ubil mož svojo ženo, ki jo je našel v obzoru drugega. Justin je dejal:

— Čisto prav je storil! Če bi bil sodnik, bi ga oprostil.

Ana mu ni hotela pritrditi. Oporekala mu je in se zgražala nad njegovim naziranjem:

— Tako ne smeš obsojati! Kaj ti veš, kaj jo je zapeljalo. Mogoče jo je mož zaničeval, morda celo pretepal, bog ve, na kakšne načine jo je mučil, morda sam še večkrat grešil! Meni se smili, uboga ženska!

— Vlačuga je! Naj jo je stokrat pretepel, njegova žena je bila. Tega ne bi bila smela storiti!

Sam pri sebi je mislil: kaj bi sam storil, če bi se njemu tako zgodilo? Toda ni se mu ljubilo pogledati do dna tej možnosti. Segel je po zvezku „Beračevih skrivnosti“ in se zatopil v čitanje.

Ana je šivala in molčala. Dete v nji se je oglašalo in misel nanj je bila močna. Želela si je dečka. Deklice, ne, ah, ne dekllice!

Ta čas se je zgodilo, da sta se prvokrat sprla. Ta sporček bi niti ne bil vreden zabeležbe, če ne bi bil zvezan z neko ugotovitvijo, ki nam bo zopet prav hodila, da bomo lažje razumeli nekatera dejanja, ki se bodo kmalu nanizala v potek te dolge povesti.

Pred nekaj dnevi si je kupil Justin malo lovsko psico, ki ji je dal ime Diana. Bila je silno plaha, vznemirljiva živalica, Ani se je koj zelo prikupila. Želela je, da bi spala v kuhinji, Justin pa da ne, ker bo rabil psico za lov in bi se le-tu preveč razvadila in odebelila.

Napravil ji je ležišče v drvarnici na dvorišču. Čez dan je bila mirna, le žalostno je gledala s svojimi velikimi, človeškimi očmi skozi late. Ležala je na kupu vreč in včasih pritajeno zacvilila, tenko kakor da bi se zdaj pa zdaj spomnila svojega rodnega gnezda. Še celo v spanju je včasih zamahnila s tačico, morda se je v snu igrala okoli svoje matere . . . Komaj pa se je naredila noč, je pričela cviliti in presunljivo tuliti, da je turbno odmevalo v tiho noč. Drvarnica je bila pod oknom spalnice.

Ani se je žival smilila.

— Prinesi jo gori, slišiš, kako joka!

— Se bo že privadila! je dejal Justin nejevoljen, ker ni mogel zaspati. To bo samo nekaj dni.

Psica pa kakor da bi pobesnela. Njeno tuljenje je bilo zategnjeno, v tihi noči je pošastno odmevalo od zidov. Tako menda tuli človek, kadar ga na smrt mučijo.

Ana se je vedno močneje razburjala. Sedela je v postelji in jo je bilo strah.

— Lepo te prosim, Justin, prinesi jo gori! ga je prosila. Ne morem prenašati tega.

Justin je postajal jezen. Vražji pes! Koliko preglavic ti napravi. Nerad je vstal, odprl okno in zaklical:

— Diana, psst! Diana, psst!

Psica se je za hip pomirila. Komaj pa se je okno zaprlo, je pričela znova, še obupneje.

— Ti hudičev pes! je godrnjal in srdito vlačil hlače nase, poiskal ključ, si nataknil copate in šel na dvorišče. Ko je čula psica njegove korake, se ga je menda razveselila. Njeno cviljenje je bilo sedaj otročje nežno, proseče, stala je na zadnjih nogah, s prednjimi tačicami pa je praskala po latah.

Pobožal jo je po glavi in jo položil nazaj na vreče. Z roko jo je večkrat rahlo udaril po zadku in ji zabičeval:

— Lezi, tiho, lezi, tiho!

Toda ni še zaklenil za seboj večnih vrat, ko je že zopet psica zalajala, potem pa zategnjeno zatulila. To so bili kriki ubogega, zapuščenega deteta, ki kliče mater, od katere so ga nasilno odtrgali.

Justina je od jeze zavrtele, zaletel se je z gnevom zopet na dvorišče, pograbil dolgo fiziološko, ki je slonela za vrati, odprl vrata in neusmi-

ljeno udaril po živali. Psička se je zrušila na vreče, dvignila glavico pred tem groznim, nepojmljivim, in ko je Justin drugikrat zamahnil, stiskajoč zobe, se ji je od bolečin izvil en sam nepretrgan cvileč jok, ki se je razlezel po vsem trgu, da so pričeli vsi psi lajati in bevskati. Bog ve, kaj bi se zgodilo s to betežno psico, da ni prihitela Ana. Vrgla se je na kolena pred trepetajočim kupčkom volhke dlake, dvignila je žival v naročje in jo brez besed odnesla gori v kuhinjo. Psica se je mehko stiskala med njene tople nedrije in je utihnila, ko so jo božale mehke roke.

Justina je bilo sram. Kako je mogel tepsti to majhno, nedolžno žival —? Ker ni mogel zaradi nje spati —? Ker ga ni ubogala —? Tepec, se je ozmerjal, kako naj uboga žival, če ne razume človeških besed!

Sam sebi se je zdel grd, da bi se opljuval, tako ponižan in strt, je šel po stopnicah, kakor da bi bil pravkar sam pretepen.

V kuhinjo se ni upal iti.

Zaspati tudi ni mogel. Danilo se je že, ko je šel vase in stopil po Ano. Sedela je pri mizi ogrnjena v plet in psička ji je spala v naročju. Imela je objokane oči. Vedela je, da pride, zato ga je čakala, da mu pokaže, da mu dá vedeti, kako neznansko prostaško je napravil s to ubogo psico!

— Ana, prosim te, pojdi spat! je prosil Justin. Pomisli, kaj je s teboj, tu je hladno!

Ana je položila Diano pod ognjišče na mehke, tople cunje in je šla v sobo. Šla je mimo Justina, kakor da bi ga ne bilo. Zastavil ji je pot, ujel jo za roko in jo prosil:

— Kako si malenkostna. Saj vem, da nisem storil prav. Ne bodi jezna! Skušal je najti v temi njena usta. Oklenila se ga je okoli vratu in mu zašepetala v ihtenju. Njen glas je bil proseč, roteč:

— Ne bodi grd!

To sta kmalu pozabila, Diana se je privadila hiše in je postala ljubka žival, ki jo je vsakdo rad pobožal. Nad vse rada se je igrala.

Vse bi se že kako sproti poravnalo, to so vendar stvari, ki se morajo pozabiti in koj zabrisati, kdo bi vendar gledal in iskal v vsakem prašku skale, ki se ne dá prevaliti kraj ceste, da se ne bi kakor nalašč baš pred Justinovo trgovino pojavili zidarji.

Na nasprotni strani je stala majhna pritlična hiša. Na prodaj mu je bila. Prodajala jo je stara ženska, ki se je preselila k svoji omoženi hčeri v mesto, Justin pa se je zanašal na ženino doto in na svojo hišo, kakopak na svojo hišo, čemu mu bi neki bila ta stara podrtija, dasiravno

je poceni, pet tisoč kron, ki bi si jih lahko sposodil! Sedaj bo le-tu klerikalni konzum, prav pred njegovim nosom!

Hišo so popravili, prizidali in tu imaš konkurenta, vražjega konkurenta, ki ti lahko močno škoduje, saj ima neomejena sredstva za reklamo: časopis, spovednico in prižnico. Vidiš, kako se te prime smola, še preden si prav dihati pričel.

Nataknjen je bil. Zadiral se je nad Štefanom, lovil ljudi na cesti in jih izpraševal po ceni v konzumu, kalkuliral je, računal in primerjal, vrag ti, nekaj časa bo šlo s takimi cenami, ampak potem si vse svoje življenje ubog branjevec, za kar mu pa ni bilo, naj mu niti v um ne pade, da bi do smrti čepel v tem gnezdu in zbiral solde kakor branjevka na trgu. Da bi le kmalu stari prepisal! Kaj za vraga mečka, saj je vse njeno, to se pravi moje, pa kar molči, še omeni ne —?!

Ana se je pričela počasi uživljati v njegove posle — z zanimanjem pa tudi zaradi pregleda, ker se ji je čudno zdelo, da zadnje čase tako skopari z denarjem, ko ni bil nikoli stiskač, narobe, prej razsipnež, ki se ni pomišljal napraviti dolga. Kupoval je stvari, ki bi jih ne bilo treba, če se pomisli, da je kupil naenkrat dve lovski puški, potem zopet drago sliko od nekega nemškega agenta, ki kaže nekakšne viteze na turnirju. Čemu nam li bodo ti železni nestvori na tem platnu v stanovanju, pa je zopet privlekel od nekje, gotovo za drag denar kupljeno, neokusno preprogo — sedaj pa se je ustavil in je poparjen. Če se pomisli, da sedaj niti najemnine ni plačeval, bi se vsekakor moral prikazati nekje prebitek.

Pa ni bilo drugega, kakor konkurenca konzuma. Justin je znižal cene. Mnogo ljudi se mu je izneverilo, ker je konzum dajal procente; nekaterim je preveč zaupal in se sedaj otepaajo plačati, seveda ga je poroka tudi precej stala, blago pa, ki je naročeno na upanje, leži v skladišču, pa se vse to koj pozna.

Bil je v resnici v precejšnji stiski, ne taki, da bi se bilo treba bati hudega, ah, slučajne težave, ki jih mora vsak trgovec preživeti. No, to ga je napravilo malce čemernega, zadirčnega. Če bi imel hišo, bi si najel posojilo. Z županom se razume, z večino odbornikov je prijatelj, o tem ni govora, da ne bi dobil.

Čakal je trenutka, lepe slučajne prilike, da bi se o tej zadevi z ženo pogovorila. To je nerodno, če pomisli, kako sveto je zadrževal, da jemlje samo njo, ne pa hiše in dote, in da ne trguje z ljubeznijo. Toda ko se je po prvih mesecih streznil, ko mu je misel na ženo, ki si jo je želel, obstala na dognanju, da je žena v kuhinji in da se ni treba zanjo bati, jo je pričel ljubiti z računi. Postala mu je nekako črtalo, s katerim je podčrtaval svoje kalkulacije.

Pri večerji je na glas razvijal svoje načrte, mogoče se bo Ana sama zavzela in pripravila očeta, da izvrši to formalnost, ko vendar ne vidi nikakšnega pomena v tolikšnem zavlačevanju.

— Če bi dozidal še zadaj skladišče, bi pridobil spodaj poleg lokala še en prostor, ki ga krvavo potrebujem. Steno bi prebili, potem bi bila trgovina velika in svetla in če bi jo opremil z novim, modernim pohištvom ter zadaj še združil eno sobo za točilnico, bi konzumu že pokazal, kako se mora trgovati. Tako pa čepim v luknji, ki je manjša od konzuma, saj ni vrag, da mi polovi vse boljše stranke!

Semintja je skrivaj pogledal na Ano, da bi videl, kako so učinkovale njegove besede nanjo. Ana je molčala. Stala je ob štedilniku in živo premišljevala.

Oče ji nič ne pove. Od drugih sliši marsikaj, da prodaja hosto, da je bil oni teden v Celju na razpravi s posojilnico, ki ga tirja za posojilo. Če je že tako na koncu, kaj čaka s hišo —? Ne zaradi dote, zaradi varnosti, da ostane vsaj nekaj v domačih rokah, če je že tako, da se nič ne dá rešiti.

Bolelo pa jo je, ker so se ji le-ti stavki zdeli prikrita terjatev za vse, kar je od te ženitve pričakoval. Drugače si ne more tolmačiti te hladnosti, ki je zadnje čase v njem, saj je vsa ljubezen minila kakor bi trenil, še toliko časa je ni bilo, da bi jo človek premislil, o ne, sedaj je hiša na vrsti! Kako nesmiselno je vse to storjeno in povezano, da ne more biti človek nikdar zadovoljen! Kako vse to vrta in podpihuje v človeku, ah, zaradi ene same hiše, da se meče iz spanja, lazi okoli kakor poparjeno živinče, ki si ne ve pomagati. Vsekakor pojde k očetu. Toda potem, ko bo hiša tu —?

Ali se bodo oni srečni prvi dnevi zopet vrnili —? Ali se bosta ponovno našla, kakor ondi na samotni brvi v tihi zimski noči —?

Justin je šel v gostilno. To je sedaj že navada, ki se je ne izogne. Partijo taroka. Dva vrčka piva.

Ko pride domov in jo poljubi za lahko noč (to je edino ostalo nežnega od prvih dni), diši po tobaku in je ves tuj.

Z odprtimi očmi leži poleg njega in gleda v temo.

Bog ve, si misli, kako bi bilo, če bi se poročila z gozdarjem —? V spomin ji planejo vse one skrivne poti, po katerih sta se ljubila. Trepeče od žalosti, ki je ni moči odgnati.

Vso dolgo noč ždi tako v temi. Ko le zaspi, jo predrami muzika. Gasilska godba igra budnico in v zgodnjem jutru so ti kovinski glasovi, ki tišče v še zaspana ušesa, kakor krik tisočere množice, ki se je pobesnela zagnala po ulici.

SODOBNI SLOVENSKI ŽENSKI LISTI

M I L E N A M O H O R I Č E V A

„— saj ne gre tu za prid in slavo posameznih, saj slovstvo morda vendar ni kaka usmiljena naprava, kaka bratovščina, kak zavod, kjer se onemogli mladi in stari s slavo in hvalo rede ob srenjskih troških.“

Josip Stritar, Kritična pisma III.

Sklincevanje na Stritarjev izrek bi moglo na tem mestu morda osupniti, ker tu prav gotovo ne gre za slovensko slovstvo samo na sebi, temveč za splošno duhovno kulturo slovenske žene, torej za kulturo slovenskega človeka. Zato naj bo dovoljeno, prenesti smisel njegovih besedi na poglavje iz slovenske kulturnosti, o katerem govorimo.

Da je življenje sodobnega človeka raztrgano, obdano od vseh možnih nasprotij, kakršna morejo roditi le dobe ob zgodovinskih prelomih človeškega življenja, je danes znano vsem, od skrajne desnice do skrajne levice. Ves trud ljudi, ki se s silo dvignejo iz kaosa, je usmerjen k novi ureditvi sveta, kar pomenja obenem odrešitev človeka naših dni. Do te ureditve skušajo najti pot ali s starimi sredstvi ali pa vsa taka krepko zavračajo in hočejo na podlagi novih idej in sredstev urediti in ustvariti nov svet. Da sta splošni socialni razkroj in beda potisnila v ospredje predvsem gospodarski problem — to je, ono poslednjo bazo, na kateri sta možna fizična rast in propast človeka, ki imata svoje posledice v celotnem življenjskem kompleksu —, ni čudno, če s količkaj jasnimi očmi motrimo življenje. Tudi slovenski človek se je poizkušal rešiti tega negotovega, skoro obupnega stanja in je to storil z večjo ali manjšo intenziteto, z večjo ali manjšo jasnostjo miselnih osnov. Vprašanje pa, ki ki si ga moramo tukaj postaviti, se glasi: Kakšen je bil odgovor slovenske žene na vsa ta vprašanja, kakšna je bila njena misel o odrešitvi, kako je bilo z jasnostjo njenih izpovedi? Sleherni dobi v zgodovini človeštva je pripadla čisto določna, izrazita naloga, da izkleše in razvije neko stran človeškega osebnega življenja in tudi zakone sožitja. Morda se ne motimo, če domnevamo, da je naši dobi pripadla važna naloga, urediti medsebojno sožitje ljudi predvsem v oni smeri, ki vodi od podzavednega življenja mase k zavednemu življenju poedinca, in iz tega k nujno slediši soodgovornosti za vse dogajanje. Zato je potrebno, poklicati slehernega poedinca in ga vzgojiti k sprejemljivosti za vse odtenke življenja, mu vlti zavest o važnosti slehernega člena za skupnost, mu vzbuditi čut odgovornosti proti sebi in proti soljudem. Tako tudi ni bil klic, ki je poklical ženo, obenem z masami mož iz zatišja javnega življenja, toliko

plod kake nove ideje ali zablode, temveč čisto nujna posledica naravnega razvoja človeške družbe v gospodarskem in kulturnem smislu. Dolžnost naših dni je, poklicati maso žena iz zatišja v javnost, jim naložiti vse one naloge, ki jih ima vsak posameznik: Poznati sebe, dolžnosti do lastne osebnosti, s tem v zvezi dolžnosti do soljudi, naroda, človeštva. S teh vidikov skušajmo gledati na sodobno kulturno-organizacijsko delo slovenske žene, na njeno časopisje — in si odgovoriti na vprašanja:

Kakšna je bila splošno-kulturna vzgoja, nje politična, nje etična vzgoja?

Kaj je bilo storjeno za njeno splošno, čim širšo izobrazbo, za njeno čim širšo orientacijo v zgodovinskih dobah in sodobnosti; kako je bilo vodeno njeno razmerje do lastnega naroda in njegove zgodovine in na podlagi tega zgrajena lastna sodba o stvareh, ki dajejo okvir in tvorijo bistvo javnega življenja?

Kako je bil vzbujan čut soodgovornosti za dogajanje v sodobni družbi in na kakšnih miselnih osnovah je temeljil? Kakšna je bila orientacija v ženskem vprašanju?

Danes večinoma ne govorimo o kakem etosu, vendar je jasnejša kot kdaj poprej zahteva po etosu dela, to je zavednega dela. Največji negativen pomen ima nedelavnost. Kako je bilo prikazano razmerje žene do dela, utrjevana nje samostojna življenjska zavest? Kakšno je bilo poznanje nalog, ki jih ima do naroda in človeštva, vprav radi svojih bistveno ženskih osnov?

Naj nam ti vidiki služijo za temelj, na katerem se hočemo bližati sodobnim ženskim listom: „Ženskemu svetu“, „Vigredi“, „Ženskemu listu“, „Ženi in domu“, „Gospodinjski pomočnici“. Ker „Ženski pokret“ ni slovenski list, prihaja za nas v poštev le toliko, kolikor izide semintja v njem kak slovenski članek.

Odgovor na naše vprašanje naj nam dá: Programatičen del in uvodnik uredništva, esejistični del, kritični del.

Ker je „Ženski svet“ najbolj razširjen list, se bavimo najprej z njim. List izhaja od leta 1923. do danes, in sicer od leta 1923. do 1927. v Trstu, od takrat pa v Ljubljani. Urednica mu je Pavla Hočvarjeva slej ko prej (krojni prilogi M. Martelančeva).

Uvodnik uredništva, s katerim je stopil „Ženski svet“ leta 1923. pred slovensko javnost, je zrcalo in odsev vsega miselnega življenja tega lista — najbrž tudi ne bo napačna trditev, da nosi v sebi konture njegovega obraza vse v leto 1931., čeprav je v Ljubljani nujno moral pospešiti svoj tempo. Dokaj težko je opredeliti miselne osnove te revije, ker so v

svojih osnutkih negotove in nejasne, o čemer priča pregled esejističnega dela, skoro popolno pomanjkanje kritičnega dela in pa uvodnik sam. — V začetku govori uredništvo o geografski legi naše zemlje, o grabežljivih tujcih in z njihovo pomočjo zagovarja našo zaostalost, tako tudi zaostalost žene. Takoj nato govori o ženah drugih narodov, ki so daleč pred nami in v istem trenutku zavrne marsikaj: sufražetke z odurnimi nastopi, pretirane tekmovalke na moških poljih, ki so za ženo neprikladna, boriteljice za nekatere hipermoderne reforme življenjskih oblik. Pač pa ji je hudo, ko vidimo drugorodne žene tako daleč pred seboj pri občekoristnem socialnem delu. Vzor so Čehinje. Končno, pravi, ne smemo izgubiti iz vidika političnih pravic žene; tovrstno delo pa je še daleč, ker je ženstvo nezrelo. Sirovi, nedostojni politični boji bi dobili še umazanejšje oblike. Doma smo v preozkih in prežalostnih razmerah, da bi se mogle postaviti v vrsto svetovnih delavk. Pač pa bodi posvečeno naše delo blagostanju celokupnega človeštva, kar je končni smoter vsakemu socialnemu pokretu. Največje zlo je vojna. Ona je največji sovražnik žene. Zato je ženstvo v prvi vrsti poklicano, da začrta vsakemu svojemu delu one smernice, ki vodijo k zbližanju narodov in k popolni odpravi vojne.

Prvi in najjačji akcent nosi misel o *naših razmerah*, to je kratka oznaka za vse ono, kar pri nas ni v redu. Zelo nevarno je, če nosilec kake nove ideje, pokreta in gibanja zagovarja vse s temi razmerami in jih stavlja kot nekako usodno nujnost nad ljudi in se ne zaveda, da te razmere ustvarjajo prav ljudje sami in da nosijo tudi krivdo in odgovornost zanje in to predvsem javni delavci. Kakršni so oni, tako je v prerezu stanje kulture. Računati je pri delu v slovenski kulturni sferi gotovo vedno s tem, da smo pripadniki mladega naroda, to je takega, ki nima za seboj še tisočletnega življenja in kulturne tradicije, ki živi zavedno kulturno življenje šele od dobe reformacije in leži prava rast in razvoj pred njim. S temi dejstvi pa ne sovpadajo nikakor pojmi zaostalosti, nezrelosti in žalostnih razmer. Merilo za kulturne vrednote ni in nikdar ne more biti starost, ampak kvaliteta, prav tako, kot mladega človeka ne moremo meriti po letih starosti, ampak po tem, kakšna je kvaliteta njegove mladostnosti, kakšna intenziteta njegovega življenja. Pojav v življenju kakega naroda je sam na sebi pozitiven ali negativen, jasen ali nejasen, vreden ali nevreden, ne glede na starost njegove tradicije. Tega bi se moral zavedati sleherni, ki prevzema vodstvo kakršnega koli javnega dela. Jasno je, da je dolžnost in naloga sleherne kulturne institucije, voditi in vzgajati publiko za cilje, ki leže daleč pred njo in jih ta sama ne sluti, ne pa se lagodno *vdajati* njeni volji po lenobnosti, njeni

neaktivnosti. To je težka dolžnost slehernega kulturnega delavca, stati osamljen v boju s svojim časom za pravično in sveto stvar napredovanja in poglobljanja narodne prosvete. Sprejeti mora to borbo nase, brez ozira na svojo lastno udobnost in korist. Nezrelost mase ni zanj nikako merilo. Kulturne vrednote so druge kakor gospodarske, denarne, zato je n. pr. vprizarjanje šunda kljub polni blagajni nekulturen čin vsake gledališke uprave, in je vdajanje publiki vodstva kakega lista, ki hoče predstavljati nov pokret, novo miselnost, negativno. Tudi ni kulturna vrednost kake predstave odvisna od števila gledalcev, kakor ni število naročnikov nikdar merilo za objektivno vrednost lista. To dvoje, se zdi, sta glavni hibi, na katerih temelji miselnost „Ženskega sveta“. Sledi iz njiju nesigurnost in neodločnost, ki jo je opažati vseskozi, strah pred vsako odločno in jasno mislijo in izpovedjo na eni, pred vsakršno polemiko in bojem na drugi strani; dalje pa sledi iz tega nejasen odnos do slovenstva in slovenske kulture same. Zaradi tega list žene tudi kulturno ne more in ni mogel tako orientirati, kot bi bilo želeli.

Občekoristno socialno delo, blagostanje celokupnega človeštva, zbližanje narodov in popolna odprava vojne so cilji, ki si jih je list zastavil. Vse važnejše bi bilo, da bi uredništvo povedalo, kako naj bi se življenje žene uvrščalo v življenje ostalega sveta, kak je njegov odnos do ženskega gibanja v bistvu, ga opredelilo kulturno-zgodovinsko in gospodarsko. Vsega tega uredništvo ni storilo, pač pa je z grobim zamahom udarilo po vsem ženskem gibanju. Moderen ženski list bi ne smel pobirati časopisnih floskul, kot so sufražetke z odurnimi nastopi, pretirane tekmovalke na moških poljih, ki so za ženo neprikladna, boriteljice za nekatere hipermoderne reforme življenjskih oblik. S tem si je uredništvo samo izstavilo najslabše izpričevalo: pokazalo je, da nima pravega odnosa do onega svetovnega gibanja, ki je list sam poklicalo v življenje. Dolžnost uredništva bi bila, nastopiti proti izrazom in pojmovanjem take vrste in tolmačiti hotenje in prizadevanje dela onih žena. Povedati bi moralo, da je bil nastop „sufražetk“ nujno tako oster kot je bil, ker je žensko gibanje revolucionaren pokret, ki stremi za preosnovo družbe. Nujno je torej, da zadene tako gibanje na hud odpor družbe, ki se hoče ohraniti v svojih formah. Zato je tudi zapadna Evropa na žensko gibanje reagirala tako kot je in ne drugače — in so si žene vse, kar so dosegle, s težavo in muko priborile. — Če je ženi javno življenje sploh dostopno, če je enakopravna, tedaj ji morajo biti dostopna tudi vsa „moška polja“, dana ji mroa biti možnost udejstvovanja v vseh zadevah javnega življenja, in to v dvojnem smislu: da sodeluje z možmi in da njih delo korigira. (Govoriti o hipermodernih reformah je čudno, ker je

v tem lahko mišljeno vsako sodobno prizadevanje, urediti neurejeno življenje človeške družbe.)

Tu je iskati tudi vzroka, zakaj kljub dokajšnjemu prizadevanju delo v listu ni doseglo dvojnega: z obraza slovenske politične delavke list ni snel neprijaznega videza in ji je sam v strahu za svojo ženskost še vidneje podčrtal pečat odurnosti in pretiranosti, jo še bolj ponižal, obraz in prizadevanje slovenske kulturne delavke in pisateljice je še vedno klovnski in smešen za večji del naše inteligence kakor tudi njenih predstavnikov.

V glavnem je bil list urejevan takole: Obrazi in duše, Pesmi, Pripovedni spisi, Članki, Prigodni sestavki, Slovanske umetnice, Izvestja (Društvena in druga poročila), Po ženskem svetu, Materinstvo, Higijena, Gospodinjstvo, Kuhinja, Ročno delo, Iz naše skrinje, Književnost in umetnost, Vedenje, Razgovori, Razne misli in poslovice, Slike, Priloga.

Če si hočemo ogledati list iz gori navedenih vidikov, prihajajo za nas v poštev naslednja poglavja: Obrazi in duše, Članki, Slovanske umetnice, med Izvestji: Društvena in druga poročila, Književnost in umetnost.

Za splošno, čim širšo izobrazbo žene ni bilo storjeno toliko, kakor bi bilo želeli. Vzrok za to je predvsem ta, da delo ni bilo sistematično, ampak le prilično, slučajno. Široko razglednih kulturno-zgodovinskih esejev manjka, če je slučaj nanesel, je našel kak odmev iz sveta svoj kotiček v listu, prav tako je z domačimi problemi. Jasne in odločne sodbe o stvareh ostalega sveta in domovine list ni zastopal. Iniciativa bi morala nujno izhajati iz uredništva; če bi resnično ne bilo odmeva nanjo, bi moralo uredništvo samo to vrzel zamašiti. Edino sistematični del revije, Obrazi in duše, Slovanske umetnice, je prav zaradi tega skoro edini rodil resnično pozitiven uspeh.¹ — Opaziti pa je dalje skoro na vseh področjih diletantizem, ki je kriv, da žensko delo v resnih kulturnih krogih na Slovenskem ni in ne more biti tako upoštevano kot drugod, na drugi strani pa dvoreznost, koketiranje z izobrazbo in neizobrazbo ženo, želja po kulturni reprezentanci in pa po široki poljudnosti. Morda je tak nejasen, dvojen obraz ženskega dela bil nujen prehod, vsekakor, se zdi, je mentaliteta vodilnih ženâ, ki je list rodila, vseskozi sorodna takim gledanjem. Delo, ki je bilo izvršeno pod avspicijami Hočvarjeve in Govekarjeve, je bilo prav gotovo često koristno, predvsem je morda vendarle organiziralo slovensko ženo vsaj v nekem smislu; vendar je nedvomno često zaviralo. Ročno delo, Kuhinja, Higijena, Književnost in umetnost ne sodijo v isto malho, in naj so to tisočkrat potrebne in

¹ Opozoril je na pozitivno delo ženâ vseh narodov in s tem pripomogel ženskemu gibanju do moralnega, trdnega ozadja tudi pri nas.

koristne stvari; prav tako je profil kulturne delavke izmaličen, če se bavi enkrat s Tolstim, organizacijo ženâ, piše drugič članek „Kako privedem moža trajno na dom“, in se dalje ukvarja z govejim mesom in kuhinjo. Tudi oni, ki piše o gospodinjstkih zadevah na mestu, kamor spadajo, mora nujno imeti tudi za to, kot za vsako stvar, kvalifikacijo. Danes je pri nas življenje že toliko diferencirano, da je to mogoče — in dolžnost uredništva je, da za to skrbi. — Tu ne gre za golo formalno naobrazbo, ki jo je mogoče dokazati s papirji, gre za osebno delo človekovo. Formalna izobrazba mu nudi snov na preglednejši, lažje dostopni način in nič več. Če je *diferenciacija* kriterij za kulturno razgibanost, potem je slovenska žena, ne po lastni krivdi, temveč po krivdi onih, ki jo vodijo, revna in zaostala.

Drugo vprašanje, o politični vzgoji slovenske žene, se nekoliko naslaja na prvo. Kot tam, tudi tu ni sistematičnega načrta, vsa stvar visi v zraku. Največja pažnja je posvečena poročilom in organizacijskim vprašanjem. Z začudenjem se pa človek tukaj ustavi in vpraša: Kako je mogoče, da je sodelovanje L. Štebijeve tako skromno, ko vendar vsi vemo, da je njena aktivnost neprimerno večja, da celo zadošča za urejevanje beograjskega „Ženskega pokreta“? To je pojav, ki bi si ga bilo treba ogledati bližje in ki spominja na marsikaj iz slovenske kulturne preteklosti. Morda je kos Vrazovega problema pri nas resnično pomanjkanje osebnega junaštva, vendar so tu tudi vzroki, ki vsaj gospodarsko, če ne moralno, silijo naše ljudi iz domovine. V zadnjem času je v listu vidno delo Angele Vodetove, ki se je posvetila v listu marsikakemu vprašanju. Ker pa list sam nima svetovnonazorskega ozadja, tudi politično ni opredeljen. To je morda v nekaterih dneh dobro, ker list sam tako nikakor ni izpostavljen različnim temperaturnim izpremembam, toda vprašanje je, če ta odkupnina za tako veliko stvar ni daleko premajhna. Danes je prav gotovo nujna orientacija, brez te človek skoro ni mogoč; opredeljenost v stvareh javnega življenja je neizbežna dolžnost slehernega človeka, ki zavedno živi. V poštenem političnem svetu pa je jasen svetovni nazor temelj za vsakršno delo. Zato bi list ženi, ki jo želi vzgajati, nujno moral nuditi *načelno jasnost*. Kritični del je tako neznaten, siromašen in naravnost skoro izključno poročevalski, da bolj ko vse drugo naravnost kriči v svet svojo revščino.

Ker pojmi o življenju žene same niso jasni, tudi ni mogoče, da bi list izoblikoval sliko ženinega etičnega življenja. Poudarjal je sicer vedno znova materinstvo, toda pozabiti ne smemo, da z zelo običajnimi frazami. Materinstvo je *naravna pravica in izpopolnjevanje* vsake žene, zato ženam samim pač ni potrebno peti hvalnic materinski ljubezni.

To so stvari, ki morajo živeti same ob sebi, brez takih ofiциelnih pozivov. Ali pa je problem drugačen? Je izumrlo to najprirodnejše čuvstvo in ga je treba nadomestiti na umeten način? — Vse važnejše bi bilo, da bi bilo uredništvo pokazalo na muke onih mater, za katere pomenja rojstvo otroka skoro zločin nad njim, ker ga pahne v gmotno in moralno bedo in pomanjkanje; naj bi povzdignilo svoj glas za one matere, ki jim materinstvo prinaša preganjanje in zasmehovanje. Nujnejše kot poudarjanje materinstva na tak način bi bilo, poudariti socialni in gospodarski položaj mater in klicati po takšni reformi družbe, ki bo sleherni ženi omogočila roditi in vzgajati telesno in duševno zdrav rod in ki bo nudila možnost, poleg tega posvetiti se onemu delu, v katerem išče bistva in smisla svojemu življenju.

Vsak človek je enkrat en pojav, enkrat toliko, kolikor je člen one dolge verige, ki vodi iz tisočletja v tisočletja, člen, ki so prav takega rodile komponente, ki so se le enkrat v njem sešle. Zato ima svoje lastnosti in sposobnosti. Svoje sposobnosti razviti in jih pomnožiti do zadnje meje možnosti, pa je poslednja in največja naloga slehernega človeka. Razviti in uveljaviti pa more te svoje lastnosti edino in samo v preizkušnji dela. Posvetiti svoje energije najintimnejšemu, najosebnejšemu cilju, svojemu *življenjskemu delu*, in ga podrediti skupnemu blagru človeštva, je prva in zadnja dolžnost slehernega človeka, torej tudi žene.

Te besede so bile skromen poskus, pokazati na dvoje: na hibe ženskega javnega dela pri nas v tem krogu, na drugi strani pa, opozoriti na možnosti njih odstranitve: resnična *jasnost* o tem, kam je voditi ženo, in pa *sistematično* delo za ta cilj, ki naj ga pa vrše ljudje, ki so v svoji stroki resnično doma.

OBZORNİK

G O V O R

Ob trinaesti obletnici smrti Ivana Cankarja pred predstavo „Kralja na Betajnovi“ v Narodnem gledališču.

Tele besede so namenjene tejle uri in temule večeru. Jutri bo poteklo trinajst let, kar je umrl avtor „Kralja na Betajnovi“, danes tri dni bo poteklo trinajst let, kar je bil Ivan Cankar pokopan.

Kaj se to pravi: biti pokopan? Ljudje na svetu najbrž samo zato tako mirne duše lahko prenesemo vsak pogreb, ker že zdavnaj dobro vemo, kako malo od človeka lahko umre. Nobena misel, ki se je kdaj rodila, nobena ljubezen, ki je kdaj gorela med nami, ne more nikoli tako daleč ugasniti in razpasti, da ne bi tisoč večnih znamenj ostalo po nji. Mi vsi se skozi te težke, pod samim črnim obupom in železnimi pezami skrušene dni prebijamo še zato, torej lahko pač samo zavoljo vsega, za kar se je človek na tej zemlji že tisoč

let pred nami boril: za malo lepote, za malo pravice in za malo svobode pod solncem. Kaj naj se torej reče, biti pokopan — za človeka, čigar vse življenje je bilo en sam silen uporen plamen od zemlje do neba in ki je slednjo kapljo krvi iz svojega srca potočil samo za razodetje in vstajenje vsega, kar je resničnega v človeku, kar je resničnega v narodu in v družbi in kar sta od nekdanj dušila k tlom nasilje in laž. Ne, spominjati se velikega človeka, se nikoli ne reče, spominjati se pokojnika; spominjati se Cankarjeve smrti, se pravi samo, pokloniti se njegovemu življenju in njegovemu velikemu delu, pokloniti se večnemu, živemu človeku, ki je nekoč bil in ki se še danes nenehoma z nami vred bori za vse, za kar se moramo biti, in ki mu še dolgo, dolgo ne bomo mogli doumeti vsega smisla in vse veličine.

Kaj je življenje in kaj je umetnost? Vse stvari, vsi ljudje in vsa njihova dejanja prihajajo od nekod in nekam gredo, vse teče skozi čas in nič nikjer za zmerom ne pristane. Človek nikoli ne ve, kako bo danes ali jutri svet preoblikoval svoj obraz. Nobena zmaga ni zadnja zmaga, noben poraz ne more nikoli do konca ostati poraz. Življenja stoletij so kakor življenja ljudi: nekje se rodijo in nekje umro — in mnogo ljudi in mnogo stoletij pade na frontah. Umetnik ne more ničesar sredi vsega tega, umetnik lahko samo vse ve in vse razodene — to je od nekdanj ves njegov neusmiljeni poklic. Ko je svet dobil novo podobo, je Cankar šel odtod in njegova smrt je bila kakor smrt Maksa Krnca na Betajnovi: padel je sredi borbe za stvar, ki še dolgo ni dobljena, Kantor je ostal kralj na Betajnovi in triumfira kar naprej. Cankarjevo delo je še zmerom samo težka, neizpolnjena dediščina in danes vemo samo to: da se mimo te dragocene dediščine nikoli več ne bo mogel premakniti čas. Po nji bo moral delati in živeti, kdor bo hotel živeti v dni, ki nam bodo brez dvoma še sijali.

Zelo prav bi bilo, da bi se človek spominjal te smrti vsako leto in vsak dan. Morda bi se tako polagoma vendarle privadil tudi tiste velike reči, ki jo slovenski ljudje tako žalostno malo znamo: morda bi se namreč polagoma privadil, tudi malo življenja in malo krvi iz svojega srca tvegati za zmago pravice in svobode, kakor se je za pravico in svobodo vsega dal Ivan Cankar.

L. Mrzel.

NEKAJ PRIPOMB K L. TESNIEREJEVI KNJIGI O OTONU ŽUPANČIČU

V „Zaključkih“ te znamenite razprave Tesnière presenetljivo poudarja, da je (ne le zanj, temveč objektivno) — Župančič več od Prešerna.

Ta trditev je, umevno, povzročila v naših naobraženih grogih obilo razgovorov in debat. Ako bi Tesnière opustil pristavek k tej svoji utemeljitvi: „*Seul Rozman a le courage de déclarer que, selon lui, Joupantchich est de la trempe de Goethe*“, bi te vrstice ne bile potrebne. Ker pa mi v tem slučaju Tesnière prisoja vlogo nekake priče, češ, da tudi jaz primerjam Župančiča celo Goetheju, sem prisiljen podati k svojemu esaju, objavljenemu v Župančičevem jubilejnem zborniku, naslednje dopolnilo:

Župančič je Goethejevega kova zato, ker ga njegovo dosedanje delo kaže kot takega: vsa njegova osebnost je obrnjena navzven, v svet, je nezaključna, odprta.

Zaradi jasnosti uporabim primeru z nasprotnim, polarnim pojmom: Kaj se pravi biti obrnjen naznotraj, vase, biti sredotežen, zaključen?

Tak tip je Prešeren s svojimi epigoni. To je Prešernov krog. Prešeren je videl in nosil v sebi predvsem žensko-roditeljico kot osnovno središče vsakega doma. On je s svojo viteško, erotično-tragično pesmijo vzbudil — slovensko žensko, ki dotedaj ni poznala svojega junaka. Kajti ne moški, ampak ženska s svojim materinstvom, je prava nositeljica doma kot osnove vsakega naroda. Moški je le njen rednik in zaščitnik. Nihče pred Prešernom in nihče za njim ni občutil in doživel tolikšne usodne tragike, ki jo zahteva vsako viteštvo do ženske in doma. Da, Prešeren je ta svoj poklic občutil vprav prototipično, ker je to slovensko žensko povečal in povzdignil v zemeljsko onostranstvo. Njegova pot od tvarne in osebne Julije do njene transfiguracije — do duhovne in deviške Bogomile, to je najtežji, a obenem najvažnejši problem vsega njegovega dela. Zato trdim: pravi oče slovenstva je — Prešeren.

S povečanjem Bogomile je bil pač izčrpan in zaključen Prešernov feministični kompleks, ne pa tudi moški. Črtomir, tak, kakršen je, izdaleka ni bil in ni mogel biti pravi in enakovredni zaročenec Bogomile, zaradi česar je moral „čez goro zeleno“ — v samoto. S tem je bila do kraja in izčrpno zaključena Prešernova osebnost in naloga njegovega pesniškega poklica. Ta negativna risba podaja v glavnem odgovor na vprašanje: Kaj se pravi biti odprt, nezaključen, obrnjen v svet.

Ta smer ne podaja v prvem redu in predvsem tragičnega odnosa do doma, ne do ženske, ne do sveta vobče, kakršen nam je znan po Prešernu. Njeni zastopniki so vsaj spočetka lažje, prosojnejše krvi, vedrega temperamenta —, pač pa jim je usojena na njihovi razvojni poti drugačna tragika, kot pri prvomenovanem tipu, ki mu gre za dejansko živeti ali umreti. Ta druga tragika je faustovska, kakršno je doživel Goethe. V tem sta si Prešeren in Goethe čista antipoda. V prvem primeru je nosilec pesnikove osebnosti predvsem čustvo, v slednjem predvsem misel, prvi je mitičnega izvora, drugi intelektualnega. In vsaka teh smeri je svet zase in med njima je ločnica, ki daje svoj pečat vsaki pravi pesnitvi, vsakemu umotvoru vobče. V slehernem slučaju sta obe smeri nujnega življenjskega pomena, ker sta druga drugi potrebno ogledalo in korektiv.

Odprtost, nezaključenost, to je argonavtstvo, ki išče po svetu zlato runo, androginsko solnce, duhovno erotiko. Težko je to vprašanje, ki neizprosno zahteva razgovor in obračun s Faustom, ki ga poleg Bogomile rodi in mora roditi vsak narod, vsak svojega in po svoje oblikovanega, ker sicer ne more doseči organske zaključenosti.

Ako rodi in ustvarja zaključenost prototip duhovne ženske, po Prešernu — Bogomilo, tedaj rodi odprtost prototip duhovno-moškega principa, po Goetheju — Fausta. Prehod iz ene smeri v drugo — to je metamorfoza Črtomira v Fausta.

Slovenstvo, čigar dosedanja kultura, z vprav malimi izjemami, je bila izrazito feministična, z vsemi svojimi dobrinami in kvarnimi posledicami —, išče in pričakuje tega Moža, tega Gospoda po duhu, tega zaščitnika doma nad vse željno in iskreno, ker dobro slutiti, da je sicer zanj bitka izgubljena. Zakaj Mož je za nas nujno potrebno dopolnilo že po Prešernu ustvarjene Žene — Bogomile. Kjer so ti praviri skaljeni, se tudi umetnost ne more razviti do svoje popolnosti in veličine.

Izmed naših sodobnih duhovnih tvorcev je glavni zastopnik te odprte, nezaključene smeri — Župančič. Zato je ta Goethejeva kova.

Kdo je več, Prešeren ali Župančič, tega vprašanja v svojem že navedenem eseju iz raznih nujnih razlogov nisem načel, niti ga nisem skušal rešiti; zato moram vsako drugačno razlago mojih besedi odkloniti. Po teh izvajanjih pa je to vprašanje tudi napačno postavljeno, kajti nam, Slovencem, sta obe opisani duhovni smeri nujno potrebni, tako Prešeren kakor Župančič. *Ivan Rozman.*

KNJIŽEVNA POROČILA

Srečko Kosovel: *Izbrane pesmi*. 1931. Tiskovna zadruga v Ljubljani. Uredil in uvod napisal Anton Ocvirk. 171 str. Oprema: Ing. arch. D. Serajnik. Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani.

Oceniti moram knjigo, ki jo je treba vsem in posebno slovenski mladini toplo priporočati. Naše življenje ne sme biti žrtev knjižnega trga in njegovih ponudb. Vseh knjig ne moremo staviti v isto vrsto. K nekaterim nas priženeta že sam čas in iskanje užitka, druge nam odkrivajo nas. A nobena knjiga ne more biti bolj naša kot tiste, ki so delo dozorevajočega rodu.

Tiskovna zadruga je sprejela v založniški načrt tudi pesniško zbirko Srečka Kosovela. Obljubila je končno redakcijo pesnikove zapuščine. Delo je sprejel pesnik in kritik Anton Ocvirk.

Urednik je objavil kot prvi del knjige življenjepiso in literarno študijo, a na koncu Opombe. Druga polovica knjige obsega 80 Kosovelovih pesmi. Razlika med to knjigo in prvo zbirko, katero je že leta 1927. uredil pesnikov tovariš Alfonz Gspan, je tako velika, da popolnoma opravičuje novo izdajo. Ker je bilo splošno znano, da je 23letni avtor ob svojem odhodu zapustil veliko še neobjavljenih rokopisov in da so med temi najboljše njegove pesmi, smo knjigo nestrpno pričakovali. Vendar se je pri tej priložnosti dogodila večja neugodna senzacija. Urednik objavlja pripombo, da mnogih značilnih pesmi ni mogel sprejeti v zbirko, čeprav so bile večinoma že drugod objavljene. Gotovo je torej, da bi bila zbirka lahko popolnejša. Mogoče bi se dalo temu na kakšen način odpomoči. Toda knjiga je tu in kar je mogla, nam je prinesla.

Kljub temu, da vemo, katere pesmi urednik še šteje v to zbirko, njegova knjiga ni in ne more biti za Srečka Kosovela končna redakcija. Jaz mislim, da končna redakcija sploh ni bila in še ni mogoča, ker smo Srečku Kosovelu še veliko predaleč in časovno preblizu, da bi mu bili pravični. Kaj pa ve svet o tem življenju, ki je zašlo? Mladi rod je bil redkih besed. Vrhu tega pa se je potrudil to razdaljo utrditi tudi sam urednik zbirke.

Knjigo je zasnoval po naročilu res kot končno redakcijo. Izposodil si je literarno-zgodovinske metode; uvod deli v tri poglavja: Življenje, Osebnost in Delo; zbral je mnogo podatkov, preiskal pesnikovo zalogo rokopisov in tujih spisov o njem, čeprav mu niso veliko koristili, poskušal je opreti svoje sodbe in ocene na Kosovelove kulturno-filozofske spise, sestavke in drobce, primerjal njegovo liriko z ostalo, večinoma starejšo, domačo in tujo, raziskoval razne vplive na njegovo delo in končno uredil sprejete pesmi v močno celoto. Za svojo marljivost in kritičnost zasluži priznanje.

Z druge strani je svoje delo sproti podiral, tako da napravlja knjiga vtis razjedenege reliefa. Urednik in pesnik se bijeta, si stojita nasproti in sta si

tako tuja, da le pri nekaterih straneh ali celo le pri nekaterih stavkih življenjepisa razumemo, zakaj sta se sešla.

Prvi del uvoda se z lepim začetkom približa človeku in pesniku Srečku Kosovelu. Urednik nam posreduje doživetje silne tragedije, kakršna je življenje onega, ki opeva življenje in že sluti svojo prezgodnjo smrt.

Nenadoma, z ostrim stavkom se urednik obrne in položi med nas strokovno razdaljo.

Kosovelovi „Zapiski so prepolni načrtov za pesmi, črtice, povesti in drame...“ *„Vse te zasnove in misli pa ne bi najbrže nikoli našle popolne oblike, saj so prav v tej raztrganosti značilne za človeka in pesnika — Kosovela.“*¹

Onkraj je pesnik. Čitali bomo njegove pesmi; urednik pravi, da bodo te pesmi nedozorele, nedognane, impresionistične v slabem pomenu besede, da jih je pisal človek, ki ni našel miru in ni dozorel. Fragmentarnost, čuvstveno zelo razvita, toda razumsko nerazvita osebnost, vase zaprti mladenič, nezanimivo zunanje življenje, zmotna naziranja o življenju in svetu, ne preveč globoke misli o socialnem viru in cilju umetnosti. Večino teh elementarnih in neelementarnih točk našteva urednik z mirnim peresom, kot da pri Kosovelu že nič več nasprotnega ne pričakujemo in je izbiranje njegovih teoretičnih dognanj le še urednikova strokovna dolžnost. To dela Anton Ocvirk tako hladno, da niti ne opazi tega.

Kakšni vzroki so določali Ocvirku to stališče in končno obsodbo Srečka Kosovela? Da ga je sodil in obsodil, bomo čutili vsi. Prav tako pa bo vsakdo spoznal, da je že sam pojav knjige obsodbi nasproten, in sicer tembolj, v čim večji razdalji smo od prečitane študije in čim smo prečitali nekaj Kosovelovih pesmi. Ta občutek je celo tako močan, da pridemo do misli, koliko boljše bi bilo za knjigo, če bi je Ocvirkov uvod ne razkrajal in ne ubijal. Končni rezultat je nerazumljivo dejstvo, ironija: da je prav ta zbirka Kosovelovih pesmi kljub svoji nepopolnosti popolnoma zmagala. Pesmi, kakor jih je uredil Anton Ocvirk, tako močno odražajo pesnikovo osebnost in umetniško silo, da so razlage sploh nepotrebne. S tem je po mojem mnenju vprašanje o pesniku Srečku Kosovelu rešeno. Rešeno pa je tudi vprašanje o Ocvirkovi študiji.

Poskušal sem najti vzroke, ki so urednika motili pri pisanju pogrešene študije. Prva njegova napaka je bila že poskus, dati končno redakcijo. Včasih se zdi, da ga je ta vidik vrgel predaleč, da bi sploh še imel pravico, pisati pesnikov življenjepis in urediti njegovo delo. Vendar bi to njegovo stališče, na katerem se je poskusil s Srečkom Kosovelom kot literarni zgodovinar, ne smelo zatemniti ostalih dejstev, ne bi mu smelo ubiti previdnosti. Velika Ocvirkova neprevidnost se mi zdi n. pr. to, da je podlegel vtisu, ki ga je gotovo napravila nanj zapuščina kvantitativno. Kvantitativno velika zapuščina mladih književnikov lahko kvalitativno razočara, t. j.: ne more preslepiti pravičnega ocenjevalca, zmoti pa Antona Ocvirka. Tu se je nanj zvalila gora fragmentov in obsodil je Kosovela sploh — fragmentarnosti. Urednikova površnost je tukaj dosegla tako popolnost, kar le mogoče.

Povedati moram, da nisem želel niti pričakoval od Ocvirka takih preokrovanj. Po njegovi sodbi ne bi bil Srečko Kosovel ustvaril nič večjega kot

¹ Podčrtal pisc.

doslej, ker je bil obsojen k fragmentarnosti. To Ocvirkovo prepričanje je dokaz, da je bila prav za prav vsaka poznejša njegova beseda odveč. On ni mogel zapisati besede o pesniku Srečku Kosovelu. Pred njim je ostal samo literarno-zgodovinski predmet. In tu moramo reči, da je bil njegov trud nepotreben, ker je delo s te strani prepovršno ali pa — navadna potvorba resničnosti.

Prevelika modrost ali kaj je Ocvirka zavedla, da je zapisal stavek o nezanimivem Srečkovem zunanem življenju. Sam bi se bil moral popraviti. Toda Anton Ocvirk gre mirno celo preko tega, kar je moral med vrstami sam omeniti. On ve prav dobro, da je živel Kosovel v svetovni vojni tik za fronto. Ve, kako je živel zadnja leta v Ljubljani. Ali je to nezanimivo? Ali smemo očitati pesniku socialno borbenost, kakor je to storil Ocvirk, ne da bi osvetlili njegov socialni problem in njegovo okolico?

Opravičila za take napake ne vidim. Ne vidim možnosti, napisati pravičen uvod in hoditi z vzvišeno ali celo pomilovalno kretnjo preko človekovega življenja. Takih uvodov so zmožni samo ljudje, ki so prepričani, da smemo in moremo deliti pesnika od človeka, umetnost od življenja. Njim pa niso potrebni življenjepisi. Kako se vrhu tega lahko zmotijo tudi v oceni literature, tudi za to je najboljši dokaz Ocvirk sam. Ogleđamo si lahko kesneje to njegovo zaslugo.

Kakor je Ocvirk površno oplazil Kosovelovo zunanje življenje, tako na površju je ostal tudi pri oceni miselnega razvoja njegove osebnosti. Postavil je tezo, da Kosovelovo spoznanje sveta in posebno spoznanje kulture ni doseglo samostojnosti. A s čim to dokazuje?

Na straneh 39., 40., 45. in 46. citira stavke iz Srečkovih esejev, in sicer nekakšne bežne definicije. Povedati moram, da je takšne stvari Srečko pisal zmerom zelo pazljivo. Večkrat jih je prečital, marsikaj smo skupaj razpravljali. Ocvirk je vsemu temu kos. Vse mu je privzeto, *v času običajno in ne preveč globoko*. Pri tem niti ne prikriva, da so mu pomen in vrednost citiranih besedi deveta briga. Njegov cilj je dokaz za trditev o Kosovelovi miselni nedozorelosti. Ironija njegovih metod se mu tudi pri tem bridko maščuje. Obračati mora Srečkove definicije in mu podtikati okrnjene nazore, da jih potem lahko bije in na njih dogradi stolp svojih tez. Da je takšno delo kaj enostavno, bo že res; ampak niti pri nas ni dovoljeno pisati takšnih odstavkov kakor bo naslednji in ki ga menda tolmači sebi v korist samo njegov avtor Anton Ocvirk.

Citiram najprej en Kosovelov odstavek, ki je v knjigi z omenjenim Ocvirkovim v stvarni zvezi. Str. 39.: „Življenje je postalo dinamično“, piše (Kosovel) v beležnici 1925. leta, „in prenese le gibljivo filozofijo, a ta gibljiva filozofija se imenuje akcija. V vseh deželah Evrope se javlja po nihilistični negaciji ideja konstruktivne afirmacije življenja . . . Ne javlja se več kot revolucionarna destruktivnost, marveč kot revolucionarna konstruktivnost v smislu etike kot največjega postulata človeške družbe.“

Tako piše Srečko Kosovel leta 1925. Tu je ključ za njegovo veliko in socialno globoko prodirajočo osebnost. Poglejmo, kaj mu odgovarja na to Anton Ocvirk!

Ta nadaljuje takoj nato: „ . . . Iz tega pojmovanja življenja sledi nato popolnoma dosledno tudi etično pojmovanje umetnosti. Umetnost ni več — kakor nekateri katederski esteti mislijo — estetični problem,“ piše (Kosovel)

v istem dnevniku, „ampak estetični, etični, socialni, religiozni, revolucionarni, skratka življenjski problem.“ Prav s to v času običajno in ne preveč globoko opredelitvijo umetnosti se je Kosovel ognil njene prave globine, čeprav jo je drugje skušali dojeti. Kako neskladen, kako valujoče neumerjen je bil Kosovel v tem *etičnem in socialnem pojmovanju umetnosti*,¹ potrjuje mimo vsega tega neumerjenega načina mišljenja tudi, kako si je predstavljal revolucijo. Njegov pojem revolucije nima ničesar skupnega z materialističnim pojmovanjem, ampak se nagiba v *čuvstveno razumevanje* življenja. Vse kaže, da je Kosovel opazoval življenje *še z očmi idealističnega esteta in s čuvstvom socialnega boritelja*.¹ Prav določno trdi, da se začno etični in življenjski prevrati predvsem v umetnosti, „in mi smo toliko revolucionarji,“ pravi, „kolikor so bili Prešeren, Levstik, Cankar“. (Dnevnik 1925). Bistvo življenjske preosnove je Kosovel tedaj videl v duševni preosnovi človekovi, v njegovem notranjem etičnem prevratu.“

„Jasno je tedaj,“ — nadaljuje A. O. — „da se je Kosovel boril med dvema tečajema svojega nazora: med idealistično estetskim in etično socialnim pojmom umetnosti.“ (Str. 40.) — — — „Mlado kulturo ustvarjamo proletarci, kulturo človečanstva.“ Končna vsebina Kosovelovega nazora je naznačena v naslednjem načelnem stavku, ki kaže vso Kosovelovo preprostost, nedogranost in miselno razdvojenost. „Delo, to je naša etika,“ piše v dnevniku julija 1925. l., „umetnost je naša religija: religija največjih človeških lepot, gledana s perspektive duše, a naš cilj je socializem.“ (Str. 41.)

Ali naj še navajam? Mislim, da je dvoje strani iz Ocvirkove študije „Osebnost“ vsakomur dovolj. Ocvirk hiti še dalje, da bi dokazal o Kosovelu, kako je „nedosleden v svojem nazoru, nedograjen in še valujoče neumerjen“, ne more mu odpustiti nobene točke, ki količkaj diši po borbenosti, po problematiki in po resničnem življenju. Ne dovoli mu biti ne realist ne materialist in sploh nič, ker — Kosovel po Ocvirkovi tezi sploh ne sme misliti. Glavni Ocvirkov pogrešek pa je tu brez dvoma njegovo označevanje kulturnega vidika za zgolj „čuvstveno razumevanje življenja“.

In vendar je Kosovel mislil. Njegova problematika je bila problematika našega časa. Njegovi skromnosti moramo pripisati to, da ni prodajal globokih svojih spoznanj in ni delal ž njimi hrupa v širokem svetu. Posegal je tako globoko, da ga A. Ocvirk še pet let po njegovi smrti ne razume. Že v tem smislu je Ocvirkova študija torzo. Ne morem mu pa odpustiti, da je ohranil to motno razmerje s takó brutalno kretnjo, kakršno je pokazal prvič — že pred leti, ko je pisal o Kosovelu v „Slovenca“.

Z vsem tem bremenom obložen se Ocvirk približuje Srečku Kosovelu kot pesniku, da bi ga doumel. V urejanju pesmi slutimo za razvrstitvijo drugega človeka. To je tisti Anton Ocvirk, ki je kljub vsemu bližji Kosovelu, človek ob človeku in morda pesnik ob pesniku. Ocvirk ni zgrešil razvojne črte. Označil je z marsikatero strani pravilno Srečkovo liriko in tudi to mu lahko odpustimo, da je ni označil v celoti pravilno.

Kakor se v študiji kaže netoleranta in reakcionarca, tako tudi v oceni Kosovelove poezije ne more doumeti ne čuvstveno doživeti nastajajočih oblik, v katere se je prelivalo to življenje. To, kar zahteva in išče Anton Ocvirk, je nekaj popolnoma drugega in nekdo drugi, ne Srečko Kosovel. Usoda Ocvir-

¹ Podčrtal pisec.

kovega formalizma je njegovo okostenelo vztrajanje pri istem merilu za sodobno kot za klasično dosedanja liriko.

V čaščenju form sta si bila morda on in Srečko sorodna. Ampak njuni življenji si nista. In kakor priznava končno Ocvirk, da zrcalijo Kosovelove pesmi „vso široko razgibanost 22letnega Kosovela, — vso njegovo osebnost, ki se je ustvarjalno najbolj izpovedala v pesmih“, tako moramo priznavati Kosovelu, da je bilo tudi njegovo oblikovno iskanje, kolikršno je bilo, popolnoma prirodno in pristno. Pozna se mu nekakšna reakcija in odpor proti zgolj formalističnemu modernizmu. Ta razvoj ustvarjanja in prirodno nastajanje novih oblik zahtevata globljega študija. Po mnogih znakih v evropski liriki zadnjih let moramo reči, da morda ta študij še ne bo dognal vse resnice. Glavno pa je, da doslej že poznamo dejstva, radi katerih se mora uveljaviti tudi v ocenitvah novi vidik: moderna lirika je z ekspresionizmom ovrgla temeljne dosedanje pojme o dozorelosti in popolnosti umetniškega ustvarjanja. Vsebinska razbija forme. Vsebinska je tok, v katerem se odloča enkrat za vselej o impresionističnem in ekspresionističnem ustvarjanju umetnikovem, vse ostalo so drobci in kljub vsem ugibanjem samega Srečka Kosovela je vsa pesem pri njem en sam izraz edinstvenega, od zaslutene zgodnje smrti posvečenega, iz borbe iztrganega, ustvarjajočega življenja. Impresija mu ni odtlej nič več nego sredstvo.

Srečkove pesmi so po izrazu preproste, kot ugotavlja Ocvirk. Šele ko jih prečitamo vse, kolikor jih ima v tej zbirki, opazimo njegovo kulturo lastnega izraza pa tudi lasten sestav pesniških sredstev, ki v svoji harmoniji niso več skromna. Kosovel ume vtisniti najlepšo misel brez izražanja misli. Doseže ritem v prostem stihu, ki bi ga ne mogel zamenjati regularen stih. Doseže več z enim vokalom v „Bôrih“ kot more izraziti groze najboljši patos. Bila pa mu je prvo zvestoba izraza, radi katere se njegov sonet formalno ne more meriti s Kettejem. Kosovel je bil poln borbe. Dosegel pa je v obliki Gradnika v nekaterih (Ona I itd.) sonetih.

Vsebinsko so te pesmi globoke in nežne. Nič ni v njih onih trdot, s katerimi se hrani njegova programatična pesem. Ocvirk je opisal tudi te vsaj nekoliko v dodatku. Eksperimenti novih oblik in novega izraza so še, imajo pa notranjo zvezo z najbolj miselnimi pesnitvami, naznačena je v njih ena razvojna smer. V isto smer se je razvijala Srečkova epika, dotlej po mojem mnenju — prepolna meditacije.

Razdelitev pesmi je v glavnem odvisna od tega in se strinja z oblikovnim razvojem. Pri Ocvirkovi ureditvi to ni dosledno izvedeno. Sprejel je mnogo pesmi, lahko bi jih bilo manj in namesto njih bi morale priti v zbirko na svoja mesta nekatere od štirinajstih — neizvoljenih.

Da je Balada na prvem mestu in na koncu Ocean, se mi zdi Ocvirkova kompozicija, vendar nimam ničesar proti takemu soustvarjanju. Prvi del zbirke, nekakšen kraški cikel, se mi zdi neenotno urejen in so v njem nekatere res samo impresivne sličice. Drugi del je v bistvu mogoče izraz boja in iskanja poslednjega smisla, tretji del mir spoznanja. Ocean pa je čisto samostojno delo in doslej nimamo pesnitve, ki bi mu jo lahko primerjali. Blokovi Dvanajst mi daje merilo za Srečkovo oblikovalno moč. S tem hočem priznati, da je ureditev njegove zapuščine jako težka.

O vplivih Bezruča, Nemcev in domačih lahko govorimo pri Kosovelovi liriki v tem smislu, da je bil zelo občutljiva umetniška narava, ki včasih ton

sprejme in ga obdrži, v celoti pa je občutljiv proti vsem tem enako in se vseh vplivov oprosti brez motnje. Zdi se mi, da se je v zadnjem času Srečko vsega osvobodil. Pesmi Večer pred zimo, Vihar, vihar, Ecce homo in pesnitev Ocean so v tej zbirki najmočnejše. Ni pa na tem mestu moja naloga, o tem razpravljati. Ne morem povedati, kako težko nam je to, da ni Srečko sam pravočasno uredil vsaj ene zbirke. Ako se ne motim, mi je rekel nekoč, da bi objavil v posebnem zvezku samo trideset svojih stvari. Na katere je mislil? Toliko pesmi je v zapuščini za pravo zbirko, ako jih odbiramo najstrože, da jo uvrstimo h Ketteju in Murnu.

Končna redakcija je po vsem tem, kar smo doslej vsi skupaj mogli povedati, res edino, kar more biti njemu pravično. Pa tudi življenjepisno študijo je treba še napisati. Najti je treba ljubezni v spoštovanju tudi za tiste umetniške duše, ki so doživljale ves svet kot svoj lastni boj, in jim priznati pesniški idealizem. Priti bo moral nekdo s srečno roko in srčno zajeti v prostost širšega sveta, da bo dopolnil to, česar Anton Ocvirk s svojim nasilnim poskusom ni in najbrže nikdar ne bi bil mogel.

Ivo Grahor.

Knjižnica Mladinske matice. Letnik IV., 1931.

Naša mladinska književnost se je po vojni silno razbohotila: mladinskih knjig je na knjižnem trgu vsako leto več, številni mladinski časopisi lepo uspevajo in še celó dnevnikari so uvedli redne tedenske mladinske priloge. To dejstvo je gotovo zelo razveseljivo, posebno še, ko beremo dan za dnem, da se povojna mladina ne zanima za nič drugega kot sport, kar pa gotovo vsaj pri ljudskošolski mladini pač ne bo resnično, ker bi se sicer mladinska književnost ne mogla tako razviti. Obžalovati moramo le, da naši književni organizatorji in pisatelji ne najdejo pravega načina, ki bi priklenil tudi našega srednješolca k slovenski knjigi.

Odločilne važnosti za razvoj slovenske mladinske književnosti pa seveda ni kvantiteta, temveč kvaliteta. V tem pogledu pa moramo, žal, ugotoviti, da ni bil razvoj vzporeden. Kljub ogromnemu številu tako zvanih mladinskih pisateljev, je med njimi zelo malo umetnikov, in večina mladinskih spisov še danes ne prenese še tako skromnega umetniškega kriterija. Naši mladinski pisatelji še vedno žive v prepričanju, da je za mladinski spis glavna stvar vzgojna tendenca ali pa neka namišljena pravljíčnost, ki se izraža v že do ogabnosti obrabljenih rekvizitih. Zato je dolžnost naše književne kritike in urednikov mladinskih časopisov, da brezobzirno očistijo mladinsko književnost neumetniške in laživzgojne navlake in skušajo tako tudi v mladinskem slovstvu doseči čim višjo umetniško stopnjo. Da je to mogoče, nam pričajo mladinski spisi Levstika, Župančiča in Ketteja, ki se odklikujejo po veliki umetniški vrednosti, kakor poznavanju otroške duše.

Odlične zasluge za razcvet naše mladinske književnosti si je brez dvoma pridobila Mladinska matica, katero je ustanovilo slovensko učiteljstvo v šolskem letu 1927./28. S spretno organizacijo in primernimi knjigami je pridobila Mladinska matica že prvo leto 12.000 članov in dosegla v četrtem letu obstoja ogromno število 28.000 članov. V teh štirih letih je poslala Mladinska matica med slovensko ljudskošolsko mladež 15 različnih knjig v skupno približno 300.000 izvodih. Mladinska matica je prvi dve leti izdajala le knjige, v tretjem letu pa je začela izdajati tudi svoj mladinski časopis „Naš rod“, ki ga je

združila v četrtem letu s svojimi knjigami v enotno edicijo, in sicer za tako malenkostno vsoto in še to plačljivo v devetih obrokih, da je kljub težkemu gospodarskemu položaju omogočeno skoraj vsem staršem, da naroče za svoje otroke knjige in časopis.

Za leto 1931. je izdala Mladinska matica 4 knjige, in sicer:

Kresnice, Letnik IV. Uredil Albert Žerjav. Namestu kole-darja, ki ga izdajajo druge književne družbe, izda Mladinska matica vsako leto Kresnice. Letošnje Kresnice so razdeljene na več delov. Prvi del vsebuje leposlovje, ostali pa razne krajše poučne spise ter nekaj zabavnega drobiža. Leposlovje je skrajno slabo. Uvodno pesem „V kresni noči“ je napisal Oskar Hudales. Pesem je tako slaba, da bi lahko služila za vzor, kakšna pesem ne sme biti, in je nerazumljivo, kako jo je mogel urednik natisniti in to celo na čelu. Naj navedem v dokaz samo nekaj stihov: „Ne verjamete, da je tako / vse v gozdu rajalo / tisto lepo kresno noč? / Vprašajte le našo Milko, / ona vam bo potrdila: / „Da vse to je res!...“ Poleg te pesmice je prispeval Hudales še pravljico s Kozjaka „Škopjenk“, ki pogreša sleherne fantazije in se le vprašuješ, kaj je pisec prav za prav hotel povedati. Vlada Klemenčiča pravljica „O doktorju Mahálu, cvetki čulici itd.“ ter črtica o najdenčku „Martin Vojak“ pričeta sicer o piščevi dobri volji, vendar pa sta komaj lepo-slovna poizkusa, ki še nista zrela za natis. Lenka Medlovčič je prispevala črtico iz rudarskega življenja „Mrákovi“. Torej moderen socialen motiv! Žal, pa dobra volja še ne ustvarja umetnin. To ni življenje, to so papirnate rožice. Edini leposlovni spis, ki ima literarno vrednost, je Mileta Klopčiča močno socialno pojmovana pesem „Moj oče“, kljub temu, da tudi ta popolnoma ne zadovoljuje. Klopčič je napisal že boljše mladinske pesmi. Leposlovni del zaključuje Vinka Bitenca pesem „Mlada Doroteja“, ki je sicer formalno še dokaj dobra, vendar pa brez vsake umetniške globine. — Ostalo nelepo-slovno gradivo je precej zanimivo in pestro, vendar pa bi moral urednik bolj paziti na lep jezik. Da nas je Slovencev vendarle nekaj več kot prebivalcev Varšave (1,086.000, str. 73.) pa bi že moral urednik vedeti. In to skoraj za celo tretjino. Naslovna stran je narisal M. Gaspari.

Andrej Skulj: Vrtnaričice. Vrtnaričice so nekakšno nadalje-vanje knjižice „Sadjarčki“, ki je izšla leta 1928. Pisec je hotel podati mladini v obliki povesti prvi pouk o vrtnarstvu. Mislim pa, da ta način ne bo ob-rodil zaželenega uspeha. Mnogo večji praktični uspeh bi pisec gotovo dosegel, če bi razdelil tvarino sistematično; literarna oblika pripovedovanja, ki je zelo primitivna, povzroča le nepreglednost in na koncu ne veš, ne kdaj ne kako bi prišel z delom na vrtu. To pa je vendar glavni namen te knjige. Jezikovno zelo moti nepravilna raba zaimka oni. Naslovna stran, ki jo je narisal H. Smrekar, je slabotna tako po pojmovanju kakor risbi.

France Bevk: Lukec in njegov škorec. Povest za mla-dino. Otroci zelo ljubijo povesti, morda celo bolj nego pravljice, ki jih rajši gledajo na odru. Toda povest za mladino mora biti pisana živo, jasno, biti mora polna dogodivščin, abstraktnosti otroci ne ljubijo, ker jih ne razumejo. Življenje mora biti pestro, dejanje napeto, po možnosti malce eksotično, sicer jih ne zanima. Vsem tem zahtevam je skušal ustreči Bevk. To se mu je tudi v glavnem posrečilo, kajti povest o Lukcu in njegovem škorcju Klepcu ustreza vsem tem zahtevam, poleg tega pa je pisatelj zelo spretno vpletel v zgodbo

življenje slovenskega šolarčka v Italiji, kjer jih vzgajajo samo v italijansčini, pa otroci vendar ne pozabijo, da so Slovenci, temveč se še s ponosom imenujejo Slovence (str. 47., 70.), in pa žalostno poglavje iz življenja našega ljudstva pod Italijo: njihovo izseljevanje v Argentino. Ti dve dejstvi dajeta povesti močan pečat sodobnosti in resničnosti ter bosta spominjali slovensko mladino v Jugoslaviji njihovih bratov pod tujcem. V zaslugi moramo priznati pisatelju, da je kljub svojemu odločnemu slovenstvu vseskozi pravičen nastopajočim Italijanom (učiteljica, kapetan in zdravnik na parniku itd.) ter da nikjer ne moralizira, niti ne prikazuje glavnega junaka kot pridnega Janezka, temveč kot resničnega otroka z vsemi razposajenostmi. In vendar nam je Lukec ves čas tako simpatičen, ker se zavedamo, da je resničen otrok in da ne izvirajo njegova dejanja iz slabega srca, temveč mladostne prešernosti in brezskrbnosti. Posamezna poglavja so pisana s precej neenako ustvarjalno silo. Zlasti se odlikujeta v 11. poglavju popis, kakšen vtis napravijo na Lukca izložbe v Genovi ter prizor v 21. poglavju, ko nudi Lukec zdravniku, če ozdravi mater — pač najljubše, kar ima — svojega škorca. Zelo pa moti v povesti obilica popisov Lukčevih sanj, ki so psihološko pogrešene in še za zgodbo nepotrebne. Neokusne so takele primere: „Valovi so zadovoljno zagrgali.“ (str. 83., ko pokopljejo v morje mater — njena smrt je preslabo utemeljena). „Ni bilo časa za obup in kisanje.“ (str. 84.) ter primerjanje med ljubeznijo do škorca in ljubeznijo do matere. Zelo malo iznajdljivosti pričra zgodba, s katero se hoče znebiti pisatelj Španjolke, da privede Lukca v gostilno v Buenos Airesu, kjer se shajajo Slovenci. Da bi deček v Lukčevih letih ne poznal zamorca ter ga celo smatral za pošast, je pa le preveč neverjetno. Kljub vsem tem napakam, katerim se je pridružilo še nekaj izraznih, šaka za: pest, razposajenejši za: še bolj razposajen itd., pa je Bevkova povest lep poizkus umetniške mladinske povesti in jo bo mladina gotovo rada brala. Povest še ni zaključena in se bo letos nadaljevala. Naslovno stran, ki vsebini nikakor ne ustreza, je narisal v že stereotipni „narodni“ maniri M. Gaspari. In v narodni noši menda že tudi več ne letamo po svetu.

Josip Ribičič: Miškolin. Povest za male. Če je Bevkova povest lep poizkus umetniške mladinske povesti, je Ribičičeva zgodba o miškah, „Miškolin“, že prava umetnina. Povest o Miškolinu in njegovi sestrični Miši, očetu Mišonu, materi Mišonki, tetki Sivopetki in kako se že te miši imenujejo, je tako ljubko pisana, da jo bodo brali z užitkom tako otroci kakor odrasli. Pisatelj suvereno ovlada snov, njegovi popisi so živi, jasni, polni fantazije in šegavosti. Spominjam samo na popis, kako prav po žensko zvabi Miša Miškolina v svet, ter na mojstrski opis mišje šole in mišje visoke šole. In tudi neverjetno srečen izid prav nič ne moti, kljub temu, da je ta srečen, da je v življenju kar nemogoč, kakor je nemogoča vsa ta povest, ki je prav za prav pravljica iz življenja mišk, polna solnčne vedrine in zdrave šegavosti. Knjižico je ilustriral E. Justin. Ilustracije so tehnično prav dobre, dasi ne povsem originalne, po izraznosti pa ne dosežajo pisatelja. Pisateljev portret, vpleten v naslovno sliko pa moti.

Vinko Košak.

Louis Adamič: Dynamite. The Story of Class Violence in America. New York, The Viking Press, 1931. 452 str. Z devetnajstimi slikami.

Lani je izšla v Ameriki knjiga slovenskega pisatelja Louisa Adamiča z naslovom „Dinamit. — Zgodovina razrednega boja v Ameriki“. Knjiga je

vzbudila pravo senzacijo v vseh Združenih državah. Vsi večji listi in revije vseh smeri so prinesli ocene ter vsi hvaljio avtorjevo objektivnost in izredno zanimivost snovi. Poudarjajo, da je knjiga izpolnila vrzel v ameriški književnosti in da je ni mogoče prezreti. Za nas je pred vsem zanimivo, da je mlademu Slovencu uspelo, doseči v Ameriki takšen uspeh in si pridobiti tako velik ugled kot poznavalec socialnega stanja v Združenih državah. „Dinamit“ je plod dveletnega študija in desetletnih izkušenj, ki jih je Adamič nabral, ko je kot mlad delavec potoval po vsej Ameriki in prišel v stik z ljudmi vseh vrst in vseh plasti. Knjiga je pisana jasno in pogumno ter celo presega znamenite spise znanega ameriškega socialnega pisatelja Uptona Sinclairja po zanimivosti obravnavane snovi ter po treznem in sintetičnem prikazovanju.

Avtor popisuje socialne boje od prvih začetkov v dvajsetih letih minulega stoletja do sedanjega raketirskega gibanja, torej snov, ki je za nas še nova.

V začetku minulega stoletja je bil položaj ameriškega delavca že zelo slab. Možnost izseljevanja na zapad je nehala, namestu tega pa so se vseljevale iz Evrope velike množice revnih ljudi, ki so bili pripravljene delati tudi za najnižje mezde in so obenem tvorili rezervno delavsko armado. Američani niso nikdar gledali na te priseljence s posebnimi simpatijami. Imenovali so jih in jih še imenujejo „gnoj“, „smeti“, „izvržek“. Sovraštvo domačega delavstva se je časih obračalo bolj proti njim kot proti podjetnikom.

Prvi začetki boja so bile stavke, katerih namen je bil, doseči krajši delovni čas (ki je bil tedaj 12 do 16 ur!) in boljše mezde. Prvih bojev v teh stavkah še ni bilo. Edina nasilna organizacija so bili tako imenovani „Molly Maguires“, organizacija irskih rudarjev v Pennsylvaniji, ki je posebno živahno delovala v letih 1865. do 1875. Šele detektivska organizacija — pozneje zloglasni pinkertonski detektivski urad — je uničila to gibanje.

Po dobi prosperitete je nastopila leta 1873. dolgotrajna gospodarska kriza, ob kateri je prišlo do prvih resnejših bojev delavstva proti kapitalu; ti boji so bili še spontani in neorganizirani. Že begunci, ki so se izselili iz Evrope v dobi reakcije po letu 1848., so ustanovili v Ameriki socialistično stranko, ki je bila do leta 1877. idealistična, teoretska družba, nasprotna vsakemu nasilju. Po Bismarckovem antisocialističnem dekretu iz leta 1878. pa so prišli v Ameriko bolj bojeviti nemški anarhisti, njim na čelu Johann Most. Ta je bil prvi, ki je odkrito pridigal nasilje kot edino orožje delavstva v boju proti kapitalu. On je postavil geslo, ki se odslej ponavlja ves čas v socialnih bojih Amerike: „Dinamita nam je treba!“

Delavske organizacije te dobe so bile po večini tajne, obdane z romantiko in fantastiko. Taka organizacija so bili na primer „Knights of Labor“ (Vitezi dela), organizacija, ki je nastala leta 1869. v Philadelphiji. Vobče nasprotujoča nasilju, je vendar na zahtevo članstva vodila nekaj stavk, ki so pa bile zaradi slabega vodstva večinoma brez uspeha. Pač pa je ta organizacija dosegla pomen in uspeh s tem, da je njo prvo povabila kapitalistična organizacija k pogajanjem in ji tako priznala nekako enakopravnost.

Najbolj revolucionarna zahteva osemdesetih let je bila zahteva osemurnega delavnika. Zaradi te zahteve so se vršile maja 1868. leta v Chicagu velike demonstracije, pri katerih je bilo več delavcev ubitih in je padla prva bomba s strani delavstva. Zaradi te bombe, ki jo je vrgel neznanec, je bilo sedem vo-

diteljev chikaških delavcev obsojenih na smrt. To je prvi proces v vrsti velikih procesov kapitala proti delu, ki so vedno iznova dokazali pristranost ameriških sodišč, ki stoje popolnoma pod vplivom najbogatejšega sloja.

„Vitezi dela“ so med tem dokazali svojo popolno nezmožnost. Zato so nekateri delavski voditelji ustanovili leta 1881. tako imenovano „Ameriško zvezo delavskih strokovnih organizacij“ („American Federation of Labor“), katere namen je bila zaščita njenih članov glede na mezde in delovni čas „brez vsakega ozira na delovni razred kot celoto; nasprotno, če bi bilo potrebno, bi dosegla svoj cilj na račun ostalega delavskega razreda“. Soustanovitelj in prvi predsednik je bil S. Gompers. Okrog leta 1900 je bila A. F. L. ena najvažnejših činiteljev v amerškem javnem življenju. Ideološko pa je stala ves čas na nizki stopnji.

Proti koncu minulega stoletja se je začelo uporabljati poklicnih zločincev v razrednem boju, in sicer s strani kapitalistov, ki so najeli te elemente v zaščito stavkokazov v stavkah. Dostikrat pa so ti „zaščitniki“ direktno napadali delavce.

Zanimiv je iz te dobe prvi gladovni pohod brezposelnih, tako imenovane Coxeyeve armade, pri katerem je približno 600 brezposelnih korakalo v Washington, da bi opozorili vlado na svoj bedni položaj. Pravkar so komunisti izvedli podoben gladovni pohod. Zgodovina se ponavlja...

Iste leta je Franko-Alzačan E. V. Debs organiziral „Ameriško zvezo železničarjev“ („American Railway Union“). Vrsta ponesrečenih stavk v rudnikih države Idaho je povzročila ustanovitev „Zapadne zveze rudarjev“ („Western Federation of Miners“), bojovite radikalne organizacije, katere vodja je bil predvsem rudar Bill Haywood. W. F. M. je verovala, da je nasilje najboljše orožje proti kapitalistom in je to odkrito priznavala. Do konca stoletja so se vrstile stavke in eksplozije v zapadnih rudnikih, odgovor nanje pa je bilo vojaško nasilje.

V začetku XX. stoletja se je začela socialistična stranka pod vodstvom Evgena Debsa lepo razvijati. Njen vodilni list je postal „Appeal to Reason“ (Apel na pamet). V to dobo spada tudi prvi nastop U. Sinclairja z njegovo znamenito knjigo „Džungla“. Gibanje je bilo čuvstveno in nasilno, povzročeno po bedi in gladu.

Eden najvažnejših dogodkov te dobe je bil proces proti Billu Haywoodu in nekaterim tovarišem zaradi umora bivšega idškega guvernerja Steunberga. Proces je zbudil mnogo razburjenja za in proti. Vršile so se velike demonstracije v prid Haywoodu in tovarišem. To jih je menda rešilo. Zakaj volitve so bile pred vrati in ko se je javno mnenje izjavilo za obtožence, so „odločujoči činitelji“ pritisnili na sodnike, da so obtožence osvobodili. To je bila lepa zmaga delavstva.

W. F. M. ni hotela ostati le rudarska organizacija, temveč postati splošno delavska — tekmeč A. F. L. Tako je nastala 1905. leta organizacija „Industrijski delavci sveta“ („Industrial Workers of the World“), katere članc so imenovali tudi voblije, pod istimi voditelji kot W. F. M. Obračala se je predvsem na najnižje plasti delavstva, na nekvalificirane delavce, težake in imigrante, s katerimi ni hotela imeti A. F. L. nikakega opravka, temveč je celo podpirala podjetnike v boju proti I. W. W. Največji vpliv so imeli L. W. W. 1906. do 1916. leta.

Čeprav pa se je A. F. L. glasno zgražala nad rabo nasilja in poudarjala, da veruje edino v moralno silo delavskih zahtev, so njeni člani z vednostjo in podporo vodstva vršili tudi teroristične akcije. A. F. L. je zahtevala, naj podjetniki zaposlujejo le njene člane (closed shop). Njih glavno orožje je bil bojkot blaga, ki so ga izdelali taki podjetniki, ki se jim niso hoteli ukloniti. Imeli so pri tem prav lepe uspehe. Kjer pa uspeha ni bilo, so poskušali doseči svoje namene s terorjem. Glavna voditeljica terorističnih akcij sta bila brata John J. in James B. McNamara. V poteku boja za organizacijo delavstva v Los Angelesu so pognali stavbo „Los Angeles Times“-a v zrak. Takoj so osumili unioniste in kmalu so aretirali oba brata McNamara in nekega njenega tovariša. Unionisti so od vsega začetka trdili, da je bila vsa stvar običajna plinska eksplozija, ki jo zdaj podjetniki podtikajo unijam, da bi jih uničili. Delavstvo in tudi mnogo nevtralnih ljudi je to verjelo. Bilo je mnogo demonstracij in nabrali so ogromne vsote za obrambo. Tem hujše je bilo razočaranje, ko so obtoženci prostovoljno priznali svojo krivdo. Najhujši je bil udarec za organizacijo A. F. L., katere visok funkcionar je bil John J. McNamara, in ki je obtožence na vse kriplje podpirala. Odslej je živela A. F. L. samo še v misli, da izbriše to „kompromitacijo“, izgubila je ves borben značaj in tudi vso važnost v razrednem boju.

Podjetniki so seveda svojo zmago izrabljali z vsemi sredstvi. Sledi doba krivičnih obtožb, sodnih umorov in odkritega pobijanja. Leta 1914. n. pr. je prišlo v Ludlowu do prave bitke med stavkujočimi rudarji in od podjetnikov najetimi četami, v kateri je bilo 33 delavcev ubitih, med njimi večina žensk in otrok.

Med procesi sta znamenita predvsem dva: proti T. Mooneyu in W. Billingsu v San Franciscu ter proti Saccu in Vanzettiju v Bostonu. T. Mooneya in W. Billingsa so obtožili, da sta vrgla v sprevod ob priliki „pripravnega dne“ (propagandne manifestacije za vojno) bombo, ki je ubila šest oseb. Obsojena sta bila na dosmrtno ječo — in sta v ječi še sedaj — čeprav so bili skoro neposredno po procesu vsi dokazi ovrženi in so se sodnik in porotniki sami trudili doseči revizijo procesa. A kalifornijski kapitalisti so odločeni, da ju držijo v ječi, in noben guverner doslej ni imel poguma, da bi proti njihovi volji poskusil osvoboditi nedolžno obsojena, ker bi to pomenilo političen samomor. Pred kratkim so izvolili v Kaliforniji novega guvernerja. Adamič stavlja ob koncu tega poglavja vprašanje, ali bo mogoče on imel dovolj poguma. In prav sedaj čitamo v dnevnikih, da je guverner Rolph res začel revizijo procesa . . .

Med veliko „križarsko vojno za zaščito demokracije“ je delavstvo razen I. W. W. podpiralo vlado. In ta je z Wilsonom na čelu govorila o „industrijski demokraciji“ in „novi svobodi“. Takoj po vojni pa, ko so se veliki dobički nehali, so mezde padale in delavci so se v velikem številu odpuščali. Razredni boj se je začel znova. Razočarano delavstvo se je pridružilo posebno najbolj radikalnim organizacijam, I. W. W. in komunistom, ki so zdaj prvič začeli dobivati večji pomen. Posledica je bila „antirdeča histerija“, kakor pravi Adamič, z vsemi grozotami, krivicami in nasiljem, ki jih je zmožna neomejena oblast, kadar zblazni od strahu. V to dobo pada justični umor Sacca in Vanzettija, ki je tudi v Evropi zbudil veliko zanimanje. Čeprav je bila njuna nedolžnost skoraj dokazana, so ju po sedemletnem čakanju na smrt, vključ protestu malone vsega sveta, umorili. Značilna za ameriška sodišča je izjava sodnika v procesu proti Vanzettiju, ki je bil še posebej obtožen nekega ropca: „Čeprav ta mož

mogoče ni v resnici izvršil zločina, katerega je obtožen, je vendar moralno kriv, ker je *sovražnik obstoječega reda*.“ Isti sodnik je vodil proces, v katerem sta bila Sacco in Vanzetti obsojena na smrt, in je odločal tudi o reviziji procesa.

Od 1911. do 1920. leta je bila večina nasilnosti v razrednem boju delo organiziranega kapitala s pomočjo njegovih agentov v vladi. Moralo je priti do nasilja tudi s strani delavstva. Toda po McNamarski aferi so unijski voditelji sprevideli, da je nevarno za obstoj unij, ako se njenim članom dokažejo nasilstva. Zato so začeli — po zgledu podjetnikov — najemati poklicne morilce, požigalce in „dinamitovce“, da so v njih interesu razstreljevali, požigali in tudi morili. To je začetek velikega banditskega gibanja — raketirstva —, ki mu je potem prohibicija dala še posebno priliko, da se razmahne v sedanjem obsegu. Zdaj so tudi naši časniki polni njihovih del, toda malo ljudi ve, kako je moglo priti do tako ogromnega naraščanja zločinov.

Brezposelnost sedanje dobe seveda zlo še povečava. „Brezposelnost in podjetniška lakomnost rode obup, zakaj delavec in njegova družina morajo živeti. Obup pa rodi nasilje — raketirstvo.“ Drugo važno orodje, ki ga rabi slabo plačano delavstvo proti podjetnikom, je sabotaža in pasivna resistenca pri delu, in sicer ne le v organizacijah; tudi politično čisto nevtralni in neorganizirani delavci sabotirajo po preprostem računu: čemu bi dal dobro delo za slabo plačo? Na ta način se uničijo milijoni. Izgledi za bodočnost so še bolj črni. Beda je zdaj zaradi krize še večja. Adamič navaja za januar 1931. leta tri do sedem milijonov brezposelnih. Podjetništvo je racionaliziralo svoja podjetja tako, da je produkcija posameznega delavca narasla od 1921. do 1931. leta za približno 50 odstotkov. Kaj se zgodi z ljudmi, ki jih mečejo na cesto, jih ne briga. Hooverjeva vlada pa tudi le govori o tem, da se stanje boljša, medtem ko je v resnici vedno huje. Hoover sam je iz političnih vzrokov proti uvedbi državne podpore brezposelnim. Kvečjemu je za privatno dobrodelnost, ki je pa redko primerna, navadno nerodna, dostikrat pa izvršena le v reklamne svrhe — in popolnoma brez moči, da bi pomagala, kjer je res treba. Zbog naraščajoče bede bo najbrže v tridesetih letih nastalo novo, širno radikalno gibanje — komunistov, socialistov, rdečih vseh vrst, voblijev, trade-unionistov itd. In povsod med obupanimi ljudmi narašča nasilnost. Najhujši boj bo šele prišel.

S tem prerokovanjem se knjiga konča. Adamič podčrtava za vse te dobe socialnega boja nekatere njegove značilnosti: poudarja predvsem popolno anarhijo produkcije, ki je posledica ameriškega individualnega egoizma: „vsak zase, in vrag poberi tistega, ki zaostaja“. Ta princip so uveljavljali razni podjetniki drug proti drugemu in proti delavstvu, pa tudi delavstvo trpi pod enako desorganizacijo. Torej konstatira pomanjkanje socialnega čuta. Nasilnost razrednega boja, ki je v Ameriki toliko hujša kot drugod, razlaga Adamič s strani delavca z njegovo vzgojo v demokratični državi, ki poudarja enakost vseh in pravico vseh ljudi do uspeha v življenju. Zato smatra ameriški delavec za ponižanje, da bi moral prosjačiti za delo, ki je njegova pravica in rajši postane zločinec — raketir. Ena najhujših potez je menda silna podkupljivost in korupcija vseh državnih funkcionarjev od senatorja navzdol ter pristranost sodišč. Krivična razlaga obstoječih zakonov, popustljivost proti podjetnikom, ki kršijo zakone, in krivične obsodbe delavcev so mnogo pripomogle do sedanjega žalostnega stanja. Z druge strani Adamič ne daje izključno le kritike,

temveč omenja tudi hvale vredne poskuse podjetnikov, da rešijo problem vsaj za svojo osebo. A to so le bele vrane.

Knjiga nikakor ni zanimiva le za Ameriko. Razmere so v drugih državah precej podobne in zato se „Dinamit“ brez dvoma tiče tudi drugih narodov. Letos mislijo knjigo izdati tudi v Angliji ter jo prevesti v nemščino, ruščino, češčino in celo japonščino. Adamič je poleg te knjige objavil še veliko člankov in razprav o socialnih razmerah v raznem časopisju. Za svoje delo je dosegel mnogo priznanja, v zadnjem času pa si je pridobil ugled tudi v ameriški leposlovni literaturi. Njegovo novelo „Uganka“, ki je izšla v antologiji najboljših novel za leto 1931., prinašamo čitateljem LZ v slovenskem prevodu. O. Škerlj.

Maurice Baring: Daphne Adeane. Prevedel Stanko Leben. Ljubljana. Modra ptica. 1931.

Baring nas preseneča v tem romanu s posebno pripovedno tehniko. Motiv žene, ki jo je življenje ogoljufalo za ljubezen, po kateri hrepeni z vso silo svoje duše in končno najde nadomestek zanjo v žrtvi, bi se nam mogoče zdel sicer uvaževanja vreden, vendar s pripovedne plati nezanimivo oblikovan, ako bi bil podan v gladki tradicionalni risbi. Navzlic hladni umerjenosti, ki je tako značilna za Baringov slog in nosi v sebi odblesk uglajenosti visoke angleške družbe, ki je torišče romana, bi se pa marsikateri čitatelj mogel intimno približati celi vrsti močnih, zanimivih in pravično gledanih dogodkov. Toda Baringovemu umetniškemu čutu vse to ni zadostovalo. Posegel je po nekem nad vse subtilnem sredstvu, ki od pripovednika zahteva prav toliko umetnosti pisanja kolikor psihološke čutnosti. Vrnil je med nas iz onostranstva osebo, ki je že davno izginila z lica zemlje, ki pa vendar še na svojski način prebiva med prijatelji in znanci v genljivih spominih, v odmevih čustev, ki so jih nekdaj vezala nanjo, v stvareh, ki jih je zapustila in jih njeni najbližji zvesto ohranjajo, v neutolažni žalosti za njo in v zavesti, da je za vekomaj izgubljena. Daphne Adeane je to, dasi nenadomestljiva, neobičajna, očarljiva žena, ki je kot meteor zapustila za seboj bajno sled, od katere se vsi, ki so jo poznali, še dolgo po njenem izginotju opajajo. Daphne Adeane je bila povsem čustveno bitje, eksotična cvetlica v suhoparni angleški družbi. Živela je po svojih skrivnostnih zakonih, daleč od družabnih konvencij, vendar je bilo vse njeno okolje neizrazno lepo in tako privlačno, da se mu nihče ni mogel upirati. Vsi tisti, ki so bili prodrli v njeno bližino, so jo ljubili in ji služili. Njena podoba plava v zraku kot nekakšno skrivno razodetje, v katerem izvoljeni iščejo nenavadnih meril za življenje. Moškim je ta čudovita žena postala preizkusni kamen za presojanje ženske vrednote.

Daphnin motiv pripeva dejanju romana kot daljna melodija, pojasnjuje posamezne dogodke, jim daje globino, barvo in neko nečasovno pomembnost. Pisatelj je mojstrski spravil oba motiva v sklad, tako da se ujemata v harmoniji in kadenci. Fanny Choicoeva šele ob primeri z njo dobiva svojo popolno vrednost in bivši Daphnini prijatelji, ki so kmalu odkrili skrite sličnosti med njo in umrlo, preneso nanjo čustva, ki so jih poprej gojili do pokojnice. Dasi je junakinja romana gospa Choice, je pisatelj upravičeno zapisal na naslovno stran: Daphne Adeane, kajti njen duh je vedno in povsod tako prisoten, da se mu z nekega višjega stališča podrejajo vsi dogodki v romanu. Mogoče je najvišja forma čitateljevega užitka ne v razumevanju in čustvenem upoštevanju tragedije med Fanny in Mihaelom, temveč v slutenju subtilnih odnosov

med Daphne Adeane, njeno osebnostjo in usodo ter osebnostjo in usodo Fanny Choice.

Prevajalec ni imel lahke naloge. Baringov stil je poln fines in ustreza potrebam in življenjski organizaciji višje angleške družbe. Tu ni nič banalnega, vse je prečiščeno, prekapljano. Zelo pogosto imajo besede svoj skriti obraz, ki ga je treba hipoma ujeti, ker drugače v trenutku pobledi in izgine. Prevod je priča razumnega dela. Vendar se zdi, sodeč zlasti po trdotah v prvem delu, da ga je prevajalec prehitro oddal iz rok. Neprijetne so tiskarske pogrške v drugem delu knjige. Vezava ne vsebuje nič novega in zanimivega. J. Prezelj.

PREGLEDI

KNJIGE IN ČASOPISI

Janko Lavrin v ameriški kritiki. — V julijski številki literarne revije „Books Abroad“, ki jo izdaja publicist in kritik Carey McWilliams v Los Angelesu v Kaliforniji, je izšla izpod njegovega peresa daljša ocena znanstvenih del Janka Lavrina, našega sotrudnika in profesorja na univerzi v Nottinghamu. O Lavrinovi psihoanalitični kritiki svetovnih genijev se je že mnogo pisalo na Angleškem, bodisi pro ali contra, a zdaj ga je imenovani kritik predstavil tudi ameriškemu literarnemu svetu. Primerjajoč ga z različnimi sodobnimi ameriškimi kritiki in pisci pisateljskih življenjepisov, mu odkazuje Carey McWilliams povsem omejeno mesto med literarnimi kritiki, omenjajoč, da je Lavrinova oblika v pisanju biografij v Ameriki nekaj nenavadnega in zasluži poseben študij. Tip njegovega biografskega pisanja imenuje psihološko-kritične študije o človeški zavesti. Te so pomembne zlasti zato, ker poskušajo priključiti legitimnemu področju biografije v primerni podrejenosti vso silo novih znanstvenih, tehničnih in literarnih elementov, ki so jih sprva odkrili in rabili zgolj v njih lastne interese na škodo biografiji kot obliki pisanja. Preden prične prereševati splošne ideje, ki jih razvija Janko Lavrin v svojih študijah, prikazuje Carey McWilliams v glavnih obrisih tehniko psihoanalitične študije. Za to mu najbolj služi Lavrinova kratka študija o Gogolju, ki je po kritikovi sodbi najzanimivejša izmed Lavrinovih del, če-

tudi morda samo zato, ker je o Gogolju vobče mnogo manj znanega kot na primer o Ibsenu ali Tolstem. Ameriški kritik priznava Lavrinu izborna znanje angleščine, ki ne zbujajo v čitatelju nobene slutnje o njegovi tujerodnosti, in pa njegov način, kako ume na kratko in jasno predstaviti angleškemu človeku ruske socialne in literarne razmere, ki se tičejo obravnavane teme. Iz Gogoljevega življenja navaja Lavrin zgolj momente, ki so vplivali bistveno na njegovo zavest. Pri tem se poslužuje Gogoljevih lastnih avtobiografskih podatkov iz njegovih del, zlasti iz njegovega romana „Taras Bulba“. Lavrin ne meša nikoli oblike romana z obliko biografije in ne meče v en koš psiholoških elementov in pripovedovanja slučajnih življenjskih pripetljajev, kakor delajo mnogi drugi kritiki. Po Lavrinu je Gogolj narobe-romantik, v sebi raztrgan genij, ki si blazno prizadeva, da bi zaznal pravo realnost. Ne zanima ga Gogolj kot človek ne Gogolj kot umetnik ali kot srednja postava v določeni dobi ruskega življenja, temveč hoče proučiti zgolj to, kako se tak temperament zaveda sveta in poskuša doumeti razmerje med svetom in svojim jazom. Gogolj mu postane vprašanje sodobne človeške zavesti. Prikazuje ga samo v takih situacijah in junakih, v katerih je mogel pisatelj projicirati kako lastno tipično napako. Goli egocentrični značaj se komaj s prsti dotakne tu pa tam realnosti. Po mnenju ruskega kritika Marka Slonima, ki je zelo blizu Lavrinu,

ni mogel Gogolj kakor tudi ne Tolstoj spraviti v sklad umetnosti in življenja in tu tiči njuna bistvena hiba. Lavrin interpretira Gogoljeva dela svobodno, toda svoja izvajanja podpira s citati in sklicevanjem na tekst sam. Ne zanemarija sicer estetske vrednosti Gogoljevega peresa, toda svojega teksta ne čita z očesom golega literata. Naglo in pozorno se dotika vseh literarnih in socioloških elementov okoli pisatelja in prikazuje njegovo umetnino kot izraz notranje drame, ki se odigrava v razvoju njegove zavesti. Ta razvoj opisuje kot borbo nasprotnih sil v pisateljevi duši. Pri Gogolju je sicer lahko zasledovati poseganje takih sil v njegovo življenje, kajti Gogolj se odkrito izpoveduje. Večja Lavrinova zasluga je, da aplicira to tehniko z enakim uspehom tudi na zamotanejša duhove, kakršen je na primer Ibsen. Lavrinova metoda je hvale vredna tudi zato, ker je prosta vseh afekcij, ker je gibka in dramatična. Tuja ji je slednja suhoparna znanstvena navlaka. Vse svoje trditve podkrepljuje z izjavami pisatelja samega. Kako dolgočasno je čitati poleg njega sociološkega znanstvenika, kritika Mumforda ali pa prof. Lowesa, ki obdeluje Coleridgea z duhomornim teoretiziranjem in suhoparno šolniško prakso. Prof. Lavrin se spušča brez pridržka sam v mogočni tok valovečih sil, ki se podé po človeški zavesti, in ko podaja življenjepis svojega genija, piše hkratu zgodovino določenih faz v sodobni zavesti.

Čitanje Lavrinove knjige je razsvetljuje in globoko zanimivo doživetje. Piše, kakor da bi mu bila instinktivno zoprna pedanterija in svetohlinstvo, kratko, brez utrudljivih podrobnosti povprečnih kritikov, in se nalik Bergsonu v njegovem „Uvodu v metafiziko“ postavlja sam v zamotani krog duhovnih realnosti. Njegova ostra intuicija zasleduje z odlično spretnostjo osnovno linijo v še tako kaotičnem gradivu. Skratka: Lavrin ima izboren čut, gledati življenje kot duhovno doživetje. V vseh njegovih knjigah se ne-

prestano vračajo neke ideje in sugestije. Moderno literaturo čita kot odsev razvoja človeške zavesti. Vsak literarni genij mu je človek, ki je dodal našemu gledanju realnosti novo pot v nenarisanem vesoljstvu. Ne omejuje se na „literaturo kot odkritje“, temveč jo proučuje kot gradivo, v katerem se opažajo neprestane izpremembe, ki se dogajajo v zavesti sami, in katerega vsaka modifikacija prinaša nove eksaktnosti, ostre čutljivosti in vpoglede v realnost. Lavrin ni absolutist, ki gleda življenje le kot pot k Poslednjemu. Njegovo glavno zanimanje je v tem, da si prizadeva oblikovati izpremembe, ki se godijo v naši zavesti. Na nesrečo nam pa nikoli ne podaja lastnih idej, temveč moremo te odgonetiti zgolj posredno med vrsticami njegovih izvajanj. Njegovo zadnje delo vsebuje nekoliko opazk, ki se nas sugestivno dojemajo.

Tu govori o „atomizaciji“ sodobne zavesti. To tendenco stavi nasproti značajem relativno enostavnega življenja. Nato zasleduje razvoj duše skozi subtilnejše gledanje romantizma, ki ga smatra za početno dissociacijo „jaza“ od obdajajoče ga realnosti. Poslej se „jaz“ polagoma razvija, razdvaja, zdvaja in disintegrira. Po tej dissociaciji si prizadeva pisateljev duh iz neizogibne osebne nujnosti ustvariti lastno realnost, zbrati drobce svojega gledanja in jih zložiti v novo sintezo. Ko je prispel duh do te točke, drama naglo napreduje. Zdaj ni ta nič drugega ko večno iskanje duhovnega oporišča. So li elementi v človeškem življenju dovolj močni, da ga vzdržijo? Lavrin nam prikazuje to prenavljanje človeka, grajenje te estetsko-etične sinteze, zblizavanje človeka kot takega s človekom-umetnikom in način, kako se razvijata drug ob drugem.

Carey McWilliams zaključuje svojo študijo z izjavo, da bi bilo za vsakega sodobnega biografa koristno, proučiti Lavrinovo delo in naglašati pri vsakem življenjepisu tudi sočasni razvoj človeške zavesti.

G. K.